

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Ташкилоти базавии
давлатҳои аъзои ИДМ

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ТИҶОРАТИ ТОҶИКИСТОН

Ташкилоти базавии
давлатҳои аъзои ИДМ

КОНФЕРЕНСИЯИ ҶУМҲУРИЯВИИ ИЛМӢ-АМАЛӢ

МАВЗУЪ: СУҒУРТАИ ТИББӢ: МАСЪАЛАҲО ВА
ДУРНАМОИ РУШДИ ОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

18 октябри 2025

КОНФЕРЕНСИЯИ ҶУМҲУРИЯВИИ ИЛМИЮ
АМАЛӢ ДАР МАВЗӢИ
СУҒУРТАИ ТИББӢ: МАСЪАЛАҲО ВА ДУРНАМОИ
РУШДИ ОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
18 октябри 2025

ДУШАНБЕ - 2025

Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзӯи **“Суғуртаи тиббӣ: масъалаҳо ва дурнамои рушди он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”**, 18 октябри соли 2025 / Зери назари доктори илмҳои техникаӣ, профессор Х.Х. Назарзода, номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент Ҷ.Н. Машокиров, номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент З.С. Султонов ва номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент Б.М. Дустматов. – Душанбе: «ДДТТ», 2025. - 184с.

Материалы Республиканской научно-практической конференции на тему **«Медицинское страхование: проблемы и перспективы его развития в Республике Таджикистан»**, 16 октября 2025 года / Под редакцией доктора технических наук, профессора Х.Х. Назарзода, кандидата экономических наук, доцента Дж.Н. Машокирова, кандидата экономических наук, доцента З.С. Султонова и кандидата экономических наук, доцента Б.М. Дустматова. – Душанбе: «ДДТТ», 2025. – 184 с.

Матни маърузаҳо дар шакли асл нашр шудаанд ва барои мазмун ва аслияти онҳо масъулият ба зиммаи муаллифони мебошад.

Тексты статьи публикуются в оригинальном виде, ответственность за их содержание и оригинальность несут авторы.

The texts of the article are published in their original form, the authors are responsible for their content and originality.

МУНДАРИЧА/СОДЕРЖАНИЕ

№	Ному насаби муаллиф ва номгӯи мақола	Саҳ.
1.	Содиқов Р.Х. ОСОБЕННОСТИ МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ	5
2.	Абдурахмон Ҳакимзода. РОЛЬ МАРКЕТИНГА В РАЗВИТИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН	18
3.	Ашурова М.Т. НАҚШИ ФАРҲАНГИ АНДОЗӢ ДАР БАЛАНД БАРДОШТАНИ САМАРАНОКИИ ИҶРОИ УҲДАДОРИҶОИ АНДОЗӢ	36
4.	Бобоев Ҷ.И. ЗАМИНАҶОИ ТАЪМИНИ РУШДИ УСТУВОР ТАВАССУТИ ТАТБИҚИ БАРНОМАҶОИ МОЛИЯВИЮ ИҚТИСОДИИ ҲУКУМАТИ МАМЛАКАТ	43
5.	Абдуллозода А.Б., Ҳамитов Д.М., Алибеков Ф., Кабилов М. УНСУРҶОИ СИЁСАТИ ҚАРЗИИ БОНКҶО ДАР МАРҶИЛАИ МУОСИР	60
6.	Бобоев Ҷ.И. ТАКМИЛИ ҲИСОББАРОВАРКУНИҶОИ ҒАЙРИНАҚДӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ РУШДИ НИЗОМИ МОЛИЯВИЮ ИҚТИСОДИ	71
7.	Джаббаров А. ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ	87
8.	Муминзода Х., Умаров У., Болтабаев А., Махмадов У. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ БЕЗНАЛИЧНЫХ ПЛАТЕЖЕЙ	93
9.	Дустматов Б.М. ОСОБЕННОСТИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ	100
10.	Ҳаёзода Қ.А. ҚАРЗ ВА ШАКЛҶОИ ТАТБИҚИ ОН ДАР ФАЪОЛИЯТИ ҶСК “ОРИЁНБОНК” ДАР ШАРОИТИ РУШДӢБИИ ХИЗМАТРАСОНИҶОИ БОНКӢ	104
11.	Наботзода П. Дж., Рахматова К. Н. ИНВЕСТИЦИИ И ИХ РОЛЬ В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН	114
12.	Абдуллозода А. Б. РАВАНДИ СУҒУРТАКУНОНИИ ВАРЗИШГАРОН ДАР ШАРОИТИ ҲОЗИРА	123
13.	Ҳаёзода Қ. А., Исоева М. МАСЪАЛАҶОИ ТАҲЛИЛИ ИНФРАСОҲТОРИ ПАРДОХТИИ БОНКӢ ДАР ФАЪОЛИЯТИ ҶСК «ТАВҲИДБОНК»	130
14.	Джаббаров А.Дж., Ғафурова Н. М. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ СИСТЕМЫ МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН	137
15.	Ҳаёзода Қ. А., Исоева М. ТАҲЛИЛИ РАВАНДИ ҚАРЗДИҶИИ ҶСК «ТАВҲИДБОНК» ДАР ШАРОИТИ АФЗОИШӢБИИ ТАЛАБОТИ ИҚТИСОДИИ АҲОЛӢ	148

16.	Холахмади С. МЕДИЦИНСКОЕ СТРАХОВАНИЕ В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН	156
17.	Чумъазода Ш. Ч. СУҒУРТАИ ДАВЛАТИИ ИҶТИМОӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	161
18.	Абдуллозода А.Б., Алибеков Ф., Гафурова Н., Умаров У. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	172
19.	Ёкубова Н. МАНБАЪҲОИ ТАШАККУЛӢИ ЗАХИРАҲОИ МОЛИЯВИИ КОРХОНА ВА САМТҲОИ САМАРАНОК ИСТИФОДАБАРИИ ОН	180

Соди́ков Р.Х.

ОСОБЕННОСТИ МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Соди́ков Рахмон Хамроевич

кандидат экономических наук, доцент кафедры управления
государственными финансами и цифровой экономики Академии
государственного управления при Президенте Республики Таджикистан,
734025, Таджикистан, г. Душанбе, ул. С. Носира, 33.
Тел.: (+992) 93-518-00-12. E-mail: rakhmon67@mail.ru

В данной статье раскрыто сущность медицинского страхования, выявлены и охарактеризованы три базовые модели предоставления медицинских услуг в Европе: государственное всеобщее медицинское обслуживание (модель Бевериджа), страховая медицина в рамках социального страхования (модель Бисмарка), национальное медицинское страхование. Отмечено, что в странах мира применяются три универсальные модели здравоохранения: единый плательщик, обязательное страхование и национальное медицинское страхование. Автором раскрыто сущность моделей национального здравоохранения в США, Германии, Франции, Швейцарии, Великобритании и т.д. Уточнено, что обязательное медицинское страхование осуществляется в рамках двух принципов - принцип оказания услуги, принцип возмещения затрат. Выявлены характерные черты обязательного медицинского страхования в развитых странах мира.

Ключевые слова: медицинское страхование, страховая медицина, обязательное медицинское страхование, национальное медицинское страхование, страховые взносы, социальное страхование, добровольное медицинское страхование, национальное здравоохранение, модели, социальное медицинское страхование.

ХУСУСИЯТҲОИ СУҒУРТАИ ТИББӢ ДАР МАМЛАКАТҲОИ ХОРИҶӢ

Дар мақолаи мазкур моҳияти суғуртаи тиббӣ кушода шуда, се модели асосии таъмини хизматрасонии тиббӣ дар Аврупо муайян ва тавсиф карда шудаанд: хизматрасонии давлатии умумии тиббӣ (модели Беверидж), суғуртаи тиббӣ дар доираи суғуртаи иҷтимоӣ (модели Бисмарк), суғуртаи тиббии миллӣ. Қайд карда шудааст, ки дар мамлакатҳои ҷаҳон се модели тиббии универсалӣ истифода мешаванд: пардохткунандаи ягона, суғуртаи ҳатмӣ, суғуртаи тиббии миллӣ. Муаллиф моҳияти моделҳои миллии тиббиро дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, Олмон, Фаронса, Швейтсария, Британияи Кабир ва дигар ғайраҳо кушодааст. Аниқ карда шудааст, ки суғуртаи тиббии ҳатмӣ дар доираи ду принцип амалӣ карда мешавад: принципи пешниҳоди хизматрасонӣ, принципи ҷуброни хароҷот. Хусусиятҳои хоси суғуртаи тиббии ҳатмӣ дар мамлакатҳои мутараққӣ муайян карда шудаанд.

Калидвожаҳо: суғуртаи тиббӣ, суғуртаи тиббӣ, суғуртаи тиббии ҳатмӣ, суғуртаи тиббии миллӣ, ҳаққи суғуртавӣ, суғуртаи иҷтимоӣ, суғуртаи тиббии ихтиёрӣ, тибби миллӣ, моделҳо, суғуртаи тиббии иҷтимоӣ.

CHARACTERISTICS OF HEALTH INSURANCE IN FOREIGN COUNTRIES

This article explores the essence of health insurance, identifying and characterizing three basic models of healthcare provision in Europe: state-funded universal health care (the Beveridge model), insurance-based healthcare within social insurance (the Bismarck model), and national health insurance. It is noted that three universal healthcare models are used worldwide: single-payer, compulsory insurance, and national health insurance. The author explores the essence of national healthcare models in the United States, Germany, France, Switzerland, the United Kingdom, and elsewhere. It clarifies that compulsory health insurance is

implemented within two principles: service provision and cost reimbursement. The characteristic features of compulsory health insurance in developed countries are identified.

Keywords: health insurance, insurance medicine, compulsory health insurance, national health insurance, insurance contributions, social insurance, voluntary health insurance, national healthcare, models, social health insurance.

Медицинское страхование, или, точнее, страхование медицинских расходов, представляет важную составляющую социальной инфраструктуры любой развитой страны. Медицинское страхование - форма социальной защиты интересов населения в охране здоровья, выражающаяся в гарантии оплаты медицинской помощи при возникновении страхового случая за счёт накопленных страховщиком средств. Медицинское страхование позволяет гарантировать гражданину бесплатное предоставление определённого объёма медицинских услуг при возникновении страхового случая (нарушении здоровья) при наличии договора со страховой медицинской организацией. Последняя несёт затраты по оплате случая оказания медицинской помощи (риска) с момента уплаты гражданином первого взноса в соответствующий фонд.

Медицинское страхование в большинстве зарубежных стран представляет собой обязательное и добровольное страхование. Обязательное медицинское страхование (ОМС) - это гарантированный государством комплекс мер материального обеспечения граждан и членов их семей при болезни, потере трудоспособности, в старости; охраны здоровья матерей с детьми и т.д. [9, с.198]. Добровольное медицинское страхование (ДМС) проводится на базе договора, порядок заключения которого и общие условия устанавливаются страховой компанией самостоятельно, но в рамках законодательства. Следует иметь в виду, что отдельные нюансы договоров у различных страховщиков могут быть разными.

В настоящее время в Европе исторически сложились три базовые модели предоставления медицинских услуг:

- государственное всеобщее медицинское обслуживание (модель Бевериджа);
- страховая медицина в рамках социального страхования (модель Бисмарка);
- национальное медицинское страхование [3, с.25].

Единую государственную систему здравоохранения (модель Бевериджа) в Европе имеют Дания, Испания, Финляндия, Великобритания, Греция, Италия, Ирландия, Португалия и Швеция. При этом в четырех странах - Испании, Великобритании, Греции и Италии - для финансирования здравоохранения используются часть взносов, поступающих на медицинское страхование.

Модель Бисмарка сохраняется сегодня в таких странах как Германия, Австрия, Франция, Бельгия, Люксембург и Нидерланды.

Модель национального медицинского страхования применяют Канада, Тайвань и Южная Корея. Системы Medicare, Medicaid и TRICARE в США основаны на подходе национального медицинского страхования. Ключевое отличие США в том, что они являются единственной богатой промышленно развитой страной без всеобщего медицинского обслуживания.

Всеобщее здравоохранение существует в нескольких формах, но основная идея одна: правительство регулирует рынок медицинских услуг за счет средств налогоплательщиков с целью обеспечения каждого гражданина доступной медицинской помощи в необходимом объеме. При универсальном медицинском обслуживании отсутствует вероятность отказа в страховом покрытии в зависимости от платежеспособности пациента [2, с.29].

Высокая стоимость предоставления качественной медицинской помощи делает всеобщее здравоохранение значимой статьей расходов для государства. В связи с этим медицинское страхование должно оплачиваться дополнительно программами, финансируемыми налогоплательщиками.

Приведем пример, как работает всеобщее здравоохранение. Оно может функционировать разнообразно, в зависимости от конкретной системы. В настоящее время известны три универсальные модели здравоохранения: единый плательщик, обязательное страхование и национальное медицинское страхование.

Модель единого плательщика. В вышеназванной системе правительство предоставляет бесплатное медицинское обслуживание, финансируемое за счет средств, поступающих в бюджет от подоходного налога. Услуги принадлежат государству, но их поставщиками выступают работники государственных учреждений. Каждый гражданин имеет одинаковый доступ к медицинской помощи. В том случае, когда государство предоставляет медицинские услуги, оно заботится о том, чтобы врачи и больницы оказывали качественную помощь по разумной цене. В связи с этим, государственные органы обязаны осуществлять сбор и анализ данных, а также использовать свою покупательную способность с целью постоянного влияния на поставщиков медицинских услуг. Великобританией была разработана система единого плательщика. Другие страны, включая Испанию, Новую Зеландию и Кубу, Соединенные Штаты, предлагают ее ветеранам и военнослужащим [4].

Модель социального медицинского страхования. Страны, использующие данную модель, предъявляют требования о том, чтобы всё население покупало страховку, как правило, через своих работодателей. В свою очередь те осуществляют вычет налогов из заработной платы сотрудников, с целью покрытия расходов, а налоги идут в государственный фонд медицинского страхования, который компенсирует расходы на медицинское обслуживание граждан. Частные врачи и больницы также предоставляют вышеуказанные медицинские услуги. Однако, при этом государственные органы контролируют цены медицинского страхования. Оно также имеет большое влияние на контроль цен частных поставщиков [6, с.8].

Модель национального медицинского страхования. Данная модель применяет государственное страхование для оплаты услуг частной практики.

Каждый гражданин перечисляет взносы в национальный фонд страхования. Вместе с тем, административные расходы существенно ниже в сравнении с другими моделями, так как функционирует единая страховая компания. У правительства в вышеуказанной системе существует множество способов, позволяющих снизить медицинские расходы.

В мире сложилось несколько моделей национального здравоохранения.

США придерживаются индивидуалистской модели, при которой незначительный по объему оказываемой медицинской помощи государственный сектор здравоохранения дополнен развитой системой медицинского страхования. Государственный сектор здравоохранения обеспечивает в основном urgentную помощь и лечение социально-значимых заболеваний. Медицинское страхование, частное, осуществляется двух видах - коллективном и индивидуальном. Причем каждый работающий американец, застрахованный работодателем, стремится кроме того в индивидуальном порядке застраховаться на случай болезни и застраховать членов семьи. В США ОМС, как элемент государственных гарантий предоставления медицинской помощи, отсутствует. Существующее государственное медицинское страхование распространяется лишь на отдельные категории работников: государственных служащих, чинов полиции, военнослужащих. Страховщиками выступают частные компании, страхование называется государственным лишь потому, что страховые взносы уплачиваются из бюджета [10, с.195].

Германия придерживается смешанной системы, когда существует развитой государственный сектор здравоохранения и развитые системы обязательного и частного (негосударственного) медицинского страхования. При необходимости застрахованный может кроме услуг в рамках обязательного страхования прибегнуть к услугам, предоставляемым частными страховыми компаниями [12].

Франция придерживается модели, при которой каждый гражданин вынужден страховаться по программам частного страхования, т.к. государство

и система ОМС покрывают только 75-80% расходов на лечение (такую систему иногда называют «дополняющей»). Существующая система ОМС, кроме того, не охватывает в качестве застрахованного все население [7, с.148].

Соотношение денежных потоков, идущих по этим четырем каналам, существенно различается по разным странам. Например, в Германии, это соотношение складывается следующим образом: через цены медицина получает около 5%, премии по добровольному страхованию - 10%, страховые взносы по обязательному страхованию - 75%, налоги - 10% всех финансовых ресурсов [5].

В обязательном медицинском страховании используются два метода. В Германии и Нидерландах действует принцип оказания услуги. Это значит, что пациент обслуживается бесплатно, как в странах с государственной системой здравоохранения. Он лишь должен предъявить свидетельство о страховании.

В Бельгии, Франции и Люксембурге практикуется другой принцип - возмещения затрат. Там застрахованный пациент должен вначале сам оплатить медицинские услуги. А потом они будут компенсированы полностью или частично в соответствии с тарифами, установленными больничными кассами с учетом определенного собственного участия.

Взносы на обязательное медицинское страхование в рамках двух принципов - принцип оказания услуги, принцип - возмещения затрат показаны в таблицу 1.

Таблица 1. - Взносы на обязательное медицинское страхование (в % от фонда заработной платы)

Страна	Лица наемного труда	Работодатели	Собственное участие в затратах
<i>Принцип оказания услуги</i>			
Германия	6,70	6,70	Содержание в больнице и медикаменты
Нидерланды	9,95	10,20	Не предусмотрено
<i>Принцип возмещения затрат</i>			
Бельгия	4,70	6,20	Услуги врача, содержание в больнице и медикаменты

Франция	6,80	12,80	– « –
Люксембург	4,50	4,50	– « –

Источник: составлено автором

Обязательное медицинское страхование за рубежом основано на формировании негосударственных страховых фондов за счет обязательных платежей с лиц наемного труда и работодателей при частичном субсидировании со стороны государства. За счет этих средств и оплачиваются медицинские услуги.

Как правило, финансирование системы здравоохранения строится на сочетании различных элементов с преобладанием той или иной формы. Большая часть медицинских услуг финансируется через обязательные законодательные формы медицинского страхования либо непосредственно государством через бюджет. Медицинские услуги отчасти приобретаются населением на добровольной основе. Это происходит либо на основе прямой оплаты услуг здравоохранения, либо через добровольное медицинское страхование [8, с.98].

Обязательное медицинское страхование устанавливается законом соответствующей страны не для всех, а лишь для определенных категорий населения. Например, в Германии, где эта система наиболее развита, обязательному страхованию подлежат все лица наемного труда, крестьяне, студенты, и безработные. Пенсионеры и члены семьи страхуются при определенных размерах месячного дохода. Кроме того, существует определенный уровень среднемесячного дохода, с превышением которого обязательные платежи не взимаются [11, с.41].

Негосударственное, или частное, медицинское страхование в ряде зарубежных стран - основной способ покрытия затрат на лечение. В других странах оно дополняет тот уровень бесплатного медицинского обслуживания, который гарантируется государством.

В США личные расходы населения покрываются различными способами как частными организациями (медицинское страхование), так и государством. В страховых компаниях медицинское страхование часто практикуется наряду с другими видами страховой деятельности (страхованием жизни, имущества и т.д.), т.к. оно менее прибыльно, чем другие виды. Страховые компании, как правило, выступают как посредники, ограничиваясь только покрытием соответствующих расходов своих клиентов. Сами они не занимаются ни организацией, ни предоставлением медицинского обслуживания, давая застрахованному право самостоятельно выбирать врача и больницу, правда, с некоторыми ограничениями. Крупные фирмы создают собственные страховые системы для группового медицинского страхования своих сотрудников. Часто в качестве страхователя в пользу наемного работника выступает предприниматель, который оплачивает до 80% стоимости страхового контракта. Условия медицинского страхования - важный критерий при выборе места работы [5].

В отличие от страховых компаний специализированные организации сами обеспечивают лечение в своих клиниках или иным путем, причем клиент не вступает в денежные отношения с клиникой или врачом. Появившиеся первыми специализированные организации по уставу были и остаются бесприбыльными. Все доходы от инвестирования свободных резервов, образованных из страховых платежей, целиком поступают в пользу членов этих организаций. Иначе говоря, прибыль учитывает при определении тарифов страхования. Заметим, что организации, создаваемые в последнее время, обычно предусматривают получение некоторого дохода от своей деятельности. В этом отношении они близки страховым компаниям.

Организации поддержания здоровья (ОПЗ) сами разрабатывают и оплачивают полный лечебный процесс. Клиент вносит заранее фиксированную сумму за медицинское обслуживание в течение определенного времени вне зависимости от реальной (ожидаемой) стоимости лечения. Деятельность ОПЗ регламентируется государством.

Уместно проследить различия между ОПЗ и страховыми организациями (СО). В СО - свободный выбор врача или госпиталя самим застрахованным, в ОПЗ - клиент соглашается получить лечебную помощь от врача, которого предоставляет или рекомендует ему эта организация, причем она же несет ответственность за качество лечения.

Анализ основных принципов медицинского страхования, применяемых в большинстве зарубежных стран, показывает, что повсюду применяется частичная оплата застрахованными лицами определенных медицинских услуг. Механизм совместной оплаты сдерживает пациентов от малоэффективных расходов, так как часть этих расходов идет непосредственно из их личных средств.

Другими отличительными признаками систем страхования здоровья является наличие «периода ожидания», предшествующего выплате оговоренного договором страхования пособия по нетрудоспособности или применение франшизы. Для американской системы здравоохранения, в которой расходы на оказание медицинской помощи в пересчете на душу населения являются одними из самых высоких в мире, характерен принцип свободного выбора в отношении врача, медицинского учреждения, порядка страхования. Тем не менее, в настоящее время растет недовольство американцев существующей системой здравоохранения ввиду больших затрат работодателей на покрытие расходов в случае болезни работников [10, с.126].

Частная модель страхования может носить и обязательный характер, как это имеет место во Франции. Она реализуется через сбор взносов посредством государственной страховой организации, которая возмещает пациентам их расходы на медицинскую по мощь. Французская модель медицинского страхования характеризуется эффективной интеграцией со всей системой социального страхования, где кроме обязательного государственного страхования существует сеть дополнительного страхования и местные фонды социальной помощи. Обязательное страхование связано с тем, что врачи и медицинские учреждения отделены от покупателя медицинских услуг и

работают с ним по договорам. Такая система может существовать как в государственной системе, так и в системе обязательного медицинского страхования [11, с.42].

В Великобритании все работники подлежат обязательному страхованию здоровья (за исключением замужних женщин, которые могут присоединиться к страхованию добровольно). Из суммы страховых взносов, которая зависит от величины дохода работника, частично финансируются денежные пособия по временной нетрудоспособности в связи с болезнью. Оплата самих медицинских услуг производится за счет пациента. К данной модели можно отнести систему здравоохранения Канады, где средства на здравоохранение формируются за счёт взносов на обязательное медицинское страхование из средств государственного бюджета, при этом государственный страховщик работает по договорам с врачами частной практики. Обязательное медицинское страхование предоставляет возможности для конкуренции страховщиков и производителей, работающих по контрактам между собой, при этом взносы собираются тем страховщиком, которого выбрал страхователь.

Для Германии характерной особенностью является то, что страховщик, имея договоры с медицинскими учреждениями, обеспечивает застрахованному лицу бесплатную медицинскую помощь или с частичной ее оплатой. Немецкая система гарантирует равный доступ к медицинским услугам всему населению за счет ее полной оплаты в форме страхового возмещения [2, с.30].

Представители частной медицинской практики предоставляют высокопрофессиональные медицинские услуги, а уровень затрат регулируется более плавно, чем в большинстве развитых стран. Японская система сочетает в себе частное здравоохранение и жесткое государственное регулирование тарифов на медицинские услуги. Это своеобразная государственная система с целевыми налогами и экономическими отношениями в сочетании с системой страховых обществ, имеющих значительные льготы.

В Швейцарии все лица, независимо от их гражданства, должны быть застрахованы в системе обязательного медицинского страхования. Страховые взносы не зависят от дохода конкретного лица, четко определен набор медицинских услуг и больничная касса покрывает расходы на все основные виды лечения [1, с.18].

Система обязательного медицинского страхования, как модель регулируемой конкуренции, является новейшей как по срокам, так и по степени реализации. В связи с этим, система ОМС полностью пока еще нигде не реализована. В настоящее время обязательное медицинское страхование в различных вариантах внедряется в Голландии, Израиле, Чехии и России. В то же время, опыт Российской Федерации показывает, что формальная замена прямого государственного финансирования системой ОМС без существенного изменения механизмов финансирования медицинских заведений, развития конкуренции среди медицинских заведений и страховщиков не способна дать импульса развитию системы здравоохранения. Переход к эффективной модели ОМС - сложный и длительный процесс, предполагающий наличие ряда предпосылок и условий [9, с.197].

Независимо от применяемых механизмов финансирования медицинских услуг, предоставление которых гарантировано государством, общество всегда заинтересованно в развитии частных медицинских организаций и добровольного медицинского страхования. Это позволяет максимально расширять ассортимент оказываемых услуг, улучшать их качество, в том числе и в государственном секторе, за счет активизации конкуренции и частной инициативы, а также привлечения дополнительных средств в систему здравоохранения [10, с.199]. В связи с этим, любому государству необходимо четко определить свои обязательства в сфере оказания медицинских услуг исходя из потребностей населения, приоритетов социально-экономической политики и возможностей реального финансирования сферы здравоохранения (как за счет средств бюджета, так и посредством взносов в фонд обязательного страхования). Если государство берет на себя завышенные обязательства, то

это чревато как чрезмерной нагрузкой на государственный бюджет и работодателей, а, следовательно, на экономику в целом, так и распространением неофициальных схем оплаты пациентами якобы бесплатных медицинских услуг. Поэтому очень важно четко определиться с объемом и составом гарантированных государством услуг, с составом лиц, на которых эти услуги распространяются, а также с условиями, при которых эти лица могут пользоваться бесплатными услугами.

Литература

1. Антропов В.В. Здравоохранение и медицинское страхование в Швеции. / В.В. Антропов // Проблемы управления здравоохранением. - 2021. - №1. - С. 17-23.
2. Безуглая В.А. Зарубежный опыт становления и развития медицинского страхования / В.А. Безуглая // Экономика. Бизнес. Финансы. - 2023. - №6. - С. 27-31.
3. Кондрашечкина Е.В. Особенности медицинского страхования в зарубежных странах / Е.В. Кондрашечкина, Н.В. Чвырева // Молодой ученый. - 2022. - №24 (419). - С. 24-27.
4. Как устроено медицинское страхование в европейских странах и США [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://meds.com.ua/ustroistvo-medstrahovania-v-sha-i-evrope>
5. Мировая статистика здравоохранения. Всемирная организация здравоохранения [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://apps.who.int/>
6. Окунев О.Б. Система обязательного медицинского страхования / О.Б. Окунев // Страховое дело. - 2021. - №8(199). - С. 5-11.
7. Пучкова В.В. Проблемы реформирования управления здравоохранением и развития системы ОМС / В.В. Пучкова // Проблемы права. - 2012. - №3. - С. 146-152.
8. Соколов Е.В. Анализ систем финансирования медицинского обслуживания населения в России и за рубежом / Соколов Е.В., Куранов А.Р. // Экономика и управление: проблемы и решения. - 2006. - №4. - С. 95-106.

9. Тумасян А.К. Обязательное медицинское страхование и его особенности / А.К. Тумасян // Ученые записки Российской Академии предпринимательства. - 2021. - №48. - С. 195-200.
10. Улумбекова Г.Э. Реформа здравоохранения США // Социальные аспекты здоровья населения. - 2022. - №5(27). - С. 122-129
11. Хальфин Р. А. Организация здравоохранения в США / Р.А. Хальфин, И.Я. Таджиев // Менеджер здравоохранения. - 2023. - №9. - С. 34-46.
12. Частное медицинское страхование в Германии [Электронный ресурс] / С.А. Бабкин. - Режим доступа: <http://www.tupa-germania.ru>

Абдурахмон Хакимзода

РОЛЬ МАРКЕТИНГА В РАЗВИТИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Абдурахмон Хакимзода,
к.э.н., и.о. доцент, заведующий кафедрой
менеджмента, маркетинга и экономики
труда Таджикского государственного
университета коммерции. Тел.: (+992) 907704890,
E-mail: hakimzod-90@mail.ru.

В статье автор исследует и анализирует роль маркетинга в развитии страховых организаций Республики Таджикистан. Автор отмечает, что маркетинг играет важнейшую роль в привлечении клиентов и представлении страховых услуг. Проведение маркетинговых исследований страховыми компаниями может значительно повысить эффективность их деятельности. Однако, к сожалению, маркетинг в Республике Таджикистан развивается недостаточно быстрыми темпами. Основная проблема заключается в том, что большинство компаний, особенно страховых, до сих пор не понимают сути и

необходимости маркетинга. Маркетинговые исследования могут стать ключевым инструментом продвижения и развития страховых услуг компании. Одна из важнейших задач маркетолога страховой компании - изучение потребностей и спроса клиентов на страховом рынке. Маркетолог должен убедить клиентов в выгоде своих услуг.

Ключевые слова: страхование, страховщик, страхователь, страховой маркетинг, цифровой маркетинг, страховая компания, страховой продукт, страховой рынок.

НАҚШИ МАРКЕТИНГ ДАР РУШДИ ҒАЪОЛИЯТИ ШИРКАТҲОИ СУҒУРТАВИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақола муаллиф нақши маркетингро дар рушди ғаъолияти ташкилотҳои суғуртаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди омӯзиш ва таҳқиқи қарор додааст. Муаллиф қайд намудааст, ки нақши маркетинг дар ҷалби мизоҷон ва муаррифии хизматрасониҳои суғуртавӣ хеле нақши бузургро мебозад. Гузаронидани таҳқиқоти маркетингӣ аз ҷониби ширкатҳои суғуртавӣ метавонад ба ғаъолияти онҳо тақони ҷиддӣ бубахшад. Вале, мутаассифона маркетинг дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо суръати на он қадар ҳуб рушд намуда истодааст. Мушкилоти асосӣ дар он аст, ки ҳанӯз ҳам аксар ширкатҳо, махсусан ширкатҳои суғуртавӣ ба моҳият ва зарурати маркетинг дуруст сарфаҳм намераванд. Таҳқиқоти маркетингӣ метавонад воситаи асосӣ бар пешбурд ва рушди хизматрасониҳои суғуртавии ширкат гардад. Яке аз вазифаҳои муҳими маркетолог дар ширкати суғуртавӣ ин омӯзиши эҳтиёҷот ва талаботи мизоҷон дар бозори суғурта мебошад. Маркетолог бояд мизоҷонро бо барои кунонад, ки хизматрасониҳои ӯ барояш манфиатовар аст.

Вожаҳои калидӣ: суғурта, суғурташаванда, суғуртакунонда, маркетинги суғуртавӣ, маркетинги рақамӣ, ширкати суғуртавӣ, маҳсулоти суғуртавӣ, бозори суғурта.

В Таджикистане существует несколько видов страхования, включая обязательные и добровольные. Обязательное страхование распространяется на пассажиров, сельхозпредприятия, а также работников, занятых на работах с повышенной опасностью. Иностранцы, а также граждане страны, могут оформить добровольное медицинское страхование, которое не является обязательным условием для въезда, но гарантирует получение квалифицированной медицинской помощи.

В Таджикистане страховая деятельность регулируется соответствующими законами, такими как Закон «О страховой деятельности» и Закон «О государственном социальном страховании». Закон «О страховой деятельности» определяет различные виды страхования (добровольное, обязательное, обязательное государственное), порядок лицензирования и надзора, а также правила передачи страховых портфелей и прекращения деятельности страховых организаций. Закон «О государственном социальном страховании» устанавливает правила для плательщиков страховых взносов, структуру социального налога и права застрахованных лиц.

Страховая деятельность - деятельность страховой (перестраховочной) организации, связанная с заключением и исполнением договоров страхования (перестрахования), осуществляемая на основании лицензии уполномоченного государственного органа в соответствии с требованиями законодательства Республики Таджикистан [4].

В Республике Таджикистан по состоянию на 31 декабря 2022 года осуществляют деятельность 16 страховых организаций, из которых 1 государственная (в форме ГУП), 15 негосударственные страховые организации. Количество филиалов страховых (перестраховочных) организаций в отчетном периоде составило 67 единиц, что на 5 единиц меньше по сравнению с аналогичным периодом 2021 года [6].

В 2022 году постановлениями Правления Национального банка Таджикистана страховым организациям ООО «ДС Страхование» и ООО «СО Бима Жизнь» выдана лицензия на право осуществления страховой

деятельности, а срок действия лицензии ООО «СО Итминон» был продлён. В связи с изменением наименования и места нахождения переоформлены лицензии ООО «СО Сипахр», ООО СПО «Спитамен Иншуренс» ООО «СО Такаффул», ООО «Страхование 21 века» и ООО «СО Бима Жизнь».

Также, в 2022 году в связи с истечением срока действия лицензии ЗАО «СО Кафил» постановлением Правления Национального банка Таджикистана п было прекращено его деятельность [6].

В отчетном году постановлениями Правления Национального банка Таджикистана выдана лицензия на осуществление аудиторской деятельности в сфере аудита страховых (перестраховочных) организаций аудиторским организациям ООО «КРОУ ХОРВАТ» и ООО «Крестон АС».

Таблица 1. Список профессиональных участников страхового рынка

1	ГУП «Точиксугурта»
2	ООО «СО «Муин»
3	ООО «СО «Меҳнат»
4	ООО «СО Эсхата Сугурта»
5	ООО СПО «Спитамен Иншуренс»
6	ООО «СО Итминон»
7	ООО «СПО Бима»
8	ООО «СО Бима Жизнь»
9	ООО «Таджикско – Китайское Страхование»
10	ЗАО «СО «Сугуртаи аввалини милли»
11	ООО «Страхование 21 века»
12	ООО «СО Сипахр»
13	ООО «СО Такаффул»
14	ООО «ДС Страхование»
15	ЗАО СО «Паймон Иншуренс»
16	ООО «СО Бохтар Иншуренс»

Источник: https://nbt.tj/ru/sugurta/insurance_companies.php.

Активы страховых (перестраховочных) организаций в 2022 году составили 612,2 млн. сомони, что больше на 86,3 млн. сомони (16,4%) по сравнению с прошлым годом, из них платежеспособные активы (в денежной

форме, банковские сбережения и инвестиции) которые составляют 507,6 млн. сомони, достигли 82,9 процентов от общей суммы активов.

В целом, доля активов страховой системы по отношению к общему объему активов финансовой системы страны за рассматриваемый период достигла 1,9%, составив 0,5% к ВВП.

В 2022 году балансовые обязательства страховых (перестраховочных) организаций страны составили 225,9 млн. сомони, что больше на 20,4 млн. сомони (9,9%) по сравнению с аналогичным периодом 2021 года.

Собственные средства (капитал)[1] страховой системы страны за 2022 год составили 386,3 млн. сомони, что на 65,9 млн. сомони (20,6%) больше по сравнению с аналогичным периодом прошлого года. Данное увеличение оценивается как важный приоритет, с точки зрения финансовой устойчивости и платежеспособности страховых (перестраховочных) организаций.

Уставной капитал (фонд) страховых организаций на 31 декабря 2022 года составил 279,5 млн. сомони, что больше на 43,9 млн. сомони (18,6%) по сравнению с аналогичной датой 2021 года [6].

Общее количество заключенных договоров в 2022 году составило 2 114,5 тысяч единиц, увеличившись по сравнению с прошлым годом на 143,8 тысяч единиц (7,3%). Данный процесс свидетельствует о том, что год за годом увеличивается интерес населения к страхованию повышается их финансовая грамотность.

Общий объем страховых премий (страховых взносов) за январь - декабрь 2022 года составил 305,9 млн. сомони, что на 19,5 млн. сомони (6,8%) больше по сравнению с аналогичным периодом 2021 года.

Обязательства, принятые страховыми (перестраховочными) организациями, за рассматриваемый период составили 105,6 млрд. сомони, увеличившись по сравнению с 2021 годом на 698,7 млн. сомони (0,7 %).

При этом риски, переданные на перестрахование страховыми организациями, за 2022 год составили 68,0 млрд. сомони, что по сравнению с 2021 годом меньше на 5,7 млрд. сомони (7,7%).

Страховые премии (страховые взносы) системы страхования, переданные на перестрахование, за 2022 год составили 71,5 млн. сомони, что меньше на 11,7 млн. сомони (14,1%) по сравнению с прошлым годом. Данный процесс с одной стороны оказывает положительное влияние на финансовую стабильность и платежеспособность страховых (перестраховочных) организаций, а с другой стороны, способствует своевременной уплате страховых выплат и возмещений.

Формирование и наличие страховых резервов, свидетельствующих о своевременном исполнении обязательств страховыми организациями, за отчетный период составили 170,7 млн. сомони, что на 488,0 тыс. сомони (0,3%) больше по сравнению с 2021 годом.

Следует отметить, что процесс формирования страховых резервов в страховых (перестраховочных) организациях страны за отчетный период обеспечен в значительной степени.

Страховые выплаты (страховые компенсации) за прошедший год имели тенденцию в сторону увеличения и составили 26,3 млн. сомони, что больше на 4,0 млн. сомони (17,9%) по сравнению с 2021 годом.

Объем сбережений страховых (перестраховочных) организаций в банковской системе страны в 2022 году составил 43,3 млн. сомони, что больше на 9,2 млн. сомони (27%) чем в прошлом году, данный процесс способствует росту инвестиций в различные секторы экономики страны [6].

Чистая прибыль страховых организаций по результатам отчетного года составила 77,8 млн. сомони, что по сравнению с прошлым годом больше на 15,8 млн. сомони (25,4%).

Следует отметить, что маркетинг играет важнейшую роль в привлечении клиентов и представлении страховых услуг. Проведение маркетинговых исследований страховыми компаниями может значительно повысить эффективность их деятельности.

Однако, к сожалению, маркетинг в Республике Таджикистан развивается недостаточно быстрыми темпами. Основная проблема заключается в том, что

большинство компаний, особенно страховых, до сих пор не понимают сути и необходимости маркетинга.

Маркетинговые исследования могут стать ключевым инструментом продвижения и развития страховых услуг компании. Одна из важнейших задач маркетолога страховой компании - изучение потребностей и спроса клиентов на страховом рынке. Маркетолог должен убедить клиентов в выгоде своих услуг.

Страховой маркетинг - это метод управления коммерческой деятельностью страховых организаций и исследования страхового рынка [7]. В начале 1960-х годов страховой маркетинг стали широко применять западные страховые организации. Страховой маркетинг - это ответвление от маркетинговой науки. Страхование придает ему специфические особенности, которые выделяют его в самостоятельное направление.

Страховой маркетинг представляет собой комплекс действий, направленных на максимизацию прибыли страховщика за счет более полного учета потребностей и предпочтений страхователей. Страховой маркетинг - это система понятий и приемов, обеспечивающих взаимопонимание и взаимодействие субъектов «страховщик - страхователь», направленных на построение оптимальных рыночных отношений, на взаимный учет интересов и потребностей. Страховой маркетинг может быть определен так же как ряд функций страховой организации, включающих планирование, ценообразование, рекламирование, организацию сети продвижения страховых продуктов на основе изучения реального и потенциального спроса на страховые услуги.

Страховой маркетинг не может быть эффективным, если он не основывается на анализе потенциальных и имеющихся возможностей страховых рынков.

Цели и задачи маркетинга в сфере страхования

Маркетологи, работавшие в других сферах, знают, что включает в себя маркетинг: страхование продвигается так же, как и иные услуги. Страховой

маркетинг призван адаптировать управленческие процедуры под реалии рынка. Бизнес станет успешным, если страховщики реагируют оперативно на запросы клиентов. Повышают качество продуктов и услуг. Делают ценовую политику гибкой. Маркетинг страхования - попытка баланса интересов обеих сторон.

Страховщик хочет прибыли. Добивается за счет потребителей. Либо - сотрудников компании. В первом случае речь идет о повышении цен на страховые продукты. Во втором - о методах организации труда, уменьшающих издержки.

Клиенты тоже не остаются в стороне. Хотят уменьшения цен, но с сохранением качества.

Задача маркетинга страхования - сглаживать подобные острые углы. Обеспечить услуги по востребованным ценам [7]. При этом не должна страдать рентабельность страховщика. Проще говоря, задача - найти страхователей, которые в итоге принесут бизнесу больше, чем затрачено на привлечение.

Упоминалась необходимость анализа рынка. Без этого нельзя угодить клиенту, одновременно закрыв потребности компании. Нужен анализ предварительной доходности, целевой аудитории. А еще - методов завоевания и удержания клиента. Если в фундамент страхового маркетинга не положены рыночные данные, поставленных задач он не решит.

Выделяется пять основных функций: [8]

1. Аналитическая.

Маркетологи анализируют структуру рынка. Оценивают выбор продуктов. Изучают потребителей, внешнюю и внутреннюю среду страховой компании.

2. Сбытовая.

Формируют ассортимент, разнообразия продуктовой линейки. Рассчитывают стоимость. Определяют каналы, где продвигать страховые предложения.

3. Созидательная.

Это разработка продуктов, управление качеством, освоение технологий.

4. Управления и контроля.

Подразумевает проработку планирования, системы контроля, информационного обеспечения.

5. Стимулирования.

К функции относятся:

- Формирование спроса.
- Налаживание каналов продвижения продуктов.
- Работу с запросами и предпочтениями клиентов.

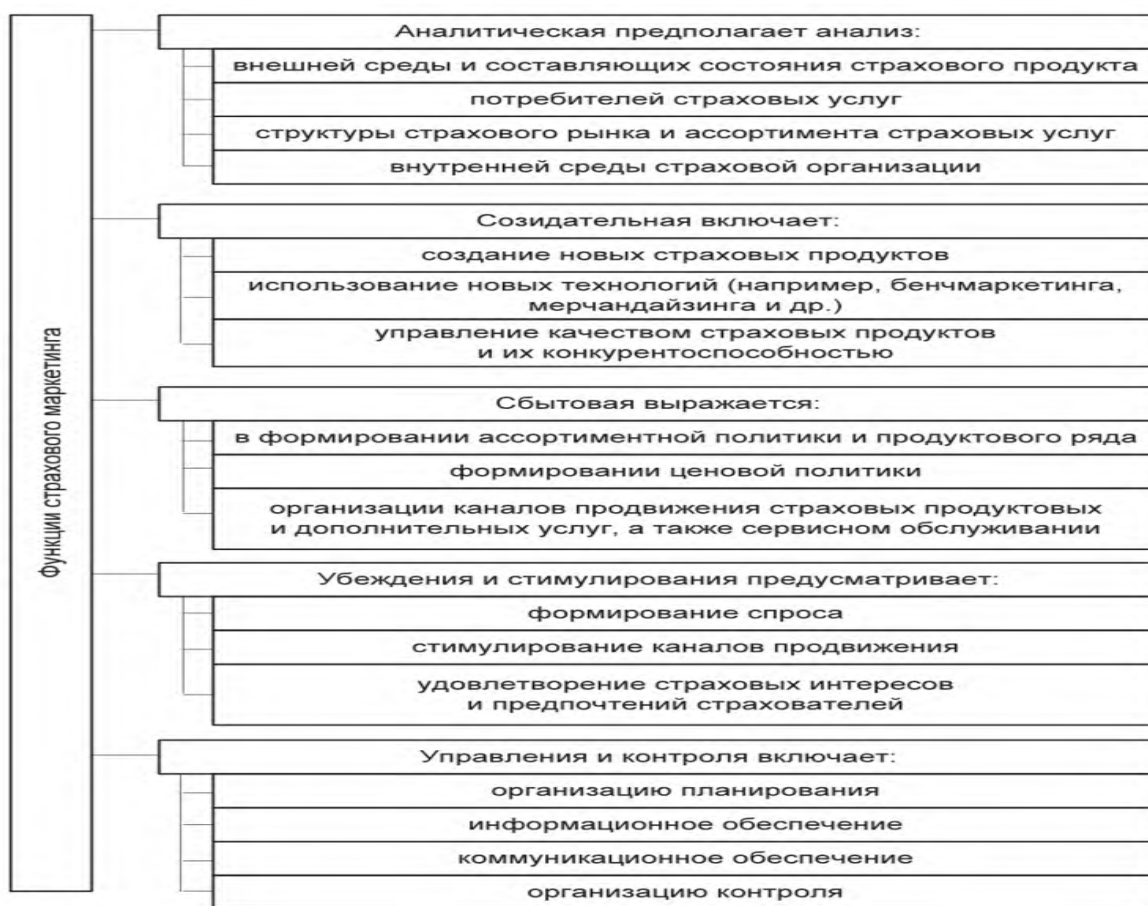

Рисунок 1. Функции страхового маркетинга [9]

Маркетинг (страхование) включает в себя ряд особенностей. На этапе запуска продукта необходимы не только тщательные расчеты. Нужны

большие инвестиции - показать клиенту потребность в продуктах, убедить приобрести.

Страховые продукты продают по разным каналам - прямым, через самих страховщиков. Или косвенным, через агентов, брокеров, что помогает поддерживать тесные отношения между компанией и страхователем. Важна коммуникация с клиентом, выработанная политика общения. Компания не общается с людьми? В итоге потеряет рыночное преимущество.

Тренд страховой отрасли - цифровизация. Если компания хочет укреплять связь с клиентом, она должна предоставить цифровое обслуживание при заключении сделок. Агенты обязаны конкурировать за потребителя. Моментально реагировать, если в их зоне обслуживания хотят купить страховку. Особенно когда потребитель ищет ее в интернете, а не идет в офис агентства в своем городе.

Рисунок 2. Содержание страхового маркетинга [10]

Стоит отметить, что чем более качественный сервис оказывает страховщик, тем более востребованы страховые услуги, которые он предоставляет. Но при этом необходимо найти оптимальное соотношение между экономическими факторами, связанными с обслуживанием, и самим уровнем обслуживания. И перед службой маркетинга стоит задача нахождения закономерностей такого соотношения. Критерием качества здесь будет

служить отсутствию жалоб со стороны клиента. Если же спрос на страховые услуги падает, то руководство службы маркетинга должно выяснить его причины и принять соответствующие меры. Содержание страхового маркетинга представлено на рис. 2.

В современных условиях страховой маркетинг имеет характер скоординированного пакета продуктов и программ, нацеленных на повышение эффективности страхования как для компании, так и для потребителя. Создание скоординированного пакета продуктов и программ осуществляется с использованием основных элементов 4Р маркетинга-микс (совокупность инструментов товарной, ценовой, распределительной, коммуникационной политики и политики позиционирования).

Основными компонентами интегрированной системы страхового маркетинга являются: [10]

- Страхователи - увеличение их числа является целью усилий маркетинга страховщика. Любая страховая компания в условиях рынка существует только тогда, когда имеется спрос на страховые услуги, которые она предлагает;

- страховые услуги - перечень видов договоров страхования, по которым работает данный страховщик;

- цена страхового обслуживания - тарифная ставка, применяемая при заключении конкретного вида договора страхования. Соизмеряется величиной страхового риска, расходами страховщика на ведение дела и другими факторами;

- рыночная среда - совокупность факторов экономических, организационных, правовых отношений участников рынка по реализации услуги страховщиком и приобретению страховой услуги конкретным страхователем.

Основное содержание страхового маркетинга заключено в формировании продуктовой политики с учетом жизненного цикла страхового продукта, факторов рыночной среды и гибкого использования принципов организации страховой деятельности.

Место маркетинга в страховом деле показано на рис. 3.

Рисунок 3. Место маркетинга в страховом деле [10]

Продуктовая политика в страховой организации представляет комплекс планово-управленческих решений по формированию ассортимента страхового продукта, разработке нового страхового продукта с выделением его жизненного цикла, конкурентоспособности и системы сервиса обслуживания страхователей.

Страховой продукт - это продукт человеческой деятельности, обладающий полезными свойствами, предложенный к продаже. Качество страхового продукта является мерой его полезности, которая отражает совокупные свойства и характеристики продукта, способствующие удовлетворению покупательских потребностей страхователей. Иными словами - это совокупность свойств страхового продукта, обуславливающих ее пригодность удовлетворять определенным потребностям общества в соответствии с ее назначением - защита жизни, здоровья, недвижимости на протяжении жизненного цикла страхового продукта.

Жизненный цикл страхового продукта (ЖЦСП) - время жизни начиная с его выхода на рынок и заканчивая его уходом из целевого сегмента рынка.

На рис. 4 отражена кривая жизненного цикла страхового продукта.

На рисунке выделены пять стадий ЖЦСП. Самая затратная стадия - это первая стадия. Первая стадия - разработка страхового продукта» - фаза разработки и внедрения в целевой сегмент рынка страхового продукта. Стадия

для страховой компании дорогая, но страховщик с удовольствием идет на эти затраты. Цель для фирмы - сформировать потенциальный (скрытый спрос) и портфель заказов на страховой продукт. Вторая стадия - фаза вывода страхового продукта на рынок. Эта стадия также требует больших затрат. Затраты на проникновение в целевой сегмент большие (реклама, инструменты PR, массмедиа, презентации страхового продукта). Цель маркетинга - скрытый спрос, который формировался на предыдущей стадии разработки продукта, перевести в реальный спрос целевых аудиторий страхователей.

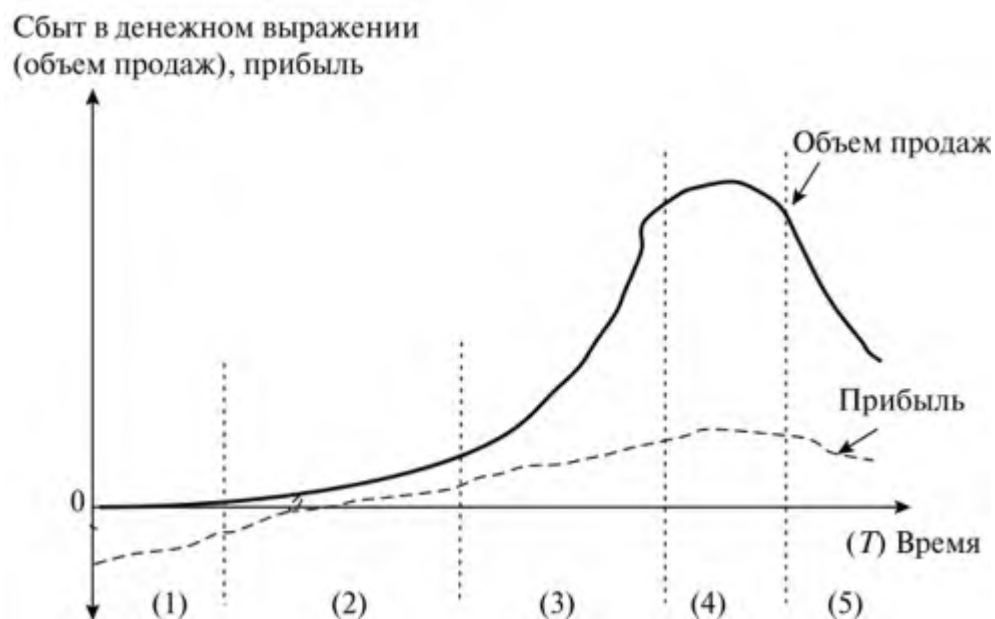

Рисунок 4. Жизненный цикл страхового продукта (ЖЦСП)

Третья стадия - фаза роста. Цель - создать соответствующий ресурсный потенциал, который будет соответствовать росту рыночного спроса на страховой продукт. Затраты сокращаются, прибыль растет. Задача по достижению цели маркетинга - как можно скорее приблизиться к наиболее выгодной зоне стадии насыщения в результате гибкого использования инструментов стимулирования продаж и сервиса.

Четвертая стадия - фаза насыщения, максимально выгодная стадия для страховой компании, при которой расходы минимальные, прибыль максимальная. Цель маркетинга - продумать концепцию нового страхового продукта и приступить к разработке концепции нового товара, так как впереди - стадия спада.

Пятая стадия - фаза спада. Цель пятой стадии ЖЦСП - принять управленческое решение по своевременному уходу из целевого сегмента сбыта или по репозиционированию в целях возвращения в стадию насыщения. Для маркетологов важно решить стратегию «или-или». Либо использовать конверсионный маркетинг и переходить в новый сегмент сбыта, либо оставаться и использовать ремаркетинг (повторить рекламные расходы, снизить цены), либо вывести новинку на рынок и вернуться в стадию насыщения. При решении ухода с рынка можно использовать стадию сбора урожая. Иными словами, эта стратегия предполагает своевременную распродажу страховых услуг по доступным ценам, собрать урожай и уходить с рынка в целях проникновения в новый сегмент сбыта. Любая страховая компания осуществляет свою маркетинговую деятельность под влиянием комплекса сил и факторов окружающей/рыночной среды.

Поступательному развитию страхового маркетинга способствует мастерство менеджмента страховщика в части гибкого использования принципов организации страховой деятельности. Принципы организации страховой деятельности показаны на рис. 5.

Рисунок 5. Принципы организации маркетинга страховой деятельности

Система принципов маркетинга страховой деятельности представляет совокупность четко сформулированных правил освоения товарной ниши, формирования потребности покупателей в страховой услуге и определения

потенциала неудовлетворенного спроса. Принцип - основное положение, выражающее закономерность и руководящее правило, определяющее достижение поставленной цели.

Принцип профессионализма руководства (компетентности) используется в целях успешного выполнения страховых программ. Он аккумулирует в себе знание и умение управлять персоналом, непредсказуемыми рыночными ситуациями с использованием высокой культуры психологического взаимодействия, элементов мотивации и стимулирования исполнителей, а также механизмов антикризисного управления. Основными составляющими компонентами принципа являются информационная обеспеченность, элементы морального и материального стимулирования, адаптирующие механизмы профилактики конфликтов и кризисных ситуаций.

Принцип профессионализма руководства является основополагающим в системе управления персоналом. Его соблюдение предполагает свободное владение рыночными закономерностями, высокую компетентность руководства и его умение создать высококлассную команду единомышленников, своевременно реагирующую на кризисные обвалы, «черный» PR, выпады конкурентов.

Принцип рыночной ориентации нацелен на максимальный учет запросов клиентов - т.е. необходимо производить страховой продукт исключительно такой, который необходим обществу, и не пытаться продавать тот продукт, который без учета интересов общества произвели.

Принцип организационного поведения отражает трудовую дисциплину в коллективе страховой организации и качество исполнения принятых стратегий маркетинговой деятельности; профилактику предпринимательского риска с учетом сервисного потенциала страховой организации и корпоративной культуры. Принцип организационного поведения является решающим в достижении намеченных целей компании. Основными компонентами данного принципа являются: качество исполнения планово-

управленческих решений; профилактика предпринимательского риска; сервисный потенциал и корпоративная культура.

Результаты функционирования маркетинговой службы в страховой организации имеют отражение в реализации *принципа прибыльности и эффективности*. Основными компонентами данного принципа выступают: единство стратегии маркетинга страховой деятельности и тактики ее выполнения; оценка конкурентного преимущества в условиях свободы предпринимательства и равноправного партнерства. Эта компонента позволяет выработать собственную стратегию страхового маркетинга, включающую основные слагаемые коммерческого успеха: *качество + цена + сервис*. Наряду с этим большое внимание необходимо уделять гибкому стимулированию каждого исполнителя трудового коллектива страховщика в целях максимизации прибыльности и эффективности компании.

Любой вид страховой деятельности может быть успешным при четком соблюдении *принципа учета и контроля*. Принцип учета и контроля способствует осуществлению обратной связи, придает завершенность страховому процессу. Благодаря своевременной корректировке планово-управленческих решений руководство фирмы достигает намеченных результатов. Основными элементами данного принципа являются учет, аудит, безопасность труда.

Контроль как функция управления страховой деятельностью представляет комплексную деятельность руководства фирмы в целях поиска новых эффективных форм и методов страховой деятельности для завоевания прочного положения на рынке и гибкой адаптации к факторам рыночной среды. Маркетинговый контроль направлен на оценку реакции страхователей, выполнение намеченных объемов продаж, получение реального дохода. Главным инструментом системы контроля является учет, направленный на регламентирование и упорядочение страховой деятельности за счет осуществления измерения, регистрации, сбора и оценки результатов. Учет

способствует своевременному установлению несоответствия достигнутых результатов запланированным.

Основными слагаемыми учета и контроля являются *наличие информации, ее полнота и точность*. При осуществлении контроля страховая компания использует внутренний (за счет сил собственных специалистов) или внешний (с привлечением независимых экспертов) аудит. В результате страховой маркетинг как комплексная система понятий и приемов рыночного участия направлен на достижение эффективного взаимодействия страховщика и страхователя в результате качественной и полной страховой защиты потребителей для получения намеченных доходов от страховых операций. Реализация направлений страхового маркетинга осуществляется за счет анализа и комплексной оценки состояния рыночной среды с учетом современных тенденций и закономерностей; тщательного учета потребностей страхователей при разработке страхового продукта, т.е. совершенствования страховой продукции в соответствии с требованиями рынка; определения потребностей рынка в страховой продукции и концентрации усилий на наиболее прибыльных направлениях; изучения и сегментации рынка, а также собственного страхового портфеля самим страховщиком; учета уровня рисков для каждого страхователя индивидуально.

Страховой маркетинг имеет свою специфику, которая связана со следующими особенностями страхового бизнеса:

- при заключении контракта на приобретение страхового продукта клиент не всегда может оценить его качество, так как срок действия контракта всегда далеко опережает время его заключения;
- в связи с долгим сроком жизни страхового продукта очень трудно и страхователю, и страховщику определить рентабельность страховой услуги, которая станет очевидной через многие годы после ее продажи (страхование жизни возможно сроком на 50 лет);
- страховой бизнес у нас в стране находится под сильной государственной регламентацией (тарифы, размещение страховых резервов и т.д.). В результате

снижается свобода принятия управленческих решений страховщика в ценовой политике, так как он не может существенно снизить цены на свои услуги;

- инфляция, экономические санкции, снижение уровня платежеспособности населения, низкий уровень культуры, отсутствие полезности страховой политики для общества отрицательно влияют на процесс и результаты долгосрочного страхования.

Таким образом, правильное и эффективное использование маркетинга в страховом бизнесе может сыграть ключевую роль в формировании и развитии деятельности страховых компаний Республики Таджикистан. Сегодня самым деликатным является завоевание доверия клиентов, что не все маркетингологи обладают этим искусством и навыками.

Для этого требуется специальное искусство, знание науки психологии, чтобы привлечь больше клиентов к продуктам и услугам вашей компании. Ключевые слова: страхование, страховщик, страховщик, страховой маркетинг, цифровой маркетинг, страховая компания, страховой продукт, страховой рынок.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Абрамов В.Ю. Страхование: теория и практика. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 22 с.
2. Ашуров Ғ.Д. Идоракунии рушди бозори хизматрасонии суғуртавӣ. Монография. Душанбе: «Файзи борон». - 2020. - 260 с.
3. Клишина Ю. Е., Углицких О. Н., Тосунова А. Я. Особенности страхового маркетинга в современных условиях // Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования. 2020. №7 (49). URL: <https://cyberleninka.ru>.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти суғуртавӣ» / Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2016. №7. - С. 70-82.
5. Машрапов Қ. Ш. Омилҳои таъмини устувории молиявии ташкилоти суғуртавӣ. Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣю амалӣ дар мавзӯи

“Рушди бозори суғуртаи мамлакатҳои аъзои ИДМ дар шароити иқтисоди рақамӣ”. Душанбе 2025.

6. Обзор страховой системы Республики Таджикистан за 2022 год. <https://mfa.tj>.

7. Понятие маркетинга страхового продукта, его цели и задачи Подробнее: <https://zaochnik.com>.

8. Понятие и функции маркетинга в сфере страхования. <https://studref.com>.

9. Страховой маркетинг: сущность, функции, новые направления. <https://studref.com>.

10. Содержание страхового маркетинга. <https://studref.com>.

11. https://nbt.tj/ru/sugurta/insurance_companies.php.

Ашурова М.Т.

НАҚШИ ФАРҲАНГИ АНДОЗӢ ДАР БАЛАНД БАРДОШТАНИ САМАРАНОКИИ ИЧРОИ УҲДАДОРИҲОИ АНДОЗӢ

Ашурова Миҷгона Тавакаловна –
муаллими калони кафедраи фаъолияти
гумрукии Донишгоҳи давлатии
тиҷорати Тоҷикистон

Аннотатсия: Дар мақола аҳамияти фарҳанги андозӣ ҳамчун омили калидии баланд бардоштани самаранокии иҷрои уҳдадориҳои андозӣ баррасӣ мешавад. Алоқамандии сатҳи фарҳанги андозии шаҳрвандон ва соҳибкорон бо пуррагӣ ва саривақт пардохт кардани андозҳо, инчунин таъсири огоҳии андозӣ, эътимод ба давлат ва касбияти мақомоти андозӣ ба ташаккули интизоми ихтиёрии андозӣ таҳлил карда мешаванд. Диққати махсус ба механизмҳои баланд бардоштани саводнокии андозии аҳоли, қорӣ намудани стандартҳои хизматрасонии андозсупорандагон ва рушди робитаҳои шарикӣ байни давлат ва андозсупорандагон дода шудааст. Дар бораи он хулоса карда шудааст, ки

ташаккули фарҳанги баланди андозӣ шартӣ зарурии таҳкими суботи молиявии давлат ва таъмини амнияти иқтисодии кишвар мебошад.

Калидвожаҳо: фарҳанги андозӣ, воридоти андозӣ, муносибатҳои андозӣ, қонунгузори андоз, пардохтҳои ҳатмӣ, андозсупоранда.

Дар марҳилаи муосири рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон, баланд бардоштани сатҳи фарҳанги андозии аҳоли аҳамияти махсус пайдо мекунад. Дар шароити муосир фарҳанги андозӣ на танҳо ҳамчун огоҳии шаҳрвандон дар бораи қонунгузори амалкунандаи андозӣ, балки ҳамчун фаҳмиши дарккардашудаи самтҳои истифодаи воридоти андоз аз ҷониби давлат бо мақсади таъмини неқӯаҳволии ҷомеа низ баррасӣ карда мешавад.

Мафҳуми «фарҳанги андозӣ» дар адабиёти илмӣ ба таври пурра кушода нашудааст, ки боиси таваччуҳи бештари муҳаққиқон ба ин масъала гаштааст. Яке аз таърифҳои пурмазмун ин аст: фарҳанги андозӣ қисми фарҳанги умумимиллии кишвар мебошад, ки бо фаъолияти иштирокчиёни муносибатҳои андозӣ алоқаманд буда, сатҳи донишу риояи қонунгузори андозро инъикос мекунад, дурустии ҳисобкунӣ, пуррагӣ ва саривақт пардохт намудани (гузаронидани) андозҳо, бочҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмиро, ба буҷет, донишони ҳуқуқҳои худ, иҷрои уҳдадориҳои худ, ки аз дарки муҳимияти пардохти андозҳо барои давлат ва ҷомеа аз ҷониби ҳамаи шаҳрвандон ташкил меёбад, инъикос менамояд¹.

Пеш аз ҳама, омили фарҳанги андозӣ ба сатҳи ҷамъовари андозҳо, инчунин ба самаранокии фаъолияткунии мақомоти андоз таъсири ҷиддӣ мерасонад. Дарачаи рушди фарҳанги андозӣ бо сатҳи дониши шаҳрвандон дар соҳаи қонунгузори андоз ва муносибати масъулиятноки онҳо нисбат ба иҷрои қарзи шаҳрвандии худ оид ба пардохти андозҳо муайян карда мешавад. Рушди иқтисодиёти пинҳонӣ ва миқёси он, аз ҷумла, бо сатҳи фарҳанги андозии кишвар муайян карда мешавад.

¹ Леонова Е.Д., Чухнина Г.Я. Налоговая культура как важный элемент совершенствования налоговой системы России // Налоги и налогообложение. 2008. - №9. - С. 47.

Таҷрибаи (амалияи) хоҷагидории солҳои охир ба таври возеҳ аз он шаҳодат медиҳад, ки шакли аз ҳама бештар паҳншудаи фаъолияти пинҳонии субъектҳои соҳибкорӣ фаъолияти «андозсарфакунанда» мебошад, ки ба саркашӣ қардан аз пардохти андозҳо асос шуда, аз бисёр ҷиҳат бо сатҳи пасти фарҳанги андозӣ боис шудааст.

Дар таҳти фаъолияти «андозсарфакунанда» ҳам саркашии легалӣ аз пардохти андозҳо, ки бо истилоҳи «оптимизатсияи андозбандӣ» ишора карда мешавад ва ҳам амалҳои зиддиҳуқуқӣ фаҳмида мешавад, ки на танҳо ба асосҳои конститутсионии давлат муҳолифат мекунанд, балки ба афзоиши муҳофизатнашавии иҷтимоии шаҳрвандон низ мусоидат мекунанд. Оптимизатсияи андозбандӣ аз рӯи моҳияти худ саркашӣ қардан аз андоз набуда, балки қоҳиш додани уҳдадорихои андозиро бо роҳи истифодаи қонунии механизмҳои бо қонунгузорӣ пешбинишуда ё танзимнашудаи қонунгузорӣ ифода мекунад. Дар айни замон, саркашӣ қардан аз пардохти андоз ҳамчун қасдан аз ҷониби андозсупорандагон кам кардани уҳдадорихои андозӣ тавассути вайрон кардани меъёрҳои қонунгузорӣ баррасӣ мешавад.

Саркашӣ аз андоз, чун қоида, дар намуди пешбурди ғайриқонунии фаъолияти соҳибкорӣ, соҳибкории сохта амалӣ мешавад, ки таъсис ва бақайдгирии расмии корхонаҳои сохтaro дар назар дошта, мақсади пешбурди фаъолияти қонунии хоҷагидорӣ надоранд, балки барои татбиқи схемаҳои гуногун, ки ба пинҳон нигоҳ доштани даромад ва сарфаи андоз равона шудаанд, истифода мешаванд. Чун қоида, чунин корхонаҳо ба таври сунъӣ дар раванди гардиши мол ворид карда шуда, дар нақши миёнаравҳои сохта баромад мекунанд. Мақсади асосии онҳо ба тақсимоли дубораи бори андозӣ аз ҳисоби манипулятсияҳои нархӣ дар марҳилаи интиқоли мол аз истеҳсолкунанда ба истеъмолкунандаи ниҳой равона шудааст.

Зимнан, пардохти воқеии андозҳо ба буҷет амалӣ намешавад, ҳуди сохторҳои соҳибкории сохтaro аксар вақт ҳатто дар ҷараёни чораҳои оперативию ҷустуҷӯӣ ошкор қарданашон ғайриимкон аст: дар суроғаи ҳуқуқӣ онҳо мавҷуд нестанд, муассисон ва шахсони мансабдор дар макони

бақайдгирӣ зиндагӣ намекунад ва дар чараёни бозпурсӣ маълум мешавад, ки онҳо ба фаъолияти корхонаҳои зикршуда муносибат надоранд; пардохти нопурра ё ғайрисаривақтии андозҳо, сохтакориҳои ҳуҷҷатҳои андозӣ ва таҳрифи базаи андозбандӣ, гирифтани имтиёзҳои андозии беасос, инчунин болобарии сунъии хароҷоти хоҷагидорӣ бо мақсади кам кардани ғоидаи андозбандишаванда; татбиқи усули нархгузориҳои дукарата, ки дар он тарафҳои аҳд дар бораи ду нарх - воқеӣ ва номиналӣ мувофиқа мекунанд, ки дар он нархи номиналӣ бо мақсади кам кардани даромад аз фурӯши молҳо ва, мутаносибан, кам кардани базаи андозбандӣ поён оварда мешавад; истифодаи усулҳои амортизатсияи тезонидашуда, ташкили аҳдҳои бартерӣ, ҷубронӣ ва клиринговӣ, инчунин истифодаи схемаҳои гуногуни пинҳонии ҳисобкунии музди меҳнат ва дигар пардохтҳо.

Таҷриба (амалия) нишон медиҳад, ки фаъолияти «андозсарфакунонда» аксар вақт бо шаклҳои дигари рафтори пинҳонии хоҷагидорӣ омезиш меёбад, ки дар байни онҳо ҷои муҳимро шустани маблағҳои пулӣ ё дигар молу мулкҳои бо роҳҳои ғайриқонунии бадастовардашуда ишғол мекунанд.

Ба сабабҳои асосии истифодаи схемаҳои саркашӣ аз пардохти андозҳо одатан номукаммалии қонунгузориҳои андоз, ставкаҳои аз ҳад баланд ва ҷораҳои саҳти андозбандӣ, мавҷудияти андозбандии дукарата ва ҳамчунин мучозоти ҷаримавии ночиз барои вайрон кардани меъёрҳои андозро мансуб медонанд. Ба ғайр аз ин, яке аз сабабҳои муҳим сатҳи пасти фарҳанги андозӣ ҳам дар соҳибкорон ва ҳам дар шахрвандони оддӣ ба ҳисоб меравад.

Ҳамаи омилҳоеро, ки андозсупорандагонро ба саркашӣ аз пардохти андоз водор мекунанд, метавон ба гурӯҳҳои зерин тақсим кард:

- Сабабҳои иқтисодӣ. Онҳо бо вазъи молиявии андозсупоранда ва вазъи умумии иқтисодӣ алоқаманданд. Дар ҳолати устувории молиявии андозсупоранда, сабабҳои саркашӣ аз пардохти андоз, чун қоида вучуд надоранд, дар ҳоле ки дар ҳолати ноустувории молиявӣ ё таҳдиди муфлисшавӣ, напардохтани андоз метавонад ҳамчун ягона роҳи наҷот баррасӣ шавад. Дар

шароити конъюнктураи ноустувори иқтисодӣ таъмин кардани назорати ҳамаҷонибаи андозбандӣ махсусан душвор мегардад.

- Сабабҳои сиёсӣ. Дар истифодаи низоми андоз ҳамчун воситаи сиёсати иқтисодии давлат зоҳир меёбанд. Ин дар баланд бардоштани ставкаҳои андоз ё ҷорӣ намудани андозҳои нав бо мақсади дастгирии соҳаҳои муайяни иқтисодӣ ё беҳтар кардани неқӯаҳволии гурӯҳҳои алоҳидаи аҳолии ифода меёбад. Зимнан, дигар гурӯҳҳои аҳолии соҳаҳои, ки аз кӯмакҳои давлатӣ бархурдор нестанд, бо оқибатҳои манфӣ рӯ ба рӯ мешаванд, ки на танҳо манфиатҳои ғаразнок, балки кушиши кам кардани хароҷоти худ аз ҳисоби саркашӣ аз бори андозро низ ба вучуд меорад.

Ба андешаи олими ватанӣ Х.Р. Улуғхоҷаева: «...сиёсати андозӣ, ки ба рушди сифатӣ ва миқдории иқтисодӣ равона шудааст, бояд рушди фаъолияти соҳибкорӣ, рушди соҳаҳои афзалиятноки иқтисод ва фаъолияти инноватсиониро тавассути додани имтиёзҳои андозӣ ва преференсияҳои андозӣ ҳавасманд гардонад»².

Сабабҳои ҳуқуқӣ. бо мураккабӣ, ноустуворӣ ва номукаммалии низоми андоз сабаб шудааст, ки самаранокии ҳам раванди ҳисобкунии андозҳо ва ҳам назоратбарии онҳоро коҳиш медиҳанд.

Сабабҳои ахлоқӣ (равонӣ) бо хусусияти қонунгузории андоз алоқаманданд. Мувофиқи қонун, пардохти андоз барои ҳамаи шаҳрвандон ҳатмӣ мебошад, аммо дар таҷриба (амалия) имтиёзҳои гуногуни андоз истисноҳо аз ин қоидаҳо эҷод меkunанд. Ин вазъият ҳисси беадолатиро ба вучуд меорад ва дар натиҷа, ба коҳиши сатҳи фарҳанги андозӣ мусоидат мекунад.

Барои таъмин намудани вазифаҳои худ дар қонеъ кардани эҳтиёҷоти аҳолии давлат бояд буҷетро аз ҳисоби воридоти андоз ташкил намояд. Дар ин замина, сатҳи ҳадди ақали бори андозӣ ҳамчун ҳаҷми хароҷоти давлатӣ барои

² Улуғходжаева Х.Р. Основные тенденции формирования налоговой политики Таджикистана в переходный период: теория и практика: дисс... доктора экон. наук. по спец: 08.00.10. / Х.Р. Улуғходжаева. - Худжанд, 2014. - С.129

ичрои вазифаҳои ҳатмӣ муайян карда мешавад.

Дар Тоҷикистон саркашӣ аз пардохти андоз ба эътибори кории соҳибкорон таъсир намерасонад. Дар натиҷа, бизнес ба гирифтани фоидаи максималӣ дар муддати кӯтоҳ равона шудааст, дар ҳоле ки рушди стратегии корхонаҳо, сармоягузориҳо, васеъ намудани истехсолот ва банақшагирии дарозмуддат ба кадри кофӣ рушднаёфта боқӣ мемонанд.

Ташаккули фарҳанги андозӣ дар байни соҳибкорон танҳо дар ҳолате имконпазир аст, ки аҳамияти эътибори корӣ ба мисли кишварҳои рушдёфта бошад. Баланд бардоштани саводнокии андозӣ ва рушди фарҳанги андозӣ шартҳои калидӣ барои муваффақона ба даст овардани ҳадафҳои ислоҳоти иқтисодӣ мебошанд.

Шарти муҳими устувории воридоти андоз ба буҷет эътимоди шаҳрвандон ба ҳокимон, инчунин дарккунӣ ва дастгирии сиёсати тақсимои андоз мебошад. Андозсупоранда бояд бовар дошта бошад, ки маблағҳои ӯ барои манфиати ҷомеа ва манфиати ҳар як шаҳрванд истифода мешаванд.

То он даме, ки андозсупорандагон ва мақомоти андоз худро шарик дарк накунанд, дар шаҳрвандон боварӣ пайдо намешавад, ки маблағҳои ҷамъовардашуда барои ободонии шаҳрҳо, сохтмони роҳҳо, рушди илму маориф ва тандурустӣ, бартараф кардани оқибатҳои офатҳои табиӣ равона мешаванд, наметавон ба афзоиши пардохти ихтиёрии андоз умед баст. Муошират байни андозсупоранда ва инспектор бояд бар асоси фарҳанги андозии ташаккулёфта ба роҳ монда шавад ва чунин унсурҳоро, ба монанди «машварати андозӣ», «имтиёзҳои андозӣ» ва «компромисси андозӣ» дар бар гирад. Ташаккули самараноки фарҳанги андозии аҳоли бидуни баланд бардоштани касбият ва фарҳанги кормандони мақомоти андоз имконнопазир аст.

Эҷоди муносибатҳои оптималии байни давлат ва андозсупорандагон - масъалаи хеле мураккаб мебошад, ки ҳалли он дар якҷанд самтҳо имконпазир аст.

Якумаш, ташкили инфрасохтори зарурӣ талаб карда мешавад.

Дуюмаш, омӯзиши ҳатмии донишҳои фундаменталӣ дар бораи андозҳо, ки дар тӯли асрҳо илми молия ба даст овардааст ва саводнокии аҳоли зарур аст.

Сеюмаш, барои тағйир додани намуди рафтори андозсупорандагон, лозим аст, ки алоқаи қатъшудаи байни пардохти андозҳо ва ба даст овардани фоида аз истеъмоли неъматҳои ҷамъиятӣ барқарор карда шавад³.

Ҳамин тавр, барои коҳиш додани ҳолатҳои саркашӣ аз андозбандӣ, ба давлат зарур аст, ки самтҳои афзалиятноки зерини баланд бардоштани фарҳанги андозӣ чудо намояд.

Ҳангоми соддагардонии қонунгузори андоз бояд нақши таҳриқдиханда ва тақсимкунандаи низоми андоз тақвият дода шавад ва шароити муносиб барои хизматрасонии андозсупорандагон таъмин карда шавад.

Барои баланд бардоштани самаранокии ҳамкории мақомоти андоз бо андозсупорандагон, шароитҳоро таъмин кардан зарур аст, ки ба афзоиши огоҳии андозии соҳибкорон ва шаҳрвандон мусоидат кунанд.

Барои баланд бардоштани огоҳии андозии шаҳрвандон инкишоф додани низоми машваратҳои андозӣ, истифодаи мунтазами воситаҳои ахбори омма ва пешбурди принципҳои фарҳанги андозӣ, интизом ва масъулият зарур аст.

Баланд бардоштани сифати иҷрои расмиёти андозӣ метавонад тавассути таҳия ва ҷорӣ намудани стандартҳои хизматрасонии андозсупорандагон ва регламентҳои маъмурӣ дар мақомоти андоз, ҷорӣ намудани механизмҳои муқовимат ба коррупсия, баланд бардоштани касбият ва ҳавасмандкунии кормандони мақомоти андоз, ҳамчунин тавассути баланд бардоштани самаранокӣ ва шаффофияти истифодаи воситаҳои андозӣ дар рафти ислоҳоти буҷетӣ ва беҳтар намудани сифати таъминоти иҷтимоӣ таъмин гардад.

Татбиқи чорабиниҳои номбаршуда ба тақвияти устувории молиявии давлат ва таъмини амнияти иқтисодии кишвар мусоидат хоҳад кард. Ташаккули сатҳи баланди фарҳанги андозӣ ва интизом бояд пояи сифати нави ҳамкории байни давлат ва андозсупорандагон гардад.

³ Гончаренко Л.И., Осетрова Н.И. О новой дисциплине: современные тенденции в формировании налоговой культуры // Налоги и налогообложение. 2007. №11. С.55.

Адабиёт

1. Гончаренко Л.И., Осетрова Н.И. О новой дисциплине: современные тенденции в формировании налоговой культуры // Налоги и налогообложение. 2007. №11. С.55-59
2. Леонова Е.Д., Чухнина Г.Я. Налоговая культура как важный элемент совершенствования налоговой системы России // Налоги и налогообложение. 2008. №9. С. 47-51
3. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2022. - 324 с.
4. Улугходжаева Х.Р. Основные тенденции формирования налоговой политики Таджикистана в переходный период: теория и практика: дисс... доктора экон. наук. по спец: 08.00.10. / Х.Р. Улугходжаева. - Худжанд, 2014. - 309 с.

Бобоев Ҷ.И.

ЗАМИНАҲОИ ТАЪМИНИ РУШДИ УСТУВОР ТАВАССУТИ ТАТБИҚИ БАРНОМАҲОИ МОЛИЯВИЮ ИҚТИСОДИИ ҲУКУМАТИ МАМЛАКАТ

Бобоев Ҷӯрахон Исломович,
сардори Раёсати таҳлил ва
ояндабинии иқтисодиёти соҳавии
Маркази тадқиқоти стратегии
назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон. 734025, Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, кӯчаи Рудаки 89;
тел: (+992) 987-33-35-09; e-mail:
jurakhonboboev@gmail.com

Дар мақола кӯшиши таҳлили натиҷаҳои барномаҳои молиявию иқтисодии Ҳукумати мамлакат, махсусан дар самти сармоягузорӣ, маблағгузории низоми бонкӣ ва буҷети давлатӣ бо мақсади таъмини рушди нишондиҳандаҳои соҳаҳои саноату кишоварзӣ анҷом дода шудааст. Дар маҷмӯъ, муаллиф динамикаи рушди соҳаҳои саноату кишоварзиро вобаста ба самаранок истифодабарии захираҳои молиявӣ мавриди таҳлил қарор дода, ворид намудани техника, таҷҳизот ва технологияи муосирро бо мақсади фароҳам овардани шароити мусоид барои гузариш ба модели нави рушди иқтисоди рақамӣ ва дар сатҳи корхонаҳои истеҳсолӣ ба роҳ мондани коркарди ашёи хоми ватаниро ҳамчун омили асосии рушди устувор дар шароити имрӯзаи иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон додааст. Дар баробари ин, муаллиф зимни таҳияи мақола ба сатҳи рушди иқтисодиёти кишвар аз рӯйи маълумоти омӯрӣ баҳо дода, сол то сол афзоиши нишондиҳандаҳои соҳаҳои воқеии иқтисоди миллиро ба таҳияи барномаҳои молиявию иқтисодии ҳукумати мамлакат ва мукамалгардонии сиёсати фискалию монетарӣ, инчунин ба босуботии низоми қарзӣ алоқаманд муайян кардааст.

Калидвожаҳо: маҷмуи маҳсулоти дохилӣ (ММД), ҳадафҳои стратегӣ, истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, рушди соҳаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ, рақамикунонии иқтисодиёт, рақобатнокӣ, маҳсулоти ватанӣ, сармоягузорӣ, буҷети давлатӣ, корхонаҳои саноатӣ, сатҳи зиндагӣ, ҳифзи иҷтимоии аҳоли, сиёсати монетарию фискалӣ.

ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПУТЕМ РЕАЛИЗАЦИИ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОГРАММ ПРАВИТЕЛЬСТВА СТРАНЫ

В статье предпринята попытка проанализировать результаты финансово-экономических программ Правительства страны, особенно в направлении инвестиций, финансирования банковской системы и государственного бюджета в целях обеспечения развития показателей

промышленности и сельского хозяйства. В целом проанализирована динамика развития промышленного и аграрного секторов с точки зрения эффективного использования финансовых ресурсов, внедрения современных технологий в целях создания благоприятных условий для перехода к новой модели развития цифровой экономики. А также показано, что переработка отечественного сырья на уровне производственных предприятий является основным фактором устойчивого развития в современных условиях экономики Республики Таджикистан. При подготовке статьи автор оценивал уровень развития экономики страны на основе статистических данных и считает ежегодный рост показателей реального сектора национальной экономики связанным с развитием финансово-экономических программ правительства страны и совершенствованием фискальной и денежно-кредитной политики, а также со стабильностью кредитной системы.

Ключевые слова: валовой внутренний продукт (ВВП), стратегические цели, производство промышленной продукции, производство сельскохозяйственной продукции, развитие экономического и социального секторов, цифровизация экономики, конкурентоспособность, внутренний продукт, инвестиции, государственный бюджет, промышленные предприятия, уровень жизни, социальная защита населения, денежно-кредитная и фискальная политика.

BASICS OF ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT THROUGH THE IMPLEMENTATION OF FINANCIAL AND ECONOMIC PROGRAMS OF THE COUNTRY GOVERNMENT

The article attempts to analyze the results of the financial and economic programs of the Government of the country, especially in the direction of investment, financing of the banking system and the state budget in order to ensure the development of industrial and agricultural indicators. In general, the dynamics of development of the industrial and agricultural sectors are analyzed from the point of

view of the effective use of financial resources, the introduction of modern technologies in order to create favorable conditions for the transition to a new model of development of the digital economy. It is also shown that the processing of domestic raw materials at the level of manufacturing enterprises is the main factor of sustainable development in the modern conditions of the economy of the Republic of Tajikistan. When preparing the article, the author assessed the level of development of the country's economy on the basis of statistical data and considers the annual growth in indicators of the real sector of the national economy to be associated with the development of financial and economic programs of the country's government and the improvement of fiscal and monetary policies, as well as with the stability of the credit system.

Keywords: gross domestic product (GDP), strategic goals, industrial production, agricultural production, development of economic and social sectors, digitalization of the economy, competitiveness, domestic product, investment, state budget, industrial enterprises, standard of living, social protection of the population, monetary and fiscal policy.

Роҳбарияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ стратегияи ислоҳоти куллии иқтисодиро бо мақсади баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум, тавассути амалӣ намудани ҳадафҳои стратегӣ, пеш аз ҳама, таъмини истиқлолияти энергетикӣ, раҳой аз бунбасти коммуникатсионӣ, таъмини амнияти озуқаворӣ, таъмини шаҳрвандон бо шуғли пурмаҳсул ва саноатикунони босуръати кишвар пеш гирифт.

Дар робита ба ин, дар доираи ҳадафҳои стратегияи Ҳукумати мамлакат натиҷаи фаъолияти соҳаҳои молиявӣ иқтисодӣ дар соли 2024 бо нишондиҳандаҳои қаноатбахш ҷамъбаст гардиданд, соли 2024 ҳаҷми маҷмуи маҳсулоти дохилӣ (ММД) бо нархҳои ҷорӣ ба 153,4 млрд. сомонӣ ва суръати рушди он ба 8,4 дарсад расонида шуд. Дар ин давра ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ зиёда аз 22,8 дарсад, истеҳсоли молу маҳсулоти саноатӣ

беш аз 16,9 дарсад, дигар намуди хизматрасонӣ—18,3 дарсад, савдои яклукту чакана, таъмири автомобилҳо ва меҳмонхонаҳо—15,2 дарсад, сохтмон, нақлиёт ва хоҷагии анбору алоқа—17,4 дарсад, инчунин андозҳои холис аз маҳсулот—9,4 дарсад афзоиш ёфтааст. Дар натиҷаи амалӣ намудани тадбирҳои судманди Ҳукумати мамлакат бо дарназардошти имкониятҳои мавҷуда, новобаста аз шиддат гирифтани омилҳои манфии берунӣ ба иқтисодиёти миллӣ, сатҳи таваррум дар доираи нишондиҳандаҳои мақсаднок 3,6 фоизро ташкил намуд, ки нисбат ба соли 2023-юм 0,2 банди фоизӣ кам мебошад.

Дар давоми 33 соли соҳибистиклолӣ санадҳои меъёрии ҳуқуқии бахшҳои молиявӣ иқтисодӣ, аз ҷумла, санадҳои меъёрии ҳуқуқии вобаста ба раванди андозбандию сармоягузорӣ аз ҷониби органи олии қонунбарор пайваستا такмил дода мешаванд. Дар баробари ин, танҳо дар нимсолаи аввали соли гузашта аз ҷониби Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 18 созишнома барои татбиқи 8 лоиҳаи сармоягузори давлатӣ ба имзо расонида шудааст, ки маблағи умумии онҳо 459,9 млн. доллари амрикоиро ташкил медиҳад ва барои рушди соҳаҳои воқеии иқтисоди миллӣ равона гардидаанд. Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Бонки миллӣ дар доираи салоҳият ва ваколатҳои худ мунтазам ҷиҳати таъмини суботи молиявӣ, идоракунии молияи давлатӣ ва дар маҷмӯъ, барои таъмин намудани рушди иқтисодиёти миллӣ аз ҳамаи имкониятҳо самаранок истифода бурда, барои таъмини натиҷаҳои дилхоҳ дар самти сиёсати монетарӣ фискалӣ тадбирҳои заруриро низ амалӣ менамоянд.

Солҳои охир дар заминаи тадбирҳои амалинамудаи Ҳукумати мамлакат, соҳаҳои саноату кишоварзӣ ва нақлиёту энергетика мавқеи назаррасро дар таъмини аҳоли бо ҷойҳои нави корӣ ва танзиму нигоҳдории нишондиҳандаҳои муҳимми макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ишғол намуда истодаанд. Масалан, соли 2024 ҳиссаи соҳаи кишоварзӣ дар ММД ба 34954,8 млн. сомонӣ баробар гардид, ки дар қиёс нисбат ба соли 2019 ба маблағи 18446,9 млн. сомонӣ ё ин ки дар давоми панҷ соли охир истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ қариб ду баробар афзоиш ёфтааст. Бояд гуфт, ки ин раванд бевосита ба

таъмини амнияти озукаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат ҳамчун ҳадафи стратегии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон алоқаманд мебошад.

Гарчанде ҳиссаи соҳаи кишоварзӣ дар ММД-и кишвар нисбат ба соҳаи саноат афзалияти бештар дорад, аммо солҳои охир сатҳи болоравии истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ низ мушоҳида гардида истодааст. Масалан, соли 2024 ҳиссаи соҳаи саноат дар ММД ба 25921,0 млн. сомонӣ ё ин ки ба 16,9 дарсади ММД баробар гардид, ки дар қиёс нисбат ба соли 2019 ба маблағи 12652,4 млн. сомонӣ ё ин ки 95,4 дарсад зиёд гардидааст. Дарвоқеъ, соҳаҳои саноату кишоварзӣ аз ҷумлаи соҳаҳои муҳимму пешбарандаи на танҳо иқтисодиёти миллӣ, балки ҳамаи давлатҳои ҷаҳони муосир ба шумор мераванд. Махсусан дар шароити имрӯза, соҳаҳои воқеии иқтисодиёт ҳамчун соҳаҳои тавлидкунандаи молу маҳсулот ва татбиқкунандаи ҳадафҳои рушди устувор, тавассути амалӣ намудани лоиҳаҳои давлатии сармоягузорию инноватсионӣ ва рушди иқтисодиёти рақамӣ дар амалӣ гардидани ҳадафҳои миллӣ саҳми назаррас гузошта истодаанд.

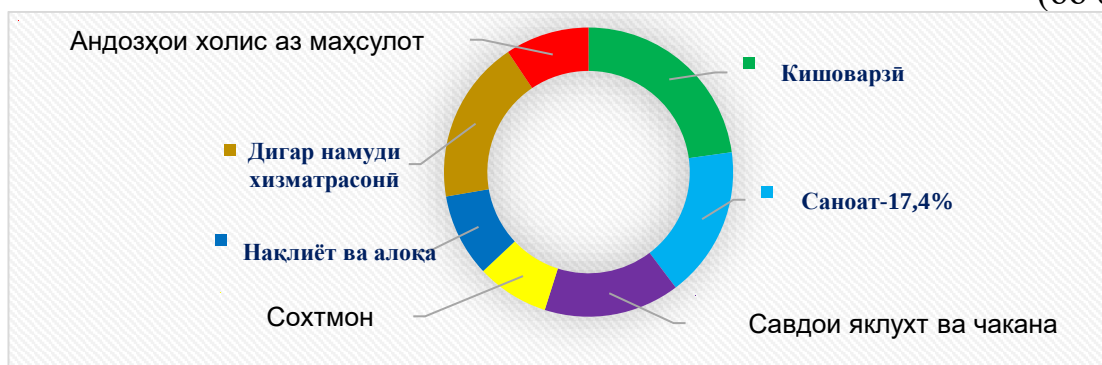
Мавриди ҷамъбаст гардидани соли 2024 маълум гардид, ки дар ҳудуди кишвар 740 корхонаву коргоҳҳои нави истеҳсолӣ, аз ҷумла 528 корхонаи нави саноатӣ мавриди истифода қарор дода шудааст, ки наздик ба 20 ҳазор ҷойҳои корӣ бунёд гардида, ҳамаи тадбирҳои андешидашуда ба баланд бардоштани рақобатнокии маҳсулоти ватанӣ ва тақвияти иқтисодии содиротии мамлакат заминаи мусоид гузошта метавонад. Ғайр аз ин, дар давоми чор соли фаъолияти Фонди дастгирии соҳибкории истеҳсолӣ барои амалисозии 62 лоиҳаи соҳибкорони истеҳсолӣ беш аз 302 млн. сомонӣ қарзҳои имтиёзнок дода шудааст ва бо истифода аз имкониятҳои муфиди молиявӣ то имрӯз 60 коргоҳу корхонаҳои истеҳсолӣ бо таъсиси беш аз ду ҳазор ҷойи нави корӣ бунёд гардидааст.

Таъини солҳои охир дар Тоҷикистон ба рушди мутаваззини минтақаҳо ҳамчун самти мақсадноки амалигардонии ислоҳоти иқтисодӣ ва дар ин асос баланд бардоштани нишондиҳандаҳои заминавии сатҳи зиндагӣ ва сифати сармояи инсонӣ диққати махсус зоҳир карда мешавад. Вобаста ба ин масъала

дар “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” самтҳои асосии мувофиқ ба ин ислохот муайян гардида, гузариши давра ба давра ба роҳи индустриалӣ–инноватсионии рушд яке аз марҳалаи он доништа шудааст. [4. С.285]

Аз ин рӯ, Ҳукумати мамлакат бо мақсади ҳалли дурусти масъалаҳои иқтисодӣ ва таъмини пешрафти иқтисодиёт, таъмини шаҳрвандон бо шуғли пурмаҳсул ва саноатикунонии босуръати кишварро яке аз ҳадафҳои стратегии худ эълон намудааст. Илова бар ин, чиҳати ҳалли масъалаҳои вобаста ба рушди соҳаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ, дар замони соҳибистиклолӣ дар соҳаҳои мухталифи иқтисоди миллӣ беш аз 4,1 млн. ҷойи кор таъсис дода шудааст, ки дар натиҷа даромади пулии аҳоли дар соли 2024 ба 147 млрд. сомонӣ баробар гардид. Яъне, даромади пулии аҳоли дар муқоиса ба соли 2019 бештар аз се маротиба, музди миёнаи меҳнат беш аз 1,8 баробар ва андозаи миёнаи нафақа 1,5 баробар зиёд гардидааст. Дар маҷмӯъ, давоми панҷ соли охир истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ низ хеле афзоиш ёфта, ин нишондиҳанда аз татбиқи босамари барномаҳои молиявӣ иқтисодии Ҳукумати мамлакат дар самти таъмини рушди устувори иқтисоди миллӣ ва саноатикунонии босуръати кишвар, инчунин, таъмини шаҳрвандон бо шуғли пурмаҳсул гувоҳӣ медиҳад. Ҳиссаи соҳаҳои асосии иқтисодиёт дар ММД дар соли 2024 тавассути диаграммаи 1-ум нишон дода шудааст[2. С.12].

Диаграммаи 1
Ҳиссаи соҳаҳои асосии иқтисодиёт дар ММД дар давоми соли 2024
(бо фоиз)

Аз рӯйи нишондиҳандаҳо мушоҳида карда мешавад, ки дар давоми соли 2024 ҳиссаи соҳаи савдои яклухт ва чакана, таъмири автомобилҳо, хизматрасонии меҳмонхонаҳо ба 15,2 фоизи ММД баробар гардидааст. Ғайр аз ин, ҳиссаи соҳаи сохтмон 12,4 млрд. сомонӣ ё ин ки 8,1 дарсад, соҳаҳои нақлиёт ва алоқа 14,3 млрд. сомонӣ ё ин ки 9,3 дарсад, андозҳои ҳолис аз маҳсулот 14,4 млрд. сомонӣ ё ин ки 9,4 дарсад ва дигар намуди хизматрасонӣ 27,9 млрд. сомонӣ ё ин ки 18,3 дарсади ММД-ро ташкил намудааст.

Дар ин давра, яъне соли 2024 ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба 34,9 млрд. сомонӣ баробар гардид, ки дар қиёс ба соли 2023 ба андозаи 10,1 дарсад афзоиш ёфтааст ва ҳиссаи ин соҳа дар ММД ба 22,8 дарсад баробар гардид. Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ 25,9 млрд. сомонино ташкил намуд, ки нисбат ба соли 2023 ба андозаи 22,6 дарсад афзоиш ёфтааст ва ҳиссаи соҳаи саноат дар соли гузашта ба 16,9 дарсади ММД баробар гардид. Натиҷаҳои ба даст омада аз татбиқи босамари барномаҳои молиявӣ иқтисодии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла пешбинӣ гардидани имтиёзҳои андозӣ гумрукӣ, ташкили минтақаҳои озоди иқтисодӣ ва ҷалби бештари сармояи дохилию хориҷӣ ва самаранок истифодабарии онҳо дар иқтисодиёт гувоҳӣ медиҳанд.

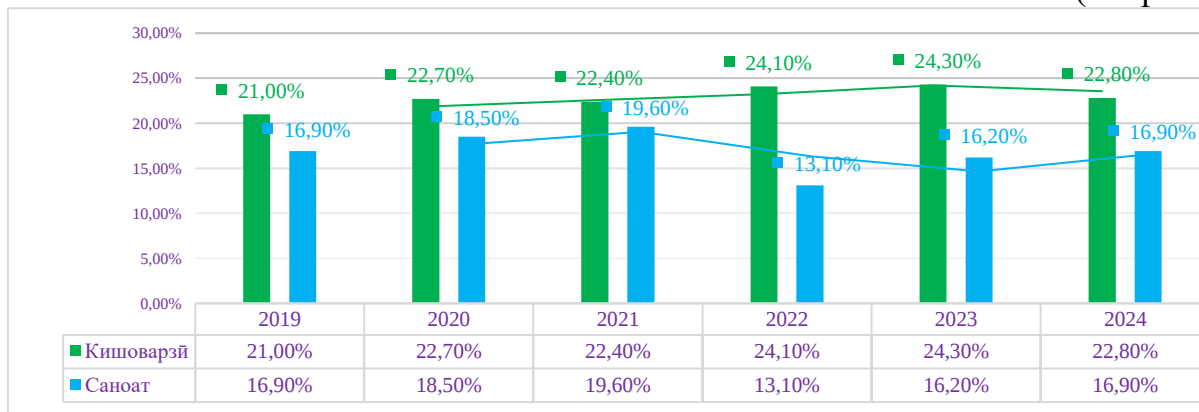
Дар ин замина, роҳбарияти Ҳукумати мамлакат, новобаста аз шиддат гирифтани омилҳои манфии берунӣ ба иқтисодиёти миллий, таъсири омилҳои вобаста ба тағйирёбии вазъи сиёсии ҷаҳони имрӯза, тағйирёбии иқлим ва оқибатҳои нугувори он, дар давоми бист соли охир бо андешидани тадбирҳои судманд, суръати рушди иқтисоди миллиро ба ҳисоби миёна дар ҳудуди 7,6 дарсад ва дар давоми панҷ соли охир ба ҳисоби миёна 7,7 дарсад таъмин карда тавонист. Дар натиҷаи амалисозии тадбирҳои зикргардида, дар давоми соли 2023 сатҳи камбизоатӣ то 21,2 дарсад коҳиш ёфт ва баробари зиёд гардидани шумораи коргоҳу корхонаҳои саноатӣ, бо ҷойҳои корӣ таъмин намудани шаҳрвандон, инчунин, пайваста дастгирӣ ёфтани қишри осебпазири ҷомеа ва тақвияти сиёсати иҷтимоии роҳбарияти Ҳукумати мамлакат, солҳои минбаъда

ин нишондиҳанда боз ҳам коҳиш хоҳад ёфт. Ҳиссаи соҳаҳои кишоварзӣ ва саноат дар маҷмуи маҳсулоти дохилӣ дар давоми солҳои 2019–2024 тавассути диаграммаи 2-юм мавриди таҳлил қарор дода шудааст[1. С. 218–219., 2. С.12].

Диаграммаи 2

Ҳиссаи соҳаҳои кишоварзӣ ва саноат дар маҷмуи маҳсулоти дохилӣ дар давоми солҳои 2019–2024

(бо фоиз)

Айни замон дар доираи амалисозии тadbирҳои зарурӣ, махсусан дар самти иҷрои барномаҳои давлатӣ бо истифодаи комёбиҳои илмию инноватсионӣ, истифодаи самараноки захираҳои табиӣ, пешбинӣ гардидани имтиёзҳои андозӣ, баланд бардоштани зарфияти истеҳсоли, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот дар соҳаҳои кишоварзӣю саноат ва хизматрасонии соҳаҳои нақлиёту энергетика сол то сол беҳтар гардида истодаанд. Барои пешгирии таъсири хавфҳои эҳтимолӣ ба иқтисодиёти миллӣ аз захираю имкониятҳои дохилӣ, махсусан мавриди таҷҳизонидани коргоҳу корхонаҳои саноатӣ бо технологияҳои муосир ва ба роҳ мондани коркарди ашёи хом, дар ин замина содироти молу маҳсулоти дорои арзиши баланди иловашуда муҳим арзёбӣ мегардад.

Ҳамин тавр, тавассути сиёсати созандаи Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бо мақсади таъмини рушди соҳаҳои иқтисодию иҷтимоӣ, расидан ба ҳадафҳои стратегии Ҳукумати мамлакат, самаранок истифодабарии захираҳо ва имкониятҳои молиявӣю

иктисодӣ, баҳри таъмини зиндагии шоистаи мардум таваҷҷуҳи бештар зоҳир гардида, солҳои 2022-2026 “Солҳои рушди соҳаи саноат” эълон гардидааст.

Таъини солҳои охир таваҷҷуҳи аввалиндараҷаи Ҳукумати мамлакат ба масъалаҳои пешгирӣ кардани таъсири хавфҳои эҳтимоли ба иқтисодиёти миллӣ, истифодаи самараноки иқтидорҳои мавҷуда, саноатикунони кишвар ва таъсиси ҷойҳои корӣ равона карда шудааст. Ҳамчунин, роҳбарияти Ҳукумати мамлакат ташаккули «иктисоди сабз», суръат бахшидани раванди рақамикунони иқтисодиёт, инкишофи неруи инсонӣ, баланд бардоштани рақобатнокии маҳсулоти ватанӣ, дар ин замина, зиёд намудани содироти молу маҳсулоти дорои арзиши баланди иловашуда, тақвияти имкониятҳои содироти мамлакат ва бештар гардонидани сифати хизматрасониҳои иҷтимоиро аз ҷумлаи масъалаҳои афзалиятнок эълон намудааст.

Илова бар ин, баробари татбиқи барномаҳои мукаммали молиявии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон давоми соли 2024 нақшаи даромади буҷети давлатӣ 104,1 дарсад иҷро гардид, ки дар ин давра ба буҷети давлатӣ 46978,3 млн. сомонӣ ворид гардида, аз рӯйи маълумоти ғаврии Вазорати молия қисми хароҷоти буҷети давлатӣ ба 45473,0 млн. сомонӣ баробар гардидааст. Соли гузашта ҳаҷми сармояи хориҷӣ ба кишвар 4,9 млрд. доллари амрикоиро ташкил додааст, ки нисбат ба соли 2023–юм 2,1 млрд. доллар ё 72,7 дарсад бештар мебошад ва ҳамин тавр, 394,3 млн. доллари ин маблағ сармояи мустақими хориҷӣ буда, аз Ҷумҳурии Мардумии Чин 150,9 млн. доллар, Амрико – 118,9 млн. доллар, Британияи Кабир – 51,1, Русия – 28,9 ва Қазоқистон 15,7 млн. доллар ворид гардидааст.

Дар ин давра, яъне соли 2024 кишвари мо бо 121 мамлакатҳои ҷаҳон, аз ҷумла бо 10 кишварҳои ИДМ ва бо 111 мамлакатҳои хориҷи дур муносибатҳои тичоратӣ, ки ҳиссаи савдои хориҷӣ бо кишварҳои ИДМ ба маблағи 4142,9 млн. доллар ё 46,3 дарсад ва бо мамлакатҳои хориҷи дур ба маблағи 4812,1 млн. доллар ё 53,7 дарсад муносибатҳои тичоратиро густариш додааст. Ёдовар шудан ба маврид аст, ки роҳбарияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз

рӯзҳои аввали ба дастовардани Истиқлоли давлатӣ, густариши ҳамкориҳои судманди тарафайнро бо кишварҳои хориҷӣ ба роҳ мондааст.

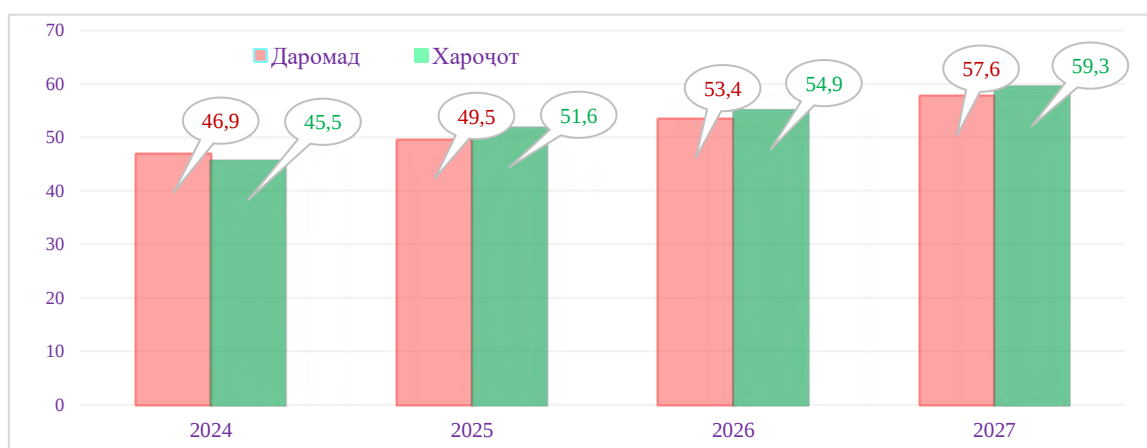
Дар баробари ин, солҳои аввали соҳибистиқлолӣ, новобаста аз номуътадили ҳолати сиёсӣ иқтисодӣ як қатор тадбирҳои судманд, аз ҷумла якҷанд санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва стратегияҳои таҳия ва қабул карда шуданд. Яъне, мақсади асосии таҳияи он санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ низ таъмин намудани сатҳи беҳтари зиндагии мардум, тавассути таҷҳизонидани корхонаҳои истеҳсолӣ, таъсиси коргоҳҳои нави хизматрасонӣ, навсозӣ ва босамар намудани фаъолияти корхонаҳои саноатӣ буд. Ҳамин тавр, бо мақсади расидан ба ин ҳадафҳо, ҷалби бештар ва мақсаднок истифодабарии сармояи хориҷӣ, ворид намудани технологияҳои нави замонавӣ ва истифодаи самараноки комёбиҳои илмӣ техникаӣ дар истеҳсолоти хизматрасонӣ ҳамчун омилҳои муҳим дар рушди минбаъдаи иқтисодиёти кишвар, аз ҷумлаи масъалаҳои калидӣ ба шумор мераванд.

Вобаста ба ин, дар давоми сол 2024 татбиқи зиёда аз 90 лоиҳаҳои давлатии сармоягузорӣ барои бунёди инфрасохтори зарурӣ, махсусан бо мақсади таъмини шафوفияти амалиётҳои молиявӣ, рушди бахши хусусӣ ва фаъолияти соҳибкорӣ дар ҳаҷми беш аз 51,9 млрд. сомонӣ амалӣ гардид. Аз ин рӯ, соли 2024 иҷрои нақшаи тасдиқшудаи андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба андозаи 108,4 дарсад таъмин гашта, ба ҷойи 18 млрд. 851,0 млн. сомонӣ ба буҷет 20 млрд. 426,0 млн. сомонӣ ворид карда шуд, ки нисбат ба нишондиҳандаҳои пешбинишуда 1 млрд. 575,0 млн. сомонӣ зиёд мебошад. Дар ин давра иҷрои нақшаи воридоти андозҳо ва пардохтҳо дар миқёси ҷумҳурӣ аз рӯйи ҳамаи намуди андозҳо пурра ба сомон расонида шуд ва ба ҳолати якуми январи соли 2025 бақияи қарзи андозҳо дар миқёси ҷумҳурӣ 740,2 млн. сомони ро ташкил додааст, ки нисбат ба аввали соли 2024 ба маблағи 65,4 млн. сомонӣ кам мебошад. Яъне, рӯёнидани маблағи бақияи қарзи андозҳо аз андозсупорандагони қарздор ба буҷет 1694,6 млн. сомони ро ташкил додааст, ки нисбат ба соли 2023-юм 506,0 млн. сомонӣ зиёд мебошад.

Бояд гуфт, ки лоиҳаи буҷети давлатӣ барои соли 2025 бо мақсади амалӣ намудани сиёсати иҷтимоиву иқтисодии давлат дар самти таъмин намудани рушди устувори иқтисоди миллӣ, коҳиш додани таъсири омилҳои манфии берунӣ, тараққиёти соҳаҳои воқеӣ ва инфрасохторӣ, баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли таҳия гардидааст. Дар баробари ин, аз рӯи маълумоти оморӣ, ҳаҷми умумии даромади буҷети давлатӣ барои соли 2025 аз ҳисоби ҳамаи манбаъҳо бештар аз 49,5 млрд. сомонӣ ва хароҷоти умумии он ба маблағи 51,6 млрд. сомонӣ, инчунин маблағгузориҳои соҳаҳои иҷтимоӣ 23,9 млрд. сомонӣ пешбинӣ гардидааст[7].

Диаграммаи 3. Иҷроиши қисми даромаду хароҷоти буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2024 ва пешбинӣ гардидани ин нишондиҳандаҳо барои солҳои 2025–2027

(бо млрд. сомонӣ)

Бояд гуфт, ки дурнамои нишондиҳандаҳои даромад ва хароҷоти буҷети давлатӣ барои солҳои 2026–2027 давоми мантиқии лоиҳаи буҷети соли 2025 мебошанд. Яъне ҳиссаи бештари хароҷот ба соҳаи иҷтимоӣ ва баъдан соҳаҳои афзалиятноки иқтисоди миллӣ рост меояд. Дар ин давра, даромади умумии буҷети давлатӣ барои соли 2026 дар ҳаҷми 53,4 млрд. сомонӣ ва қисми хароҷоти он ба маблағи 54,9 млрд. сомонӣ пешбинӣ гардидааст. Ҳамин тавр, даромади умумии буҷети давлатӣ барои соли 2027 ба маблағи 57,6 млрд. сомонӣ ва қисми хароҷоти он ба маблағи 59,3 млрд. сомонӣ ба нақша гирифта шудааст, ки ба рушди соҳаҳои воқеӣ иқтисодӣ, аз ҷумла ба соҳаҳои саноату

кишоварзӣ, нақлиёт ва коммуникатсия, ба комплекси сӯзишворию энергетикӣ ва соҳаҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла ба соҳаҳои маорифу тандурустӣ, фарҳангу варзиш, мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии маблағгузори бештар пешбинӣ карда шудааст.

Таъмини ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии мардум дар меҳвари сиёсати роҳбарияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун самти афзалиятнок ба шумор меравад. Бинобар ин, дар соли гузашта ҳаҷми умумии хароҷоти буҷети давлатӣ ба соҳаҳои иҷтимоӣ 19,0 млрд. сомониро ташкил додааст, ки нисбат ба соли 2023 бештар аз ду млрд. сомонӣ зиёд мебошад. Дар ин давра, яъне давоми соли 2025 барои таъмини рушди соҳаҳои воқеии иқтисодиёти кишвар 15,2 млрд. сомонӣ равона карда мешавад.

Нақши пешбарандаи буҷети давлат дар тамоми низоми молиявӣ дар он зоҳир мегардад, ки ҳамаи субъектҳои хоҷагидор, ки даромад доранд, мувофиқи Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон супорандагони андоз ва ба ин восита ҳиссагузор дар ташаккули даромад ба буҷети давлат буда, дар навбати худ, истифодабарандагони маблағи буҷетӣ ба ҳисоб мераванд. Яъне, муносибатҳои молиявӣ дар байни онҳо тавассути буҷет амалӣ мегардад. [8. С.13]

Дар робита ба ин, таъмин намудани рушди иқтисодиёти миллий дар доираи фаъолияти низоми молияи мамлакат ба ташаккул додани маърифати молиявии шаҳрвандон, баланд бардоштани фарҳанги андозсупорӣ ва дар заминаи дастовардҳои илмию техникӣ тақмил додани низоми пардохтҳои ғайринақдӣ муҳим арзёбӣ мегардад, ки ин раванд дар навбати худ ба мукамалгардонии сиёсати фискалию монетарӣ, инчунин ба босуботии низоми қарзӣ шароити мусоид фароҳам оварда метавонад.

Натиҷаи таҳлилҳо ва таҷрибаи кишварҳои пешрафта нишон медиҳад, ки дар шароити имрӯза, тақмили хизматрасониҳои молиявӣ, махсусан бештар намудани хизматрасониҳои низоми бонкӣ бо дарназардошти тақвияти ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ ба самти нави рушди иқтисодиёти мамлакат

таъсири мусбат расонида, дар афзоиши ҳиссаи соҳаҳои хизматрасонӣ ва пешниҳоди қарзҳо бо ғоизи нисбатан паст мавқеи назаррасро касб менамоянд. Иқтисодиёти рақамӣ дар саросари ҷаҳон ба як тамоюли асосии рушд табдил ёфтааст, ки ҳадафи он истифодаи технологияи иттилоотӣ барои баланд бардоштани самаранокии иқтисодӣ ва ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ мебошад.

Дар иқтисодиёт ҳамохангии сиёсати монетарӣ бо сиёсати фискалӣ барои таъмини вазъи муътадили нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Мувозинати сиёсати фискалӣ ва хароҷотҳои буҷети давлатӣ, ки онҳо ба иқтидорҳои воқеии иқтисодиёт муносиб мебошанд, на танҳо барои нигоҳ доштани устувории низоми молияи давлатӣ, балки барои татбиқи босамари сиёсати пулию қарзӣ ва нигоҳ доштани сатҳи муътадили нархҳо мусоидат менамоянд. Бинобар ҳамин мавриди истифодаи таҷрибаи кишварҳои мутараққӣ ва вобаста ба равандҳои замони муосир, такмил додани муомилоти ғайринақдӣ ҳамчун амалиёти мақсадноке, ки гузаронидани миқдори муайяни пулро аз як суратҳисоб ба суратҳисоби дигар бе иштироки пули нақд таъмин менамояд, дар шароити кишвари мо бояд таҳким баҳшида шавад[3].

Дар баробари ин, ҳанӯз ҳам нокифоя будани ҳаҷми қарздиҳӣ ба соҳаҳои иқтисоди миллӣ, зиёд будани хавфҳои қарзӣ, боқӣ мондани қарзҳои ғайрифаъол, кофӣ набудани ҷалби сармоя ба низоми бонкӣ ҷиҳати беҳтар намудани маблағгузориҳои корхонаҳои истеҳсолӣ, аз ҷумлаи камбудии ҳаҷми қарзҳо, ки барои расидан ба ҳадафҳои стратегии Ҳукумати мамлакат монеъа эҷод менамоянд. Аз ҳамин нуқтаи назар, таъмин намудани шаффофияти муносибатҳои иқтисодиву молиявӣ дар асоси рақамикунонии пурраи хизматрасониҳои давлатӣ ва ташкили маҳзани ягонаи хизматрасониҳои давлатӣ, ки ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ ва такмили савдои электронӣ мусоидат карда метавонад, ба афзоиши қисми даромади буҷети давлатӣ ва аз байн бурдани амалҳои номуносиб (паст кардани таъсири омилҳои инсонӣ) заминаи устувор мегузорад.

Бо вучуди пешравиҳои зикргардида, Ҳукумати мамлакат, вазорату идораҳо ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ вазифадор карда

мешаванд, ки иҷрои саривақтиву босифати барномаву нақшаҳои қабулгардида ва дар ин замина, рушди иқтисоди кишварро дар соли 2025-ум дар сатҳи на кам аз 8 фоиз таъмин намоянд. Илова бар ин, дар соли 2025-ум доир ба масъалаҳои пешгирӣ кардани таъсири хавфҳои эҳтимолӣ ба иқтисоди миллӣ, ташаккули “иқтисоди сабз”, рақамикунонии хизматрасониҳои давлатӣ ва истифодаи васеи ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ тадбирҳои мушаххас андешида шаванд.[5]

Барои таъмин намудани рушди устувори иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур аст, ки ҳарчи бештар захираҳои молиявӣ барои ворид намудани технологияи муосир бо мақсади фароҳам овардани шароити мусоид барои гузариш ба модели нави рушди иқтисоди рақамӣ ва дар сатҳи корхонаҳои истеҳсолӣ коркарди ашёи хоми ватанӣ мақсаднок истифода бурда шаванд. Чунки вобаста ба шароити замони муосир, баробари таҷҳизонидани коргоҳу корхонаҳои саноатӣ бо технологияи муосир ҳам таъсиси ҷойҳои нави корӣ барои шаҳрвандон ва ҳам боло рафтани иқтидори содиротии кишвар таъмин мегардад. Ғайр аз ин, самаранок истифодабарии имкониятҳои молиявӣ бояд дар доираи корбарии мақомотҳои ваколатдори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва комиссияҳои байниҳукуматӣ, чиҳати ҷалби қарзҳои имтиёзнок барои таъмини пешрафти соҳаҳои афзалиятнок таъмин карда шаванд.

Ҳукумати ҳар як мамлакат бо мақсади ҳалли дурусти масъалаҳои иқтисодӣ ва таъмини пешрафти иқтисодиёташ сиёсати худро барои чанд соли оянда муайян менамояд. Мақсади асосии сиёсати иқтисодии ҳукумат чор чиз аст:

- таъмини рушди иқтисодиёт;
- таҳти назорат гирифтани таваррум (инфлятсия) ё роҳ надодан ба болоравии нархҳо;
- роҳ надодан ба бекории шаҳрвандон ё дар дараҷаи муайян нигоҳ доштани сатҳи бекорӣ;
- таъмини тавозуни пардохти мусбат ё ба таври дигар таъмини барзиёд будани содирот аз воридот.[9]

Амалӣ гардидани ин иқдомҳои созанда ба раванди ҳадафҳои стратегии Ҳукумати мамлакат, таъмини истиқлоли энергетикӣ, баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ, таъмини амнияти озуқаворӣ, таъмини шаҳрвандон бо шуғли пурмаҳсул ва саноатикунони босуръати кишвар шароити мусоид фароҳам оварда метавонад. Маълум аст, ки соҳаи саноат ҳамчун соҳаи воқеии иқтисодӣ дар таъмини рушди устувор, коркарди бештари ашёи хом ва содироти молу маҳсулоти дорои арзиши баланди иловашуда нақш ва мавқеи хоса дорад. Тибқи ин нишондиҳандаҳо рушди иқтисоди сабз ва идоракунии захираҳои об, диверсификатсияи иқтисодиёти миллӣ, имкониятҳои инфрасохтори нави транзитӣ ва долонҳои иқтисодӣ, рушди истеҳсолоти молҳои воридотивазкунанда ва ба содирот нигаронидашуда, инчунин гузариши иқтисодиёти кишварро аз шакли тавлидкунандаи ашёи хом ба истеҳсолкунандаи маҳсулоти ниҳой таъмин карда метавонад.

Дарвоқеъ, пешрафти ҷомеаи ҷаҳониро бе истифодаи техника, технологияи муосир, дастгоҳу таҷҳизот ва истифодаи самараноки комёбиҳои илмию техникӣ дар истеҳсолоту хизматрасонӣ ва низоми молияи мамлакат тасаввур намудан душвор гардидааст. Таҷриба нишон медиҳад, ки беҳтар намудани самти фаъолияти хизматрасонӣ дар бахшҳои молиявӣ, аз ҷумла, баланд бардоштани сифати хизматрасонии ташкилотҳои қарзии ватанӣ ба рушди минбаъдаи иқтисодиёти миллӣ заминаи мусоид гузошта метавонад.

Ин раванд истифодаи технологияҳои рақамиро дар соҳаҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва гузариши иқтисодиёти миллиро ба модели нави рушди иқтисоди рақамӣ бо мақсади баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли дар назар дорад. Махсусан, барои дастгирии соҳаҳои иҷтимоӣ маблағгузорӣ аз ҳисоби буҷети давлатӣ ҳамасола зиёд карда мешавад, масалан соли 2024-ум ҳаҷми умумии хароҷоти соҳаҳои иҷтимоӣ ба 19 млрд. сомонӣ расонида шуд, ки нисбат ба буҷети соли 2023-юм беш аз 2 млрд. сомонӣ зиёд буда, 43 фоизи хароҷоти буҷети давлатиро ташкил медиҳад. Яке аз омилҳои асосие, ки ба афзоиши қисми даромади буҷети давлатӣ замина мегузорад, таъмини шафоффияти амалиётҳои молиявӣ дар шароити иқтисодиёти миллӣ ба шумор меравад.

АДАБИЁТ

1. Агентии омери назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Омери солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2023.
2. Агентии омери назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2025. Вазъи иқтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон.
3. Бобоев Ҷ.И. Роҳҳои такмили хизматрасониҳои муносири низоми бонкӣ. /Бобоев Ҷ.И./ Маҷаллаи илмӣ. Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. 1(51)/2024. саҳ. 42-51.
4. Нурдинов Б.Х. Вазъи сарбории демографии минтақаҳои Тоҷикистон./ Нурдинов Б.Х./ Маҷаллаи “Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз”. Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, №4 (84) 2023. саҳ. 331.
5. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ” ш. Душанбе, 28 декабри соли 2024.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2025”, ки аз 7-уми декабри соли 2024, таҳти №2115 қабул гардидааст.
7. Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2025” ва дурнамои нишондиҳандаҳои Буҷети давлатӣ барои солҳои 2026-2027, ки санаи 4-уми декабри соли 2024, таҳти №1487 қабул карда шудааст.
8. Ҳикматов С. Ҷаҳоншоҳ С. «Буҷет ва низоми буҷетӣ», Воситаи таълимӣ. Душанбе -2021с. 343 саҳ.
9. Шариф Раҳимзода. Муомилоти пулӣ ва қарз. – Душанбе: «ЭР - граф», 2018. – 516 с.

Абдуллозода А.Б., Хамитов Д.М., Алибеков Ф., Кабилов М.

УНСУРҲОИ СИЁСАТИ ҚАРЗИИ БОНКҲО ДАР МАРҲИЛАИ МУОСИР

Абдуллозода А.Б., н.и.и., дотсент мудири
кафедраи фаъолияти бонкии ДДТТ,

Хамитов Д.М., Алибеков Ф., Кабилов М.
магистрони бахши дуҷуми ихтисоси 250104
ДДТТ

Дар мақолаи пешниҳодгардида ҷанбаҳои назариявии омилҳои муайянкунандаи сиёсати қарзии бонкҳои тижоратӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардида, вазифаҳои асосии он, мақсад, афзалиятҳо ва марҳилаҳои ташаккули сиёсати бонкӣ дар соҳаи қарзидиҳӣ оварда шудааст.

Вожаҳои калидӣ: муносибатҳои қарзӣ, сиёсати қарзии бонкӣ, бонк, ташкилотҳои қарзӣ, бонкҳои тижоратӣ, амалиётҳои қарзӣ, ғоиданокӣ, беҳатарӣ.

ЭЛЕМЕНТЫ КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ БАНКОВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье рассматриваются теоретические аспекты факторов, определяющих кредитную политику коммерческих банков Республики Таджикистан, а также представлены ее основные задачи, цели, приоритеты и этапы формирования банковской политики в сфере кредитования.

Ключевые слова: кредитные отношения, кредитная политика банка, банк, кредитные организации, коммерческие банки, кредитные операции, прибыльность, безопасность.

ELEMENTS OF BANKS' CREDIT POLICY

The article examines the theoretical aspects of the factors determining the credit policy of commercial banks of the Republic of Tajikistan, and also presents its main tasks, goals, priorities and stages of formation of banking policy in the field of lending.

Keywords: credit relations, bank credit policy, bank, credit institutions, commercial banks, credit operations, profitability, security.

Сиёсати қарзии бонки тичоратӣ – ин маҷмӯи чорабиниҳои бонкро меноманд, ки мақсади он баланд бардоштани даромаднокии амалиётҳои қарзӣ ва паст кардани хавфи қарзӣ мебошад.⁴

Олими рус Тавасиева А.М. моҳияти сиёсати қарзиро ҳамчун омилҳои ҳуҷҷатҳо ва амалҳои муайянкунандаи рушду инкишофи бонки тичоратӣ дар соҳаи қарзидихӣ ба мизочони худ барассӣ менамояд.⁵

Лаврушина И.О моҳияти сиёсати қарзии бонкро дар таъмини бехатарӣ, эътимодият ва ғоиданокии амалиётҳои қарзие, ки хавфи қарзии ҳадди ақалро (минималӣ) таъмин менамояд, ифода мекунад.⁶

Сиёсати қарзии бонки тичоратӣ дар асоси қонунҳои амалкунанда, сиёсати қарзии ҳукумату бонки марказӣ (дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Бонки миллии Тоҷикистон) ва мақсадҳои дар назди бонк гузоштаи шӯрои он муайян карда мешавад⁷.

Қисмҳои таркибии сиёсати қарзии бонки тичоратӣ инҳоянд:

- а) шартҳои қарз;
- б) тартиби муайян кардани қобилияти қарзадокунии қарзгиранда;
- в) таъминнокии қарз (роҳҳои таъмини иҷроиши уҳдадорихи қарзӣ);

⁴ Жарковская Е.П. Банковское дело: учебник для студентов «Финансы и кредит» /6-е изд. и сип: «Омега-Л», 2008. 210 с.

⁵ Тавасиева А.М. Банковское дело: Управление кредитной организации «Финансы и кредит» /5-е изд. и сип: М. «Юнити» 2007 год.287 с.

⁶Лаврушин О.И. Банковское дело: учебное пособие «Финансы и кредит» / 3-е изд., доп.-М.: КНОРУС, 2007. -238 с.

⁷Шариф раҳимзода. Муомилоти пулӣ ва қарз. Душанбе «Эр-граф» 2009, сах. 246.

г) чорабиниҳо оид ба таъмини бозгашти қарз ва тартиби баргардонидани он.

Қисми муҳими сиёсати қарзии бонки тижоратӣ муайян кардани фоизи қарз мебошад. Ҳангоми муайянкунии он кормандони бонкро зарур аст, ки таъсири омилҳои гуногунро ба инобат гиранд.

Метавон гуфт, ки сиёсати қарзии бонки тижоратӣ ин маҷмӯи стратегия ва тактикаи қарзии он мебошад. Аз ин лиҳоз стратегия шартҳои асосӣ, самтҳо ва мақсадҳои бонки мушаххасро дар бозори қарзӣ муайян менамояд ва тактика фишангҳои мушаххаси молиявиро, ки бонк барои амалӣ намудани мақсадҳои он ҳангоми иҷрои созишномаҳои қарзӣ, тартиби ташкили раванди қарздиҳӣ истифода мебарад.

Моҳияти сиёсати қарзии бонки тижоратӣ дар вазифаҳои он зоҳир мегардад⁸. (Расми. 1)

Расми.1 Вазифаҳои асосии сиёсати қарзӣ

Манбаъ: Расм дар асоси омӯзиши адабиёти иқтисодӣ аз ҷониби муаллиф таҳия карда шудааст.

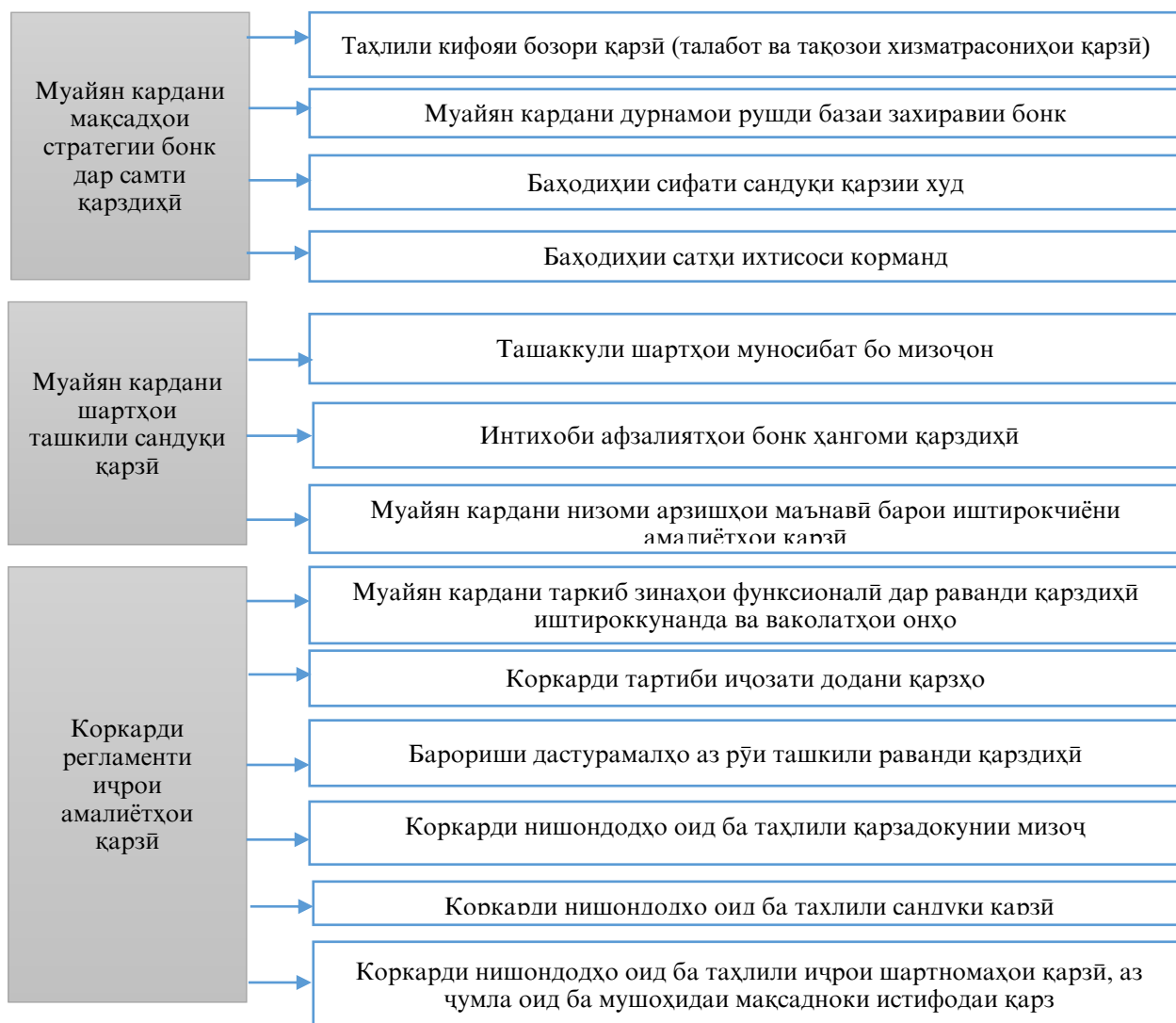
Вазифаи тижоратӣ дар гирифтани фоида аз гузаронидани амалиётҳои гуногун, аз ҷумла қарзӣ ифода менамояд.

Вазифаи ҳавасмандгардонӣ дар ҳавасманд намудани ҷамъовариҳои воситаҳои пулии озод дар бонк ва истифодаи дурусти онҳо ифода менамояд.

⁸ Турбанов. А, Тютюник. А, Банковское дело. Операции технологии управления / М.:Альпина Паблишерз. 2010. 81с.

Вазифаи назоратӣ дар он зоҳир меёбад, ки сиёсати қарзӣ имконият медиҳад раванди ҷалб ва истифодаи захираҳои қарзии бонк ва мизочони онҳо бо назардошти афзалиятҳое, ки дар сиёсати қарзии бонки мушаххас муайян карда шудаанд, назорат карда шавад.

Вазифаи махсуси сиёсати қарзӣ хеле муҳим аст. Ба воситаи ин вазифа раванди қарздиҳӣ муносиб карда мешавад. Амали вазифаи мазкур барои расидан ба мақсади сиёсати бонкӣ равона карда шудааст.

Расми 2. Мақсад, афзалиятҳо ва марҳилаҳои ташаккули сиёсати бонкӣ дар соҳаи қарздиҳӣ⁹

⁹ Жарковская Е.П. Банковское дело: учебник для студентов «Финансы и кредит» /6-е изд. и сип: «Омега-Л», 2008. 212 с.

Сиёсати қарзии бонк унсурҳои зеринро дорост:

- ✓ муайян кардани мақсадҳое, ки дар асоси он сандуқи қарзии бонк ташақкул дода мешавад (намудҳо, муҳлатҳо, андозаҳо ва сифати таъминот);
- ✓ тасвири ваколатҳои зерсохторҳои бонк дар раванди додан ва пардохти қарз;
- ✓ номгӯи ҳуҷҷатҳои зарурӣ;
- ✓ қоидаҳои асосии қабул, баҳодихӣ ва ташкили таъмини қарзӣ;
- ✓ амалиётҳои лимиткунонидашуда аз рӯи қарздиҳӣ;
- ✓ сиёсати барқарор намудани меъёрҳои фоизҳо аз рӯи қарзҳо;
- ✓ методикаи баҳодихии дархостҳои қарзӣ;
- ✓ усулҳои ташхиси қарзҳои мушкилситон, таҳлили онҳо.

Дар раванди коркарди консепсияҳо муайян карда мешаванд:

соҳаи муносибатҳои қарзӣ; мувофиқати усулҳои молиявӣ ва қарзии тақсимкунӣ ва азнавтақсимкунии воситаҳо; алоқамандии қарздиҳӣ бо ташкили гардиши пулӣ, шартҳои қарздиҳӣ; дар таносуби усулҳои иқтисодӣ ва ташкилӣ ¹⁰.

Тағйири яке аз ин унсурҳои сиёсати қарзӣ таҷдиди назари қисман ва пурраи дигар унсурҳоро талаб менамояд.

Сиёсати қарзии бонк стандартҳо, параметрҳо ва русумотҳоеро муайян мекунад, ки кормандони бонкӣ дар фаъолияти худ оид ба пешниҳод, барасмиятдарории қарзҳо ва идоракунии онҳо ба зимма мегиранд.

Марҳилаи аввали ташаққули сиёсати бонк дар соҳаи қарздиҳӣ муайянкунии мақсадҳои стратегии он мебошад. Ба таври схемавӣ таркиби қорҳое, ки дар ҳар яке аз марҳилаҳои номбаршудаи ташаққули сиёсати бонк дар соҳаи қарздиҳӣ дар расми 2. оварда шудааст.

Сиёсати қарзиро таҳия намуда бонк бояд як қатор омилҳои объективӣ ва субъективиро ба инобат гирад: (Қадвали 1)

¹⁰Коробовой. Г.Г Банковское дело: учебник / изд. с изм.-М.: Экономист, 2006. -710 с.

Чадвали 1. Омилҳои муайянкунандаи сиёсати қарзии бонк

Макроиктисодӣ	Ҳолати умумии иқтисодиёти мамлакат Сиёсати пулию қарзии Бонки миллии Тоҷикистон Сиёсати молиявии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон
Минтақавӣ ва соҳавӣ	Ҳолати иқтисодиёт дар минтақа ва соҳаҳои хизматрасони бонк Таркиби мизоҷон, талаботи онҳо ба қарз Мавҷуд будани бонкҳо-рақибон
Доҳилибонкӣ	Бузургии воситаҳои худии бонк Сохтори пассивҳо Қобилият ва таҷрибаи корманд

Дар ташкилоти қарзӣ барои амалӣ намудани сиёсати қарздихӣ бо Қарори Шурои нозирон, Кумитаи қарзии Саридора дар ҳайати на камтар аз 5 нафар ташкил карда мешавад. Ба ҳайати Кумитаи қарзӣ, ки мақоми кории дастаҷамъии ташкилоти қарзӣ мебошад, намояндагони роҳбарияти ташкилоти қарзӣ, инчунин роҳбарони воҳидҳои сохтории қарзӣ, ҳуқуқ, шӯбаи амалиёт бо муштарӣ (фронт - офис) ва дигар хадамоти ташкилоти қарзӣ дохил мешаванд.¹¹

Сиёсати қарзӣ одатан дар намуди ҳуҷҷати хаттии қайдшуда (тасбитшуда) ба расмӣ дароварда мешавад, ки муқаррарот мебошад. Унсурҳои сиёсати қарзии бонкҳои тиҷоратӣ дар чадвали 2. оварда шудааст¹².

¹¹ Дастурамали №186 «Дар бораи тартиби додани қарз ва ҳисоб намудани фоизи он дар ташкилоти қарзӣ» Илова ба Қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон таҳти №58 аз 03 майи соли 2016 тасдиқ шудааст.

Ҷадвали 2. Унсурҳои сиёсати қарзии бонкҳои тиҷоратӣ

Марҳилаҳои қарздиҳӣ	Параметрҳо ва русумотҳои ба тартиби муайяндароваранда
Кори пешакӣ оид ба пешниҳоди қарз	Таркиби қарзгирони оянда Намудҳои қарздиҳӣ Русумотҳои миқдории қарздиҳӣ Стандартҳои баҳодихии қарзадокунии қарзгирон Стандартҳои баҳодихии қарзҳо Меъёрҳои фоизӣ Усулҳои таъминокии баргардонидани қарз (кредит) Назорат аз болои риояи русумотҳои тайёрнамоии додани қарз(кредит)
Барасмиятдори қарз	Шаклҳои ҳуҷҷатҳо Русумоти технологии додани қарз (кредит) Назорат аз болои дурустии барасмиятдарории қарз (кредит)
Идоракунии қарз	Тартиби идоракунии сандуқи қарзӣ Назорат аз болои иҷроиши шартномаҳои қарзӣ Шартҳои дарознамоӣ ё барқарорнамоии қарзҳои батаъхирафта Тартиби пушодани зарар Назорат аз болои идоракунии қарз

Манбаъ: Жарковская Е.П. Банковское дело: учебник для студентов «Финансы и кредит» /6-е изд. и сип: «Омега-Л», 2008. 212 с.

Коркарди сиёсати қарзии дилхоҳ бонк аз як қатор омилҳо вобаста аст, ки ба шумули онҳо метавон омилҳои хурд (мироомилҳо) ва омилҳои калон (макроомилҳо) чундо намуд (Расми 1).

Макроомилҳо дар худ омилҳои ба ташаккул ва рушди бомароми сиёсати қарзии бонк таъсирасонандаро тасаввур менамояд. Ба чунин омилҳо дохил мешавад:

- ✓ ҳолати макроиқтисодӣ дар мамлакат дар мавҷмӯъ тамоюли рушди он;
- ✓ иқтидор ва хусусиятҳои иқтисодии минтақа, ки дар он бонк фаъоият менамояд;
- ✓ ҳолат ва сатҳи рушди бозори пулии мамлакат;
- ✓ сиёсати қарзии рақибон – дигар бонкҳои тиҷоратӣ;
- ✓ маҳдудият дар ҳаҷми амалиётҳои қарзии ба таври қонунгузорӣ муқарраршуда.

Расми.3 Омилҳои асосии сиёсати қарзӣ

Манбаъ: Расм дар асоси омӯзиши адабиёти иқтисодӣ аз ҷониби муаллифони таҳия карда шудааст.

Нисбати макроомилҳо, бонки тичоратӣ метавонад мустақиман ба микроомилҳои ба сиёсати қарзии бонк мусоидаткунанда таъсир расонад. Ба микроомилҳо, пеш аз ҳама чунин омилҳо тааллуқ дорад, ба монанди:

- ✓ ихтисосмандии корманди бонкӣ;
- ✓ таъмини корманди бонкӣ бо маводҳои иттилоотӣ ва корӣ зарурӣ;
- ✓ тайёрии корманди бонк ба кор бо категорияи гуногуни қарзгирон;
- ✓ сиёсати фоизии бонк дар соҳаи қарзҳои додашаванда;
- ✓ қарзгирони потенциалӣ ва қарзгирони аллакай дар бонк мавҷудбуда;
- ✓ таҷриба нишон медиҳад, ки сиёсати қарзии бонк дар бештари мавридҳо, ҳадди ақал бояд дар худ чунин унсурҳоро дар бар гирад ба монанди:
- ✓ коркарди як қатор санадҳои меъёрии бонкӣ оид ба қарздиҳӣ;
- ✓ идоракунии хавфи қарзӣ;
- ✓ идоракунии сандуқи қарзӣ.

Дар асоси таҷрибаи ватанӣ ва ҷаҳонӣ талаботи муносибкунони сиёсати қарзӣ нақшаи зерини ташаккули сиёсати қарзии бонки тичоратӣ тавсия дода мешавад:

- ✓ муайян кардани муқаррароти умумӣ ва мақсадҳои сиёсати қарзӣ;
- ✓ ташкили дастгоҳи идоракунии амалиётҳои қарзӣ ва интиҳоби ваколатҳои кормандони бонк;
- ✓ ташкили раванди қарзӣ дар марҳилаҳои гуногуни амали шартномаи қарзӣ;
- ✓ амалӣ кардани назорати бонкӣ ва идоракунии раванди қарзӣ.

Дар бонки тичоратӣ сиёсати қарзӣ аз ҷониби яке аз сохторҳои ташкилии пешбарандаи бонк – Кумитаи қарзӣ таҳия ва амалӣ карда мешавад.

Ҳайати Кумитаи қарзии бонк аз чунин шахсон иборат аст:

- 1.Муовини аввали Раиси Раёсати бонк – Раиси Кумитаи қарзӣ;
- 2.Муовини Раис – ҷонишини раиси Кумита; Аъзоёни Кумитаи қарзӣ;
- 3.Директори департаменти Хазинадорӣ;

- 4.Сардори Департаменти сиёсати амонатӣ-қарзӣ;
- 5.Сардори Идораи рушди корпаративӣ;
- 6.Сардори Хадамоти ҳуқуқӣ;
- 7.Сардори Идораи амнияти иқтисодӣ ва баргардони қарзҳо;
- 8.Сардори Шӯъбаи махсус – котиби Кумита.

Раиси Кумита ва дар вақти набуданаш муовини ташкил ва роҳбарӣ менамояд, чаласаҳоро мегузаронад, масъалаҳои баҳсталабро ҳал намуда қарорҳоро имзо менамояд. Котиби Кумита кори ҳуҷҷатнигориро бурда, ҳуҷҷатҳоро тайёр менамояд, пайнавиштҳоро омода сохта дар доираи салоҳияти Кумита ба мукотиба машғул мешавад.

Қарори Кумита ҳамон вақт ҳуқми қабулро мегирад, ки агар аксарияти мутлақи аъзоёни иштирокдошта онро ҷонибдорӣ намоянд. Қарори Кумита ҳамон вақт қонунӣ ҳисобида мешавад, агар на камтар аз 2/3 ҳиссаи аъзоёни он дар чаласа иштирок намуда бошанд.

Дар ташкилоти қарзӣ барои амалӣ намудани сиёсати қарздиҳӣ бо Қарори Шӯрои нозирон, Кумитаи қарзии Саридора дар ҳайати на камтар аз 5 нафар ташкил карда мешавад. Ба ҳайати Кумитаи қарзӣ, ки мақоми кории дастаҷамъии ташкилоти қарзӣ мебошад, намояндагони роҳбарияти ташкилоти қарзӣ, инчунин роҳбарони воҳидҳои сохтории қарзӣ, ҳуқуқ, шӯъбаи амалиёт бо муштарӣ (фронт - офис) ва дигар хадамоти ташкилоти қарзӣ дохил мешаванд.

Баррасӣ ва қабули қарор оид ба додани қарзҳои "калон", қарз ба шахсони вобаста, қарзҳои боваринок, ҳаҷми кафолатҳо танҳо ваколати истисноии Кумитаи қарзии Саридораи ташкилоти қарзӣ мебошад.

Саридораи ташкилоти қарзӣ дар асоси санадҳои меъёрии дохилӣ барои филиалҳои худ кумитаҳои қарзӣ ташкил намуда, барои амалӣ намудани сиёсати қарздиҳии филиалҳо талабот муқаррар менамояд.

Кумитаи қарзии Саридораро муовини Раиси Раёсати ташкилоти қарзӣ роҳбарӣ менамояд. Ҳамаи масъалаҳое, ки ба додан ва ё надодан, интиқол, фурӯш ҳамчунин аз суратҳисоб хориҷ кардани қарзҳо, кафолатҳо, уҳдадорӣҳо,

супоришномаҳо ва дигар ивазкунандаҳои ба онҳо баробар алоқаманданд, дар чаласаҳои Кумитаи қарзӣ баррасӣ карда мешаванд.

Низомномаи Кумитаи қарзиро Шурои нозирони ташкилоти қарзӣ тасдиқ менамояд, ки дар он салоҳият ва тақсими ваколат оид ба додани қарз, аз ҷумла ҳудуди маблағи қарз, инчунин дараҷаи пуррагии ҷавобгарӣ оид ба қарзҳои додашуда муқаррар карда мешавад.

Қарзхое, ки додани онҳоро Кумитаи қарзии Саридора рад кардааст, ягон шахси алоҳидаи ташкилоти қарзӣ ҳуқуқи додани онҳоро надорад¹³.

Дар асоси тадқиқотҳои дар мақолаи мазкур, ки бевосита оид ба “нақш ва мавқеи сиёсати қарзии бонкҳои тижоратӣ дар шароити муосир” гузаронидашуда ба таври заил хулосабарорӣ намудем.

Сиёсати қарзӣ – ин пеш аз ҳама стратегияи бонк дар соҳаи қарздиҳӣ, ки принципҳои умумӣ, қоидаҳо, муносибатҳо ва стандартҳоро барои ҳамаи иштирокчиёни раванди қарздиҳӣ муайян менамояд, мебошад. Сиёсати қарзӣ ба стратегияи умумии бонк алоқаманд аст ва барои расидан ба мақсадҳои стратегияи он равона карда шудааст.

Қайд намудан лозим меояд, ки дар раванди пеша намудани сиёсати қарзии ташкилотҳои қарзии ватанӣ хусусан аз рӯи соҳаҳо, моликият, сиёсати қарзӣ, мақсади сиёсати қарзӣ, вазифаҳои сиёсати қарзӣ, омилҳои муайянкунандаи сиёсати қарзӣ, намудҳои сиёсати қарзӣ мавриди баррасӣ қарор дода шуданд.

Сиёсати қарзии ташкилоти қарзӣ – ин маҷмӯи чорабиниҳои ташкилоти қарзиро меноманд, ки мақсади он баланд бардоштани даромаднокии амалиётҳои қарзӣ ва паст кардани хавфи қарзӣ мебошад.

Ҳамин тариқ, сиёсати қарзии бонки тижоратӣ талаботи умумӣ оид ба интихоби қарзгирандаи боэътимод, муайян кардани маблағу муҳлати қарз, таъминнокӣ ва тартиби баргардонидани онро дар бар гирифта, метавонад дар ташаккул ва тинкишофи фаъолияти тамоми ташкилотҳои қарзӣ нақши

¹³ Дастурмалали №186 «Дар бораи тартиби додани қарз ва ҳисоб намудани фоиз дар ташкилотҳои қарзӣ» Илова бо Қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон таҳти №58 аз 03 майи соли 2016 тасдиқ шудааст.

муассир гузошта, дар маҷмӯъ дар рушди иқтисодиёти кишвар нақши босазо гузорад.

АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Дастурамали №186 «Дар бораи тартиби додани қарз ва ҳисоб намудани ғоизи он дар ташкилоти қарзӣ» Илова бо Қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон таҳти №58 аз 03 майи соли 2016 тасдиқ шудааст.
2. Жарковская Е.П. Банковское дело: учебник для студентов «Финансы и кредит» /6-е изд. и сип: «Омега-Л», 2008. 210 с.
3. Коробовой. Г.Г Банковское дело: учебник / изд. с изм.-М.: Экономист, 2006. -710 с.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ғайриҷамъияти бонкӣ”, Душанбе, 19.05.2009.№524. Мафҳумҳои асосӣ
5. Лаврушин О.И. Банковское дело: учебное пособие «Финансы и кредит» / 3-е изд., доп.-М.: КНОРУС, 2007. -238 с.
6. Тавасиева А.М. Банковское дело: Управление кредитной организации «Финансы и кредит» /5-е изд. и сип: М. «Юнити» 2007 год.287 с.
7. Турбанов. А, Тютюник. А, Банковское дело. Операции технологии управления / М.:Альпина Паблишерз. 2010. 81с.
8. Шариф Раҳимзода. Муомилоти пулӣ ва қарз. Душанбе «Эр-граф» 2009, саҳ. 246.

Бобоев Ҷ.И.

ТАКМИЛИ ҲИСОББАРОВАРКУНИҲОИ ҒАЙРИНАҚДӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ РУШДИ НИЗОМИ МОЛИЯВИЮ ИҚТИСОДӢ

Бобоев Ҷӯрахон Исломович,
сардори Раёсати таҳлил ва
ояндабинии иқтисодиёти соҳавии
Маркази тадқиқоти стратегии

назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон. 734025, Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, кӯчаи Рудаки 89;
тел: (+992) 987-33-35-09; e-mail:
jurakhonboboev@gmail.com

Дар мақолаи мазкур диққати махсус нисбат ба қабули қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба тадбирҳои вусъат додани ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ”, мавқеъ ва нақши воситаҳои электронии пардохт, низоми пардохт дар шароити муосир ва роҳҳои беҳтар гардонидани истифодаи пардохтҳои ғайринақдӣ дода шудааст. Пешниҳодҳои муаллиф оид ба беҳтар намудани ҳолати пардохтҳои ғайринақдӣ, ки он ба мукамалгардонии низоми молиявию иқтисодии мамлакат робитаи ногусастанӣ дорад, баррасӣ карда шудаанд. Самтҳои фаъолияти Бонки миллӣ, механизми рушди ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ ва мавқеи низоми пардохт дар рушди иқтисоди миллӣ бо дарназардошти низоми автоматишудаи интиқоли маблағҳо пешниҳод карда шудаанд. Роҳҳои асосии таъмини фаъолияти самараноки пардохтҳои ғайринақдӣ ба таври мушаххас пешниҳод гардидаанд ва ҷиҳати таъмини рушди низоми молиявию иқтисодӣ ақидаҳои олимону муҳақиқони шинохтаи илми иқтисод низ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст.

Калидвожаҳо: Бонки миллии Тоҷикистон, низоми пардохт, интиқоли маблағҳо, ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ, воситаҳои электронии пардохт, пардохтҳо тавассути QR-рамзҳо, қортҳои пардохтии бонкӣ, интернет-бонкинг.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ БЕЗНАЛИЧНЫХ РАСЧЕТОВ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

В данной статье особое внимание уделено принятию постановления Правительства Республики Таджикистан «О мерах по расширению

безналичных расчетов», приведена роль электронных средств платежа, платежной системы в современных условиях и пути совершенствования использования безналичных расчетов. Обсуждены авторские предложения по улучшению состояния безналичных расчетов, которые неразрывно связаны с совершенствованием финансово-экономической системы страны. Представлены направления деятельности Национального банка, механизм развития безналичных расчетов и место платежной системы в развитии национальной экономики с учетом автоматизированной системы перевода денежных средств. Представлены основные способы обеспечения эффективной работы безналичных расчетов, а также изучены мнения известных ученых и исследователей экономической науки в целях обеспечения развития финансово-экономической системы.

Ключевые слова: Национальный банк Таджикистана, платежная система, денежные переводы, безналичные расчеты, электронные средства платежа, платежи через QR-коды, банковские платежные карты, интернет-банкинг.

IMPROVING NON-CASH PAYMENTS AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC SYSTEM

This article pays special attention to the adoption of the resolution of the Government of the Republic of Tajikistan “On measures to expand non-cash payments”, describes the role of electronic means of payment, the payment system in modern conditions and ways to improve the use of non-cash payments. The author's proposals for improving the state of non-cash payments, which are inextricably linked with improving the financial and economic system of the country, were discussed. The directions of activity of the National Bank, the mechanism for the development of non-cash payments and the place of the payment system in the development of the national economy, taking into account the automated funds transfer system, are presented. The main ways to ensure the effective operation of

non-cash payments are presented, and the opinions of famous scientists and researchers of economic science are studied in order to ensure the development of the financial and economic system.

Keywords: national bank of tajikistan, payment system, money transfers, non-cash payments, electronic means of payment, payments via qr codes, bank payment cards, internet banking

Дар шароити имрӯза, рушди бомароми иқтисодиёти миллӣ, баланд бардоштани сатҳи некӯаҳолии мардум, ташкили муносибатҳои самараноки иқтисодии байналмилалӣ ва бартараф намудани қисме аз мушкилиҳои иҷтимоӣ дар ҳома аз ҷаҳояти муътадилу устувори низоми бонкӣ вобастагӣ дорад. Дар ин замина, таъмини ҷаҳояти самарабахши низоми пардохт яке аз омилҳои калидии ҷаҳояти босуботи этимодбахши низоми бонкӣ маҳсуб ёфта, дар баробари ин, рушди низоми ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ ба шаффофияти амалиётҳои молиявӣ дар иқтисодиёти кишвар ва афзоиши қисми даромади буҷети давлатӣ мусоидат менамояд.

Бо мақсади рушди низоми пардохтҳои ғайринақдӣ дар иқтисодиёт, вусъат додани истифодаи воситаҳои электронии пардохт ҳангоми ҳисоббаробаркунии аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Қарор “Оид ба тадбирҳои вусъат додани ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ” 30 ноябри соли 2018, таҳти №565 қабул карда шуд. Мутобиқи он вазорату идораҳо, корхонаю муассисаҳои давлатии амаликунандаи хизматрасониҳои пулакӣ ба аҳоли, дар ин самт вазифадор шуданд, ки дар баробари ҳисоббаробаркунии нақдӣ, ба таври ҳатмӣ қабули ҳаққи ҳама намуди хизматрасониҳоро ба таври ғайринақдӣ бо истифодаи воситаҳои электронии пардохт таъмин намоянд.

Бинобар ин, Бонки миллии Тоҷикистон бо мақсади вусъат бахшидани ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ дар якҷоягӣ бо ташкилотҳои қарзии ватанӣ тадбирҳои саривақтиро андешида, баҳри зиёд шудани ҳиссаи он дар иқтисодиёт аз ҳамаи имкониятҳое, ки ба салоҳияташон дохил мешаванд, истифода менамоянд.

Ҳамин аст, ки ташкилотҳои қарзии ватанӣ бо истифода аз технологияҳои муосири пардохтӣ, ба монанди бонкдории мобилӣ, интернет-бонкинг, пардохтҳо тавассути QR-рамз ва маблағҳои электрониро ҷорӣ намуда, тавассути онҳо ба муштарӣ имконияти пардохт намудани ҳаққи молу хизматрасониҳоро ба таври ғайринақдӣ фароҳам овардаанд. Айни замон ҷиҳати ҳавасманд намудани муштарӣ ҳаққи хизматрасониҳоро коҳиш дода, барномаҳои бонусӣ, кэшбэк, пардохти фоиз аз амалиётҳои гузаронидашуда ва дигар роҳу имкониятҳои ҳавасмандгардониро пешниҳод намуда истодаанд.

Дар натиҷаи тадбирҳои андешидашуда, дар ҳамоҳангӣ бо вазорату идораҳои дахлдор, корхонаю муассисаҳои давлатӣ ва ташкилотҳои қарзӣ, қабули пардохти як қатор хизматрасониҳои давлатӣ ба таври ғайринақдӣ тавассути воситаҳои электронии пардохтӣ роҳандозӣ шуда истодаанд, барои мисол:

- хизматрасониҳо дар баҳши сабти асноди ҳолати шахрвандӣ ва хизматрасонии нотариалӣ;
- пардохти бочи давлатӣ (интернет эквайринг);
- пардохтҳои патентӣ, хизматрасониҳои Бозрасии давлатии автомобилӣ (беш аз 60 намуд);
- пардохти хизматрасониҳои тиббӣ (беш аз 70 адад муассисаҳои тандурустӣ);
- пардохтҳои гумрукӣ, барои истифодаи нақлиёти ҷамъиятӣ;
- пардохти маблағҳои истифодаи қувваи барқ тавассути низоми биллинг ба роҳ монда шудааст.

Ба ҳамаи мо маълум аст, ки рушди ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ, махсусан дар шароити иқтисодиёти миллӣ таъсири омилҳои субъективӣ ва сатҳи шиддат гирифтани коррупсияро паст менамояд. Бинобар ҳамин пардохти маблағҳои андозсупорандагон аз объектҳои ғайриманқул, андози замин, андоз аз воситаҳои нақлиёт, пардохти андозҳои маҳаллӣ низ ба таври ғайринақдӣ ба роҳ монда шудааст.

Рушди ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ ҳамчун омили инкишофи низоми молиявӣ иқтисодӣ дар ғанӣ гардонидани бучети кишвар нақши

муҳим дорад. Истифодаи оммавии воситаҳои электрони пардохт ҳангоми ҳисоббаробаркуниҳо (хариди молу хизматрасониҳо) ба шаффоф гаштани чараёнҳои молиявӣ, коҳиш ёфтани ҳаҷми иқтисодиёти ғайрирасмӣ, афзоиши воридоти маблағҳои андоз ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷети давлатӣ, инчунин ба зиёдшавии ҳаҷми амонатҳо мусоидат менамояд. Бо назардошти ҳамин, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми имсолаи худ қайд намуданд, ки “Вазоратҳои молия, рушди иқтисод ва савдо, Бонки миллӣ ва дигар вазорату идораҳо дар ду соли минбаъда низоми пардохтҳои ғайринақдиро дар ҳамаи соҳаҳо, аз ҷумла нуқтаҳои савдову хизматрасонӣ пурра қорӣ карда, ҳамгироии фаъолиятро дар ин самт таъмин намоянд”[4].

Дар навбати худ, шаффоф гаштани чараёнҳои молиявӣ, коҳиш ёфтани ҳаҷми иқтисодиёти ғайрирасмӣ, афзоиши воридоти маблағҳои андоз ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷети давлатӣ, имконияти васеъ гардидани доираи маблағгузориҳо аз ҳисоби буҷети давлатӣ ба бахҳои муҳими иқтисодӣ таъмин менамояд. Барои рушди иқтисодиёти миллии ҳар як мамлакат таъмини рушди соҳаи саноат ниҳоят зарур мебошад. Имрӯз барои Ҷумҳурии Тоҷикистон низ соҳаи саноат қувваи пешбарандаи иқтисодиёт ба ҳисоб рафта, ба сармоягузори бештар эҳтиёҷи зиёд дорад.

Аз ҷониби дигар, гузариш ба пардохтҳои ғайринақдӣ ба аҳолии кишвар имконият медиҳад, ки ҳарчи бештар ба хизматрасониҳои пардохтӣ дастрасӣ пайдо намуда, бидуни ташриф овардан ба марказҳои хизматрасонии бонкӣ бо роҳҳои қулай, осон ва босуръат пардохти молу хизматрасониҳоро ба таври фосилавӣ анҷом диҳанд.

Вобаста ба ин олими соҳаи иқтисод Исайнов Ҳ.Р. дар адабиёти илмиаш бо номи “Иқтисоди миллӣ” “Фаъолияти илмию инноватсионӣ дар доираи моликияти давлатию хусусӣ, секторҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ, ташкилотҳои давлатӣ ва хусусӣ, дар шароити муносибатҳои бозорӣ ва ғайрибозорӣ метавонад амалӣ карда шавад. Интиҳоби фаъолияти иқтисодӣ ва

инноватсионӣ асосҳои бунёдии илмию техникӣ ва сиёсати инноватсионии давлатро фаро мегирад”[3].

Дар замони муосир, вобаста ба дастовардҳои илмию техникӣ, истифодаи воситаҳои электронии пардохт ҳангоми ҳисоббаробаркуниҳо ҳам барои иқтисодиёт ва ҳам барои аҳоли афзалияту бартариятҳои зиёд дорад, аз ҷумла:

- **барои аҳоли** - осон гардидани ҳисоббаробарбаркунӣ дар муомилот, хавфи аз даст додани маблағҳои пулӣ, мубодилаи мусоид, беҳатару автоматии маблағҳо, ҳангоми гузаронидани амалиёти молиявӣ бе талафи вақт ва хеле мувофиқ, масалан ҳангоми ҳисоби фоиз ва ғайраҳо;
- **барои марказҳои савдо ва хизматрасонӣ** - рушди савдо ва ҷалби харидорони нав, камшавии хароҷот аз инкассатсияи маблағҳои савдо;
- **барои ташкилотҳои қарзӣ** - васеъ намудани маҷмӯи хизматрасониҳо, ҷалби муштариёни нав, афзоиши иқтидори рақобатпазирии ташкилот, ҷамъовариҳои ҳаққи хизмати иловагӣ ва ба даст овардани даромади иловагӣ;
- **барои иқтисодиёт** - шаффоф гардидани ҷараёнҳои молиявӣ, коҳиш ёфтани ҳиссаи иқтисодиёти ниҳонӣ, афзоиши воридоти маблағҳои андоз ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷети давлатӣ ва ғайраҳо.

Бо дар назардошти бартариятҳои мазкур, бо мақсади мусоидат ба фаъолияти мунтазаму самараноки низоми бонкӣ, зиёд намудани ҳиссаи ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ дар муомилоти пулии кишвар ва ҳавасманд кардани ташкилотҳои қарзии молиявӣ, тибқи қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон аз 26 августи соли 2019, №95, иштирокчиёни Низоми автоматизудани байнибонкии интиқоли маблағҳо аз пардохти ҳаққи хизматрасонии ҳисоббаробаркунии байнибонкӣ дар давоми нимсолаи дуюми соли 2019 озод карда шуданд.

Дар баробари ин, бо мақсади иҷрои банди 3-юми қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба тадбирҳои вусъат додани ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ”, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳри ҳавасманд гардонидани шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ, чиҳати рушди ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ ва дар амал татбиқ намудани он,

инчунин марҳила ба марҳила маҳдуд намудани ҳисоббаробаркуниҳо бо пули нақд дар муомилоти пулии кишвар, лоиҳаи қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон”-ро таҳия карда, ба баррасии вазорату идораҳои дахлдор ирсол кардааст. Дар лоиҳаи мазкур ҷиҳати рушди ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ имтиёзу сабукиҳои андозӣ пешбинӣ шудааст, аз ҷумла, барои пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ ба шахсони воқеӣ барои бештар анҷом додани ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ ва истифодабарии воситаҳои электронии пардохтӣ, пешниҳод шудааст, ки аз маблағи бонусҳо, кэшбек ва дигар механизмҳои ҳавасмандгардонӣ, ки аз ҷониби ташкилотҳои қарзии молиявӣ ба муштариён ҳангоми истифодабарии воситаҳои электронии пардохтӣ пешниҳод мегарданд, андоз аз даромад гирифта нашавад.

Бояд қайд кард, ки рушди мунтазами низоми пардохтӣ ва зиёд гардидани ҳиссаи ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ дар муомилоти пулии кишвар зарурияти ташаккул додани инфрасохтори бозьтимоду пуриқтидори низоми пардохтиро тақозо менамояд. Бо ин мақсад дар Бонки миллии Тоҷикистон аз санаи 19 июли соли 2019 ба ивази низоми амалкунандаи пардохтҳои байнибонкӣ Низоми муосири автоматишудаи байнибонкии интиқоли маблағҳо мавриди истифода қарор дода шуд. Татбиқи низоми зикр гардида самаранокӣ ва эътимоднокии низоми пардохтии кишварро афзун намуда, барои рушди минбаъдаи инфрасохтори низоми пардохтӣ ва ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ заминаи устувор мегузорад.

Ба санаи 31 декабри соли 2023 аз ҷониби ташкилотҳои қарзии молиявӣ барои муштариён 11,2 млн. адад суратҳисобҳои бонкӣ кушода шудаанд, ки аз онҳо 0,13 млн. адад суратҳисобҳо ба шахсони ҳуқуқӣ ва 11,1 млн. адад суратҳисобҳо ба шахсони воқеӣ таалуқ доштанд. Ҳамин нишондиҳанда ба санаи 31 декабри соли 2024-ум 14,14 млн. ададро ташкил намудааст, ки аз онҳо 0,14 млн. адад суратҳисобҳо ба шахсони ҳуқуқӣ ва 14,0 млн. адад суратҳисобҳо ба шахсони воқеӣ рост меояд. Ғайр аз ин ба санаи 31 декабри соли 2024-ум теъдоди умумии ҳамёнҳои электронии 25 ташкилоти қарзии

молиявӣ 12,1 млн. ададро ташкил намуд, ки нисбат ба ҳамин давраи соли 2023-юм 3,4 млн. адад ё ин ки 38,6 дарсад зиёд мебошад.

Дар давоми соли 2023 дар қаламрави ҷумҳурӣ тавассути роҳҳои гуногун ҳисоббаробаркунӣ (доҳилибонкӣ, тавассути муносибатҳои мустақими муросилотӣ ва тавассути суратҳисоби муросилоти дар Бонки миллии Тоҷикистон кушодашуда) 395,9 млн. пардохтҳо ба маблағи 1 705,8 млрд. сомонӣ амалӣ гардиданд. Шумораи пардохтҳо нисбат ба соли 2022 46,8 фоиз афзоиш ёфта, ҳаҷми пардохтҳо 8,4 фоиз афзоиш ёфта буд.

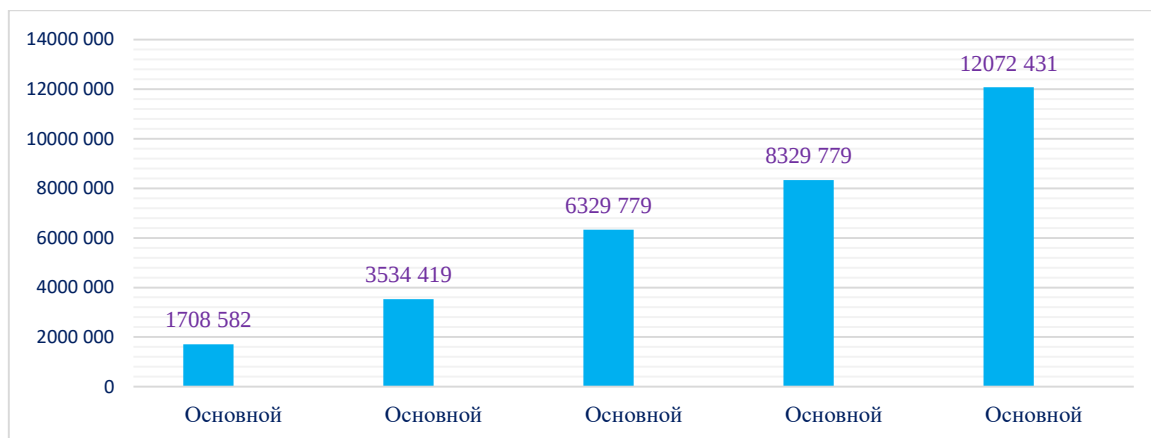
Шумораи суратҳисобҳои бонкии муштариён дар ташкилотҳои қарзии молиявӣ дар соли 2023 дар қиёс ба соли 2022 ба миқдори 2,8 млн. адад ё ин ки 33,1 дарсад афзудааст. Ба ҳолати 31 декабри соли 2024 нисбат ба ҳамин давраи соли 2023 шумораи суратҳисобҳои бонкии муштариён 2,9 млн. адад ё ин ки 26,2 дарсад зиёд шудааст, ки нишондиҳандаи мазкур давра ба давра боло рафта, аз таъмини эътимоднокии мардум ба низоми бонкии кишвар шаҳодат медиҳад.

Дар давоми соли 2023 амалиётҳои ғайринақдӣ бо истифодаи воситаҳои электронии пардохтӣ (кортҳои пардохтии бонкӣ ва ҳамёнҳои электронӣ) аз рӯйи шумора 71 фоиз ва аз рӯйи ҳаҷми амалиёти гузаронидашуда 90,4 фоиз афзоиш ёфтааст[6].

Диаграммаи 1

Афзоиши шумораи ҳамёнҳои электронӣ дар давоми солҳои 2020–2024.

(адад)

Имрӯзҳо, вусъат бахшидан ба равандҳои инноватсионӣ ва истифодаи ҳамаҷонибаи имконияти технологияҳои рақамӣ дар иқтисодиёт мушоҳида мегардад, бинобар ин, аз ҷониби Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми имсола, солҳои 2025-2030 “Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия” эълон карда шуд. Дар ин замина, чи тавре ки болотар ишора намудем, теъдоди умумии ҳамёнҳои электронии 25 ташкилоти қарзии молиявӣ 12,1 млн. ададро ташкил медиҳад ва ҳамин нишондиҳанда нисбат ба ҳамин давраи соли 2023-юм 3,4 млн. адад ё ин ки 38,6 дарсад зиёд мебошад.

Вобаста ба ин, дар давоми сол 2024 татбиқи зиёда аз 90 лоиҳаҳои давлатии сармоягузорӣ барои бунёди инфрасохтори зарурӣ, махсусан бо мақсади таъмини шаффофияти амалиётҳои молиявӣ, рушди бахши хусусӣ ва фаъолияти соҳибкорӣ дар ҳаҷми беш аз 51,9 млрд. сомонӣ амалӣ гардид. Аз ин рӯ, соли 2024 иҷрои нақшаи тасдиқшудаи андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба андозаи 108,4 дарсад таъмин гашта, ба ҷойи 18 млрд. 851,0 млн. сомонӣ ба буҷет 20 млрд. 426,0 млн. сомонӣ ворид карда шуд, ки нисбат ба нишондиҳандаҳои пешбинишуда 1 млрд. 575,0 млн. сомонӣ зиёд мебошад.

Равандҳои замони муосир кормандони соҳаи молия, андоз, буҷет ва низоми бонкиро водор месозад, ки дар самаранок истифодабарии технологияҳои муосири инноватсионӣ ва самти такмили ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ фаъол бошанд, ба ин восита дар иҷрои вазифаҳои худ ба мардуми кишвар содиқона хизмат намоянд. “Стратегияи

сиёсати пулию қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025”, ки бо Қарори раёсати Бонки миллии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 2020 таҳти №175 қабул гардидааст, барои расидан ба нишондиҳандаҳои сифатан беҳтар дар самти такмил ва тақвияти механизми трансмиссионӣ, истифодаи фишангҳои сиёсати пулию қарзӣ, такмили ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ, истифодаи технологияҳои муосир, баланд бардоштани маърифати молиявии кормандони роҳбарикунандаи ташкилотҳои қарзиро зарур мешуморад[2].

Дар қаламрави ҷумҳурӣ давоми соли 2023 тавассути ҳисоббаробаркуниҳои дохилибонкӣ, муносибатҳои мустақими муросилотӣ ва суратҳисоби муросилоти дар Бонки миллии Тоҷикистон кушодашуда 395,9 млн. пардохтҳо ба маблағи 1705,8 млрд. сомонӣ амалӣ гардиданд. Шумораи пардохтҳо нисбат ба соли 2022 46,8 дарсад афзоиш ёфта, ҳаҷми пардохтҳо 8,4 дарсад афзоишро ташкил додааст.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки давоми чанд соли охир зиёдшавии истифодаи воситаҳои электронии пардохтӣ, афзоиши теъдод ва ҳаҷми пардохтҳои ғайринақдӣ хеле рушд кардааст. Аз ҷумла, ба ҳолати 31 августи соли 2019 миқдори умумии қорғҳои пардохтии бонкӣ 2 217773 ададро ташкил дода, нисбат ба ҳамин давраи соли 2018 25,2 фоиз афзоиш ёфтааст. Барои хизматрасонии дорандагони қорғҳои пардохтии бонкӣ аз ҷониби ташкилотҳои қарзии молиявӣ дар маҷмӯъ 762 адад банкомат ва 5074 адад терминалҳои электронӣ мавриди истифода қарор дода шудаанд. Дар муқоиса ба ҳамин давраи соли 2018 шумораи банкоматҳо 86 адад ва шумораи терминалҳои электронӣ 989 адад афзудаанд. Аз миқдори умумии терминалҳои электронӣ 1714 адад дар нуқтаҳои пешниҳоди пули нақд ва 3360 адад дар муассисаҳои савдою хизматрасонӣ насб карда шудаанд, ки ин нишондиҳандаҳо нисбат ба ҳамин давраи соли 2018 мутаносибан 18,2 фоиз ва 27,5 фоиз афзоиш ёфтаанд.

Дар давоми соли 2024 шумораи суратҳисобҳои шахсони воқеӣ бештар аз 14,0 млн. адад, миқдори қорғҳои пардохтии бонкӣ наздик ба 8 437 млн. адад, шумораи терминалҳо дар нуқтаҳои савдо ва хизматрасонӣ 8138 адад ва

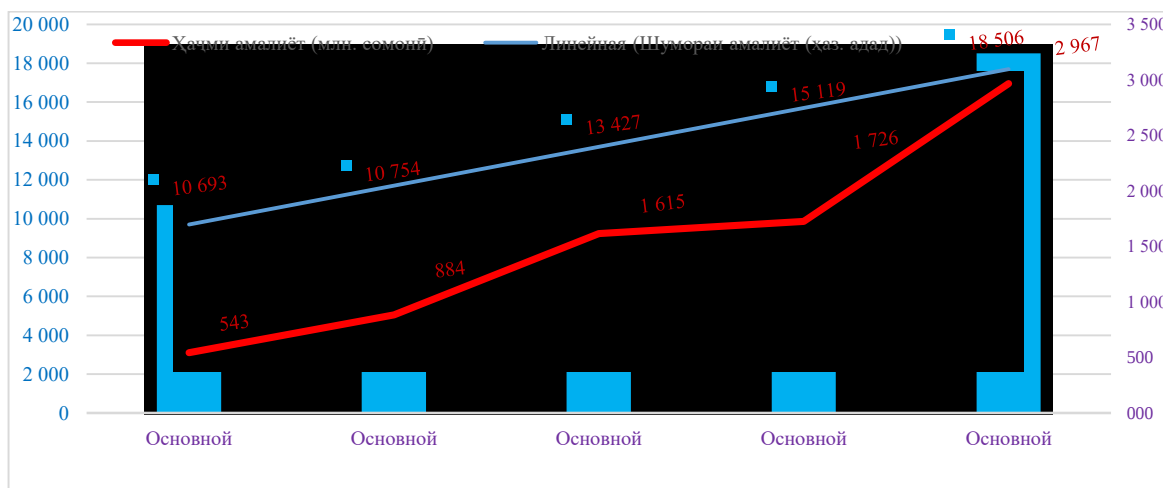
миқдори нуқтаҳои пешниҳоди пули нақд 3817 адад, инчунин ҳаҷми пардохтҳо 2579408 млн. сомониро ташкил додааст.

Дар баробари ин, бояд қайд кард, ки дар давоми 8 моҳи соли 2019 тавассути воситаҳои электронии пардохтӣ (кортҳои пардохтии бонкӣ, картҳои нақлиётӣ ва ҳамёнҳои электронӣ) барои хариди мол ва пардохти хизматрасониҳо зиёда аз 21,2 млн. адад амалиётҳои ғайринақдӣ ба маблағи 519,2 млн. сомонӣ гузаронида шуданд, ки ин нишондиҳанда нисбат ба ҳамин давраи соли 2018, аз рӯйи шумора 30 маротиба ва аз рӯйи ҳаҷми амалиётҳои гузаронидашуда 64,3 фоиз зиёд мебошад.

Дар ин давра таносуби ҳаҷми амалиётҳои нақдӣ ва ғайринақдӣ бо истифодаи воситаҳои электронии пардохтӣ 93,5 фоиз ба 6,5 фоизро ташкил дода, нисбат ба ҳамин давраи соли қаблӣ ҳаҷми амалиётҳои ғайринақдӣ 1,7 банди фоизӣ зиёд гардидааст[6].

Диаграммаи 2

Амалиётҳо тавассути ҳамёнҳои электронӣ дар давоми солҳои 2020-2024

Дар давоми соли 2024 тавассути ҳамёнҳои электронӣ 18 505,7 ҳазор адад амалиёти пардохти ғайринақдӣ ба маблағи 2 967,2 млн. сомонӣ анҷом дода шудааст, ки нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта мувофиқан 22,4 фоиз ва 71,9 дарсад зиёд мебошад.

Дар иқтисодиёт ҳамоҳангии сиёсати монетарӣ бо сиёсати фискалӣ барои таъмини вазъи муътадили нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ муҳим арзёбӣ мегардад. Мувозинатии сиёсати фискалӣ ва харочотҳои буҷети давлатӣ, ки онҳо ба иқтидорҳои воқеии иқтисодиёт муносиб мебошанд, натавонанд барои нигоҳ доштани устувории низоми молияи давлатӣ, балки барои татбиқи босамари сиёсати пулиро қарзӣ ва нигоҳ доштани сатҳи муътадили нархҳо мусоидат менамоянд. Бинобар ҳамин мавриди истифодаи таҷрибаи кишварҳои мутараққӣ ва вобаста ба равандҳои замони муосир, такмил додани муомилоти ғайринақдӣ ҳамчун амалиёти мақсадноке, ки гузаронидани миқдори муайяни пулро аз як суратҳисоб ба суратҳисоби дигар бе иштироки пули нақд таъмин менамояд, дар шароити кишвари мо бояд таҳким баҳшида шавад[2].

Дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 се принсипи рушди устувор: превентивӣ, индустриалӣ ва инноватсионӣ муайян гардидааст, ки вобаста ба шароити зуд-зуд тағйирёбии вазъи иқтисодиёти ҷаҳон таҳрезӣ гардидааст. Баҳри таъмини устувории молиявии низоми бонкии кишвар ва рушди миёнаравии молиявӣ, пурра амалисозии тадбирҳои дар “Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” ва “Нақшаи стратегии ислоҳоти низоми бонкӣ ва суғурта барои солҳои 2020-2023” муайяншуда мувофиқи мақсад мебошад, аз ҷумла:

- идома додани ислоҳоти низоми бонкӣ, такмил ва таҳкими идоракунии босамари дороиҳо ва уҳдадориҳо дар ташкилотҳои қарзии молиявӣ, вусъат додани миёнаравии молиявӣ ва таъмини шаффофият дар фаъолияти онҳо;

- такмил додани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ барои беҳтар намудани вазъи молиявии низоми бонкӣ ва пурзӯр намудани идоракунии хавфҳо;

- татбиқи рукнҳои муосири бонкдорӣ ба талабот ҷавобгӯ ва ба ин васила ҷалб намудани бештари муштарӣён тавассути ташвиқу тарғиб ва беҳтар намудани сифати хизматрасониҳои бонкӣ;

- ҷалби бештари сармоягузориҳои хориҷӣ ба иқтисодиёт[1 С.70-74].

Мутобиқ сарчашмаҳои оморӣ, даромади пулии аҳоли дар соли 2013 ба 22,3 млрд. сомонӣ мерасид ва соли 2022 ин нишондиҳанда ба 56,0 млрд. сомонӣ баробар гардид, ки афзоиш 151 фоизро ташкил медиҳад.

Дар натиҷаи амалисозии тадбирҳои мушаххас даромади пулии аҳоли аз 48 млрд. сомони соли 2019-ум ба 147 млрд. сомонӣ дар соли 2024-ум расид. Яъне нишондиҳандаи мазкур 3 баробар зиёд гардида, музди миёнаи меҳнат беш аз 1,8 баробар ва андозаи миёнаи нафақа 1,5 баробар афзоиш ёфт[5].

Дар шароити иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз як тараф, афзоиши даромади пулии аҳоли ба суръати рушди ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ ва такмили истифодаи технологияҳои муосир замина мегузорад ва аз тарафи дигар ба татбиқи босамари сиёсати пулиро қарзӣ (вобаста ба миқдори пули дар муомилотбуда ва афзалиятҳои ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ бо назардошти афзоиши нишондиҳандаҳо), инчунин давра ба давра сабаби баланд гардидани маърифати молиявии аҳоли ва нигоҳ доштани сатҳи муътадили нархҳо дар иқтисодиёт мегардад. Ҳамин буд, ки тавассути амалисозии тадбирҳои зарурӣ, дар доираи ҳадафҳои стратегии Ҳукумати мамлакат натиҷаи фаъолияти соҳаҳои молиявӣ иқтисодӣ дар соли 2024 бо нишондиҳандаҳои қаноатбахш ҷамъбаст гардиданд ва ҳаҷми маҷмуи маҳсулоти дохилӣ бо нархҳои қорӣ ба 153,4 млрд. сомонӣ баробар гардид ва суръати рушди он ба 8,4 дарсад расонида шуд, инчунин сатҳи таваррум дар доираи ҳадафҳои мақсаднок муътадил нигоҳ дошта, 3,6 фоизро ташкил дод.

Имрӯз дар баробари амалӣ гардонидани ин ҳадафҳои созанда, зарурати истифода намудани сарчашмаҳои нави таъминкунандаи рушди иқтисодиёти кишвар ба вучуд омадааст, ки яке аз онҳо ҳамоҳангии сиёсати монетарӣ бо сиёсати фискалӣ барои таъмини вазъи муътадили нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ва такмили ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ ба ҳисоб мераванд.

Бо дарназардошти ин, новобаста аз густариш ёфтани раванди рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ ва таъмини шаффофияти муносибатҳои иқтисодиву молиявӣ, дар Паёми Президенти Ҷумҳурии

Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ барои панҷ соли оянда ҷиҳати пешбурди иқтисоди рақамӣ вазифаҳои мушахас гузошта шуд, ки ин ҷо он вазифаҳои гузошташударо ҳамчун рукнҳои муҳими рушди иқтисоди миллӣ нишон медиҳем:

Якум, такмили ғаврии заминаҳои ҳуқуқӣ ва қабули санадҳои дахлдор дар самти гузариш ба иқтисоди рақамӣ;

Дуюм, то шабакаҳои панҷ – ҷӣ (5G) инкишоф додани инфрасохтори рақамӣ, рушди марказҳои коркарди маълумот, таъсиси маҳзани мукаммали миллии маълумот;

Сеюм, рақамикунонии пурраи хизматрасониҳои давлатӣ ва ташкили маҳзани ягонаи хизматрасониҳои давлатӣ;

Чорум, рушди сармояи инсонӣ бо роҳи омӯзиш ва бозомӯзии кадрҳо доир ба технологияҳои иттилоотӣ дар дохил ва хориҷи кишвар ва баланд бардоштани маърифати истифодаи технологияҳои рақамӣ;

Панҷум, истифодаи васеи зехни сунӣ дар пешниҳоди хизматрасониҳо ва низоми бақайдгирии давлатӣ;

Шашум, андешидани чораҳо дар самти таъмин намудани амнияти киберии маҳзанҳои маълумот;

Ҳафтум, ташаккул додани соҳибкории рақамӣ ва рушди савдои электронӣ[5].

Дар маҷмӯъ, тадбирҳои амалинамудаи Ҳукумати мамлакат ба мунтазам афзоиш ёфтани истеҳсоли маҳсулот ва умуман болоравии нишондиҳандаҳо дар соҳаҳои иқтисоди миллӣ, махсусан давра ба давра зиёд гардидани қисми даромади буҷети давлатӣ мусоидат карда истодааст. Дар солҳои соҳибистиклолӣ, бахусус баъд аз соли 2009 бо мақсади таъмини шароити мусоид ва фароҳам сохтани заминаи бозғатимод барои ҷалби сармояи хориҷӣ, таъмини масъалаҳои шуғли аҳолӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, ғанӣ гардонидани бозори дохилӣ бо молу маҳсулотҳои истеҳсоли ватанӣ ва бо ин роҳ баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии аҳолӣ тадбирҳои амалии судманд андешида шуданд. Танҳо давоми соли 2024-ум ҳаҷми умумии

хароҷоти соҳаҳои иҷтимоӣ аз ҳисоби буҷети давлатӣ ба 19 млрд. сомонӣ баробар гардидааст, ки дар қиёс нисбат ба буҷети соли 2023-юм беш аз 2 млрд. сомонӣ ва 43 фоизи хароҷоти буҷети давлатиро дар ин давра ташкил медиҳад. Бояд гуфт, ки идома додани ислоҳоти низоми бонкӣ, такмил ва таҳкими идоракунии босамари дороиҳо ва уҳдадориҳо дар ташкилотҳои қарзии молиявӣ, вусъат додани миёнаравии молиявӣ ва таъмини шаффофият дар ҷаъолияти онҳо аз ҷумлаи омилҳои дигари ғайӣ гардонидани буҷети давлатӣ ба шумор мераванд.

АДАБИЁТ:

1. «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», ки бо Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 1-уми декабри соли 2016 бо № 636 тасдиқ шудааст.
2. Бобоев Ҷ.И. Роҳҳои такмили хизматрасониҳои муносири низоми бонкӣ. /Бобоев Ҷ.И.// Маҷаллаи илмӣ. Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. 1(51)/2024. саҳ. 42-51.
3. Исайнов Ҳ.Р. Иқтисоди миллий. Китоби дарсӣ.- Душанбе: “Ирфон”, 2018. - 648с.
4. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» шаҳри Душанбе 28 декабри соли 2023.
5. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» шаҳри Душанбе 28 декабри соли 2024.
6. Сомонаи расмӣ Бонки миллии Тоҷикистон www.nbt.tj

Джабборов А.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Джабборов Абдуджаббор
д.э.н., профессор кафедры
«Финансы и кредит» ТГУК

Аннотация: В статье рассмотрены и изучены опыт некоторых стран по поводу формирования финансовых ресурсов в сфере здравоохранения некоторых стран.

Ключевые слова: здравоохранения, зарубежный опыт, финансирование, страхование, программа

В условиях рыночных отношений основой государственной социальной политики является обеспечение приоритета сохранения и улучшения здоровья населения как важнейшей производительной силы общества, определяющей национальную безопасность страны и ее экономическое развитие.

По мнению ведущих специалистов в области здравоохранения, сегодня здоровье следует рассматривать как целостное многомерное динамическое состояние организма и форму жизнедеятельности человека, которая обеспечивает ему физиологически обусловленную продолжительность жизни, достаточную удовлетворенность состоянием своего организма и приемлемую социальную дееспособность [1].

В развитых странах здоровье населения в настоящее время рассматривается как один из важнейших показателей, характеризующих уровень социально-экономического развития. В современных условиях действительное богатство экономически лидирующих стран определяется состоянием нематериальных форм богатства и сфер, обеспечивающих развитие

человека. Прогресс все в большей степени обеспечивается не темпами роста продукции, а качеством жизни населения.

В структуре накопления национального богатства развитых стран все большая доля приходится на невещественное богатство, которое формируется в значительной степени за счет вложений в человека («человеческий капитал»). Вложение в человека включает затраты на образование и профессиональное обучение, охрану здоровья и культуру, другие социальные расходы. Этот процесс отражает возрастающую роль человеческого капитала в современном развитии общества, связанную с интеллектуализацией производства, развитием информационных технологий. По оценкам экспертов Всемирной организации здравоохранения, в развитых странах в структуре национального богатства на душу населения (в долларах США) доля человеческого капитала составляет от 68 до 76% [1].

Динамика человеческого капитала становится важной характеристикой социально-экономического развития. В рамках Программы развития ООН разработан индекс развития человеческого потенциала, который можно считать обобщающим показателем, характеризующим качество жизни людей в той или иной стране. В его основе лежит идея, сформулированная в первом докладе Программы: главная цель социального и экономического прогресса состоит не в ускорении развития рыночной экономики, а в обеспечении каждому человеку возможностей реализовать свой потенциал, вести здоровую, полноценную, творчески активную жизнь. При этом в качестве основополагающих принимаются три составляющие качества жизни: здоровье и долголетие; доступность образования и профессионального роста; достойный уровень благосостояния.

Методология, разработанная специалистами Программы, предполагает рейтинговую оценку индекса развития человеческого потенциала для различных стран, объединяющую основные три индикатора качества жизни: индекс ожидаемой продолжительности жизни, индекс образовательного потенциала населения и индекс среднедушевого валового внутреннего

продукта, рассчитанного с учетом паритета покупательной способности национальных валют.

Между тем существует довольно тесная взаимосвязь между потенциалом здоровья населения и экономическим ростом. Исследования ученых показывают, что ущерб от заболеваемости, инвалидности и смертности населения очень значителен. Так, по расчетам ряда специалистов, только экономический ущерб от потери здоровья населения России в начале 2010-х гг. составлял около 65 млрд долл. США.[3].

Все вышесказанное свидетельствует об огромной важности роли системы здравоохранения в жизни современного постиндустриального общества. Ни одна отрасль современной рыночной экономики, в том числе и здравоохранение, не может нормально существовать и развиваться без отлаженной финансовой системы и источников финансирования.

На наш взгляд республика должен поэтапно переходит от государственной системы финансирования здравоохранения к бюджетно-страховой модели. В связи с этим определенный интерес представляет опыт стран как со смешанной системой финансирования, так и стран с преимущественно частной медициной.

Остановимся на рассмотрении смешанной государственно-страховой модели финансирования здравоохранения в Канаде. Канадская система здравоохранения имеет федеративное и провинциальное деление. Источниками финансирования здравоохранения являются провинциальные и федеральные налоги, получаемые с предприятий и частных лиц. Федеральное правительство распределяет из федерального бюджета средства на здравоохранение и другие социальные нужды между провинциями. Затем правительства провинций принимают решения о том, какой объем финансирования необходимо обеспечить в дополнение к федеральным средствам для покрытия предполагаемых расходов.

Все расходы на здравоохранение в Канаде распределяются следующим образом: на содержание больниц направляется 34,2%, в другие медицинские

учреждения 10%, на оплату услуг врачей-терапевтов 14,4%, на услуги других специалистов 8,8%, на лекарства 14,4%, на социальные службы 5%, остальные статьи расходов 13,2%. Около 70% всех расходов на здравоохранение финансируется за счет государства, из них около 30% за счет поступлений от налогов, выплачиваемых частными лицами. Дополнительная страховка, приобретаемая гражданами, покрывает расходы на отдельную палату, лекарства, стоматологию, стоимость очков и некоторые другие расходы. Некоторые расходы для пациентов государство оплачивает частично [6].

Все граждане Канады получают равную медицинскую помощь независимо от их финансового положения. Оплата гарантированных государством медицинских услуг производится из специальных государственных фондов, формирующих страховые резервы из провинциальных налоговых поступлений в рамках программы обязательного медицинского страхования. Проведение финансовых расчетов с медицинскими учреждениями и клиниками осуществляется на основании учета количества обращений и предоставления услуг пациентам с пластиковыми картами обязательного медицинского страхования (Health Card). Причем лица старше 65 лет получают специальную Health 65 Card, которая дает право на значительно большее количество льгот, чем обычная Health Card.

Как правило, программы медицинского страхования населения провинций обеспечивают бесплатное обслуживание в больницах, включая услуги врачей и медсестер (диагностику и лечение, а также хирургические операции). Косметология, а также уход за роженицами в предродовой, родовой и послеродовой периоды, питание пациентов в стационарах оплачиваются населением из собственных средств.

Кроме того, были введены ограничения по компенсации стоимости лекарственных препаратов. В отношении каждого лекарственного средства устанавливались лимиты его оплаты за счет средств социального страхования. В случае, когда врач выписывал лекарство, стоимость которого превышала

максимально допустимые расценки, фармацевт должен был заменить его аналогичным, но более дешевым препаратом, если клиент не мог оплатить разницу.

Были созданы специальные комиссии, занимающиеся определением максимально допустимого срока ожидания операций. В случае его превышения пациент переводился в другой лечебный центр, в том числе частного сектора (при покрытии услуг соцстрахом). Для некоторых категорий заболеваний, прежде всего психических, предусматривалась обязательная форма финансового участия пациентов в покрытии расходов на лечение с учетом их материального положения и вида оказываемой помощи.

В целом реформы не ставили под сомнение необходимость сохранения основ всеобщего медицинского страхования, гарантирующего бесплатное медобслуживание. Однако многие положения, предусматривали значительное расширение платных услуг, что означало отход от устоявшейся модели государственного финансирования здравоохранения.

На основе проведения реформам Минздраву Испании и Национальному институту здравоохранения (Insalud) удалось добиться целого ряда позитивных подвижек по значимым для населения проблемам. В частности, только за первый год преобразований была сокращена с 210 до 100 дней средняя продолжительность периода ожидания операционных услуг. Общее число очередников уменьшилось до 150 тыс., из них только 25 тыс. находились в списках ожидания более 6 мес (до реформ таких пациентов было около 50 тыс.). В достижении этих показателей ключевую роль сыграл утвержденный Национальным институтом здравоохранения план, устанавливающий максимальные сроки ожидания операций для каждой патологии и предусматривающий перевод пациентов в частный сектор в случае их несоблюдения. Важным новшеством стало положение, согласно которому бюджетное финансирование лечебных центров стало находиться в зависимости от выполнения ими плана операций;[7].

Надо отметить, что непростая ситуация сложилась в финансировании территориальных систем здравоохранения. Трудности эти были обусловлены в какой-то степени самой спецификой организации испанской системы здравоохранения, согласно которой семи автономным сообществам (Каталонии, Галисии, Андалусии, Стране Басков, Валенсии, Наварре, Канарским островам) передавались компетенции в области охраны здоровья, а на территории других десяти сообществ сохранялись полномочия Insalud.

Таким образом, роль государства в оказании медицинской помощи незначительна, так как даже по государственным программам Medicare и Medicaid платежи поступают через частные страховые организации в частные больницы и к частным врачам. Аналогичным образом оказывается помощь государственным служащим и отставным военным.

В целом можно прийти к выводу что, различных систем финансирования здравоохранения, хотелось бы подчеркнуть необходимость творческого, на основе системного анализа, использования опыта зарубежных стран при поэтапном реформировании системы здравоохранения в Республике Таджикистан, в первую очередь, в сфере повышения эффективности формирования и использования финансовых ресурсов сферы здравоохранения.

Литература

1. Здоровье нации, как парадигма экономического и социального развития. Проблемы ответственности бизнеса. Аналитический доклад Совета Федерации Федерального Собрания РФ, 2002.
2. Игнатов В.Г., Батурин Л.А., Бутов В.И. и др. Экономика социальной сферы. - Ростов-на-Дону: Изд. центр МарТ, 2001.
3. Комаров Ю.М. Здравоохранение США: уроки для России. – М.: НПО Медсоцэкономинформ Министерства здравоохранения РФ, 1998.
4. Шердер Р. Разделение оплаты в политике здравоохранения. Доклад по программе ТАСИС EDRUS 9605. – М., 1999.

5. Шолпо Л.Н.. Стимулирование развития частного (негосударственного) сектора здравоохранения в России, Доклад по программе ТАСИС EDRUS 9605. - М, 2000.

6. Health Care Financing Review, 1996. Medicare and Medical Statistical Supplement.

Муминзода Х., Умаров У., Болтабаев А., Махмадов У.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ БЕЗНАЛИЧНЫХ ПЛАТЕЖЕЙ

Муминзода Х., старший преподаватель
кафедры Финансы ТГУК,

Умаров У., Болтабаев А., Махмадов У.,
магистранты второго курса 250104 -
финансы и кредит

В работе рассматриваются экономические аспекты обеспечения безопасности безналичных платежей как важного элемента современной финансовой системы. Проанализированы ключевые угрозы и риски, связанные с развитием цифровых технологий, включая кибератаки, мошенничество и утечку данных. Особое внимание уделено экономической эффективности методов защиты, таких как внедрение криптографических решений, системы мониторинга и анализа транзакций. Рассмотрены затраты на обеспечение безопасности и их влияние на доступность и устойчивость безналичных платежей.

Ключевые слова: безналичные платежи, экономическая безопасность, киберугрозы, мошенничество, цифровые технологии, информационная безопасность, финансовая стабильность, экономическая эффективность

БАЪЗЕ ЧАНБАҲОИ РУШДИ ПАРДОХТҲОИ ҒАЙРИНАҚДӢ

Чанбаҳои иқтисодии таъмини амнияти пардохтҳои ғайринақдиро ҳамчун унсури муҳими системаи муосири молиявӣ баррасӣ мекунад. Таҳдидҳо ва хатарҳои асосии марбут ба рушди рақамӣ, аз ҷумла ҳамлаҳои киберӣ, қаллобӣ ва вайронкунии маълумот таҳлил карда шуданд. Ба самаранокии иқтисодии усулҳои муҳофизат, ба монанди татбиқи қарорҳои криптографӣ, системаҳои мониторинг ва таҳлили амалиёт диққати махсус дода мешавад. Харочоти амният ва таъсири онҳо ба дастрасӣ ва устувории пардохтҳои ғайринақдӣ баррасӣ карда мешаванд.

Калидвожаҳо: пардохтҳои ғайринақдӣ, амнияти иқтисодӣ, таҳдидҳои киберӣ, қаллобӣ, технологияҳои рақамӣ, амнияти иттилоотӣ, суботи молиявӣ, самаранокии иқтисодӣ

SOME ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF CASHLESS PAYMENTS

The paper examines the economic aspects of ensuring the security of non-cash payments as an important element of the modern financial system. The key threats and risks associated with the development of digital technologies, including cyber attacks, fraud and data leakage, are analyzed. Special attention is paid to the cost-effectiveness of security methods, such as the introduction of cryptographic solutions, transaction monitoring and analysis systems. The costs of ensuring security and their impact on the availability and sustainability of non-cash payments are considered.

Keywords: non-cash payments, economic security, cyber threats, fraud, digital technologies, information security, financial stability, economic efficiency

В последние десятилетия глобальная экономика переживает значительные изменения, связанные с быстрым развитием технологий и цифровизацией всех сфер жизни. Одним из ключевых аспектов этого процесса

является рост безналичных платежей, которые становятся все более популярными среди потребителей и бизнеса.

Основными движущими силами роста безналичных платежей являются развитие интернет-технологий, распространение мобильных устройств и увеличение доступности финансовых услуг. Интернет и мобильные технологии предоставили потребителям удобные и быстрые способы совершения покупок и оплаты услуг, что значительно упростило процесс финансовых транзакций. В свою очередь, финансовые учреждения и компании, предоставляющие платежные услуги, активно внедряют новые технологии и развивают инфраструктуру для безналичных расчетов.

Одним из ключевых факторов является также рост доверия потребителей к безналичным платежам. Постепенное улучшение технологий безопасности, таких как шифрование данных и аутентификация пользователей, позволяет минимизировать риски мошенничества и кибератак. Кроме того, правительства многих стран активно поддерживают и стимулируют развитие безналичных платежей, что способствует их дальнейшему распространению.

Рост безналичных платежей имеет значительные последствия для мировой экономики. Во-первых, это приводит к повышению эффективности и прозрачности финансовых транзакций. Безналичные платежи позволяют сократить время на обработку и проведение операций, уменьшить количество ошибок и снизить издержки, связанные с использованием наличных денег. Это особенно важно для бизнеса, так как позволяет оптимизировать финансовые потоки и улучшить управление денежными средствами.

Во-вторых, рост безналичных платежей способствует финансовой инклюзии. Миллионы людей, ранее не имевшие доступа к традиционным банковским услугам, теперь могут использовать мобильные платежные системы и электронные кошельки для управления своими финансами. Это особенно актуально для развивающихся стран, где доступ к финансовым

услугам был ограничен из-за недостаточно развитой банковской инфраструктуры.

В-третьих, безналичные платежи способствуют развитию цифровой экономики и созданию новых бизнес-моделей. Компании, занимающиеся электронной коммерцией и предоставлением цифровых услуг, могут существенно расширить свои возможности благодаря удобным и безопасным способам оплаты. Это открывает новые перспективы для инноваций и развития предпринимательства.

Будущее безналичных платежей выглядит весьма перспективным. Ожидается, что с развитием технологий, таких как блокчейн, искусственный интеллект и интернет вещей, безналичные платежи станут еще более безопасными, быстрыми и удобными. Блокчейн-технологии, например, могут обеспечить децентрализованную и прозрачную систему для проведения финансовых транзакций, что снизит риски мошенничества и повысит доверие со стороны пользователей.

Кроме того, с развитием глобальной экономики и увеличением объема международной торговли безналичные платежи будут играть все более важную роль. Кросс-валютные и трансграничные платежи станут более простыми и доступными, что упростит взаимодействие между компаниями и потребителями по всему миру.

В современном цифровом мире, где финансовые операции все чаще проводятся в онлайн-среде, обеспечение безопасности транзакций становится критически важным. С ростом безналичных платежей и увеличением объема данных, передаваемых через интернет, угрозы кибератак и мошенничества становятся все более серьезными.

С развитием технологий и увеличением числа интернет-пользователей, финансовые операции все чаще совершаются в цифровом формате. Интернет-банкинг, мобильные платежи и электронная коммерция стали неотъемлемой частью повседневной жизни миллионов людей. Однако, вместе с удобствами, которые предоставляют эти технологии, растут и риски, связанные с

кибератаками, фишингом, хакерскими взломами и другими видами мошенничества.

Одной из главных причин повышения важности безопасности транзакций является увеличение количества и сложности кибератак. Злоумышленники постоянно разрабатывают новые методы и инструменты для кражи данных и денег. Среди наиболее распространенных угроз можно выделить:

1. **Фишинг:** мошеннические попытки получить конфиденциальную информацию пользователей путем подделки легитимных веб-сайтов или электронных писем.

2. **Малварь:** вредоносное программное обеспечение, которое может проникнуть в системы и похитить данные или деньги.

3. **Атаки типа «человек посередине»:** атаки, при которых злоумышленники перехватывают и изменяют коммуникации между пользователями и финансовыми учреждениями.

4. **DDoS-атаки:** атаки, направленные на перегрузку серверов и сайтов, что приводит к их недоступности для пользователей.

Методы обеспечения безопасности: для защиты финансовых транзакций разработаны и внедряются различные методы и технологии. Среди них:

1. **Шифрование:** использование криптографических методов для защиты данных при передаче и хранении, что делает их недоступными для несанкционированного доступа.

2. **Многофакторная аутентификация (MFA):** метод, требующий подтверждения личности пользователя с помощью нескольких факторов (например, пароля, отпечатка пальца и одноразового кода).

3. **Биометрия:** использование уникальных биологических характеристик (например, отпечатков пальцев, распознавания лица или голоса) для аутентификации пользователей.

4. **Аналитика и искусственный интеллект:** применение технологий машинного обучения и искусственного интеллекта для обнаружения и

предотвращения подозрительных и мошеннических действий в реальном времени.

Роль регуляторов и законодательств: Правительства и международные организации также играют важную роль в обеспечении безопасности транзакций. Они разрабатывают и внедряют стандарты и регуляции, которые обязывают финансовые учреждения соблюдать определенные требования по безопасности. Например, такие стандарты, как PCI DSS (Payment Card Industry Data Security Standard), устанавливают правила для защиты данных платежных карт. Внедрение таких нормативов помогает минимизировать риски и повысить доверие пользователей к безналичным платежам.

С развитием технологий и увеличением числа угроз, методы обеспечения безопасности также будут продолжать развиваться. Блокчейн-технологии, которые обеспечивают децентрализованное хранение и обработку данных, представляют собой одно из перспективных направлений. Они могут значительно повысить уровень защиты и прозрачности финансовых операций. Также следует ожидать дальнейшего развития биометрических технологий и искусственного интеллекта, которые будут использоваться для создания более сложных и эффективных систем защиты.

В условиях растущей цифровизации и увеличения объема безналичных платежей, обеспечение безопасности транзакций приобретает критически важное значение. Угрозы кибератак и мошенничества становятся все более сложными и изощренными, что требует постоянного совершенствования методов и технологий защиты. Разработка и внедрение эффективных мер безопасности, поддержка со стороны регуляторов и активное использование новых технологий позволят минимизировать риски и обеспечить надежную защиту финансовых операций в будущем.

В условиях стремительного роста безналичных платежей и увеличения числа киберугроз обеспечение безопасности финансовых транзакций становится одной из первоочередных задач для финансовых учреждений и

бизнеса. Одной из наиболее перспективных технологий для решения этой проблемы является блокчейн.

Литература

1. Вавилова, Е.М. Гражданско-правовое регулирование безналичных расчётов: дисс. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Вавилова Екатерина Михайловна. – М., 2021. – С. 173.
2. Идрышева, С.К. Электронные платежи и электронные деньги: правовые основы и отдельные коллизии в правовом понимании терминов / С.К. Идрышева // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2021. – №1. – С.
3. Консепсияи назорати низоми пардохт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 феввали с. 2012 таҳти №52 бо Қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон тасдиқ шудааст.
4. Муминзода, М.Н. Теоретико-правовое основание случайного выбора призываемых на военную службу / М.Н. Муминзода // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2024. – № 6-2. – С. 203-210. – EDN MCXXSE.
5. Муминзода, М.Н. Исследование правовой основы налоговой политики в сфере предпринимательства по законодательству Республики Таджикистан / М.Н. Муминзода, Н.И. Муминзода // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. – 2023. – № 1(45). – С. 351-360. – EDN CBIUVW.
6. Муминзода, М.Н. Масъалаҳои назариявӣ-ҳуқуқии гузариш ба бақайдгирии ҳарбии электронӣ: монеаҳо ва имкониятҳо / М.Н. Муминзода // Нашрияти солонаи ҳуқуқи байналмилалӣ оммавӣ ва хусусӣ: Маводи Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию назариявӣ дар мавзӯи бахшида ба 30-солагии қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, эълони соли 2024 "Соли маърифати ҳуқуқӣ" ва 30 - солагии таъсисёбии кафедраи ҳуқуқи байналмилалӣ факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, – Душанбе, 2024. – С. 198-205. – EDN BVGYPU.

7. Муминзода, М.Н. Механизмҳои дастгирии давлатии баҳши соҳибкорӣ (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон) / М.Н. Муминзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – №11. – С. 82-88. – EDN BDCCMQ.
8. Муминзода, Н.И. Замимаҳои ҳуқуқии муайян намудани нақши маориф дар низоми иқтисодиёт / Н.И. Муминзода, М.Н. Муминзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2023. – №2(30). – С. 122-136. – EDN BIWIFL.
9. Соловьева, Е.А. Преступления, совершаемые в платежных системах: автореф. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Соловьева Елена Александровна. – Саратов, 2019. – 33 с.

Дустматов Б.М.

ОСОБЕННОСТИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ

Дустматов Баходур Муродович

к.э.н., доцент кафедры

«Финансы и кредит» ТГУК

Аннотация: В статье рассмотрены сущность и особенности, а также основные направления инновационного развития сферы услуг в условиях рыночных отношений.

Ключевые слова: инновация, сфера услуг, инновационная активность, НИОКР, экономика

В условиях развития рыночных отношений активизация инновационных процессов становится важным фактором обеспечения экономического роста в Республике Таджикистан. Мировой опыт показывает, что формирование инновационной экономики базируется на тесном

взаимодействии различных сфер и отраслей экономики, оптимизации деятельности предприятий и организаций на основе создания и внедрения новой техники и технологий в производстве и оказания услуг, использование современных маркетинговых методов при осуществлении инновационной деятельности, особенно в различных сегментах сферы услуг.

В Республике Таджикистан в настоящее время недостаточное внимание уделяется нуждам малого инновационного бизнеса. Анализ показывает, что развитие инновационной системы страны через крупные промышленные предприятия, не только противоречат мировому опыту, но и снижает инновационную активность в республике. Только в последние годы в республике возросло числа организаций, выполняющих научные исследования и разработки, наблюдается увеличение удельного веса инновационной продукции. На наш взгляд, в этих условиях научно-технический прогресс считается эффективным, если происходит улучшение взаимосвязей между крупным, малым и средним бизнесом.

Опыт показывает, что в 2015г. 5,5% от общего числа промышленных предприятий Республики Таджикистан осуществляли, разработку и внедрение технологических инноваций, что значительно чем в России (9,6%), Ирландии (61%), Бельгии (58%), Чехии (41%), Эстонии (47%) и Германии (73%). При этом удельный вес промышленных предприятий Республики Таджикистан, используемые финансовые ресурсы на приобретение современных информационно-коммуникационных технологий составляет - 4,2% и а в других отраслях наблюдается незначительный рост [87,89,144].

С другой стороны низкий уровень инновационной активности связан с вопросами финансирования, несмотря на их увеличение за счет средств государственного бюджета на проведение исследований и разработок. За последние годы также наблюдается увеличение доли средств предпринимательского сектора во внутренних затратах на исследования и разработках, однако это считается недостаточным.

Важно заметить, что особенно предприятия сферы услуг, уделяя должное внимание оптимизации затрат, стремятся экономит средства направляемые на реализации инновационных проектов, расходы на проведении научно-исследовательских и конструкторских работ (НИОКР), модернизации и техническое перевооружение.

Развитие инновационной экономики является приоритетом устойчивого и качественного экономического роста. Этот вывод подтверждается тем, что во многих зарубежных странах Запада инновационная экономика обеспечивает до 30% роста ВВП¹⁴.

Следует отметить, что в настоящее время только на основе применения инноваций можно производить конкурентоспособную продукцию и оказывать услуги. Исходя, из этого мы считаем, что именно инновации являются эффективными средствами конкурентной борьбы, что способствуют повышению имиджа производителя новых продуктов.

В последние годы отрасли сферы услуг быстро интегрируются в экономику знания. НИОКР становятся обязательным элементом бизнес-процессов и по уровню наукоемкости сфера услуг приближается к промышленности. В расходах на научных исследованиях частного сектора ее доля за последние двадцать лет в ряде отраслей услуг - информационно-компьютерные, научно-исследовательского профиля менеджмент в обрабатывающей промышленности выросла примерно в 8 раз¹⁵.

Важно заметить, что современное предприятие постоянно эффективно использует различного рода инновации, для повышения своей эффективности в условиях рыночной конкуренции¹⁶. Это, прежде всего, относится к предприятиям и организациям сферы услуг. Поэтому, мы считаем, что именно сфера услуг способствует эффективному развитию экономики страны.

¹⁴ Демидова Л. Сфера услуг: изменение динамики производительности/Л.Демидова // Мировая экономика и международные отношения, 2006, №12.-С. 40-52.

¹⁵ Демидова Л. Сфера услуг: изменение динамики производительности // Мировая экономика и международные отношения, 2006, №12. –С.. 40-52.

¹⁶ Меджидов А.И. Организационно-экономические основы государственного регулирования инновационного предпринимательства в сфере услуг региона/А.И.Меджидов, дисс.канд.экон. наук:08.00.05.-М., 2011.-154с.

На основе обобщения вышеизложенного можно прийти к выводу, что сфера услуг оказывает влияние на экономику любой области, города, района и страны. Прежде всего, её роль возрастает в следующих направлениях, определяющих инновационное развитие национальных экономик: занятость населения в сфере услуг; увеличение объёма и номенклатуры услуг; количество новых предприятий и организаций; потребительский спрос на услуги.

В конце XX и начала XXI веков сфера услуг стала одним из наиболее развивающихся секторов экономики. В структуре совокупного ВВП в мировом масштабе доля сферы услуг составляет более 70,0% от его общего объёма и превышает долю сферы производства товаров, а в развитых и развивающихся странах, она составляет соответственно 73,0 и 65,0%¹⁷.

Важно заметить, что эти тенденции были характерны в сферах услуг многих стран. Например, в общей численности доля занятых в этой сфере экономики составляет примерно 70,0%, а доля оборотных фондов превышает 60,0%.

Совместными усилиями многих стран вырабатываются подходы к инновациям в сфере услуг. При этом нами выделяются следующие аспекты: рост наукоемкости, повышение инновационной активности и преобладание в сфере услуг современных инноваций.

С учетом вышеизложенного и придерживаясь мнению различных авторов мы считаем, что инновационный процесс является единым потоком и включает следующие стадии - научная разработка технической идеи, создание нового продукта, коммерциализация, которые различаются по методам управления, организации труда и финансирования. В целом инновационная система объединяет все эти стадии, по мнению И.А.Татаркина¹⁸, ее следует

¹⁷ Раджабов Р.К., Факеров Х.Н., Саидова М.Х., Нурмахмадов М. Сфера услуг: состояние и перспективы развития/Р.К.Раджабов, Х.Н.Факеров, М.Х.Саидова, М.Рурмахмадов.-Душанбе: «Ирфон», 2007.-544с.

¹⁸ Татаркин А.И. Построение инновационной системы как условие обеспечения технологической модернизации экономики/А.И. Татаркин//Инновации.2005.№3.-С.60; Суховой А.Ф., Голова И.М. Сохранение отраслевой науки как необходимого элемента отечественной инновационной системы/А.Ф.Суховой, И.М.Голова//Инновации. 2005.№3.с.72; Татаркин А.И., Суховой А.Ф., Волинкина М.В. Инновационные

рассматривать как систему взаимодействующих социальных институтов, осуществляющих превращение научных знаний в современные виды конкурентоспособной продукции и услуг.

В целом, на наш взгляд, в условиях Республики Таджикистан только инновационное развитие, может играть исключительную роль в развитии экономики отраслей и сфер услуг районов и областей страны, особенно горных и сельских территорий, выход из кризисного состояния на основе эффективного внедрения новых технических, технологических, инновационных и организационно-экономических нововведений.

Список литератур:

1. Закон Республики Таджикистан «Об инновационной деятельности»(Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 16.04.2012., №822).
2. Демидова Л. Сфера услуг: изменение динамики производительности/Л.Демидова//Мировая экономика и международные отношения, 2006,№12. -С. 40-52.
3. Комилов С.Дж., Файзуллоев М.К. Основы развития инновационной деятельности предприятий/ С.Дж. Комилов, М.К. Файзуллоев. - Душанбе: Ирфон, 2004.-118с.
4. Раджабов Р.К., Факеров Х.Н., Нурмахмадов М., Саидова М.Х. Сфера услуг: проблемы и перспективы развития/Р.К. Раджабов, Х.Н.Факеров, М. Нурмахмадов, М.Х.Саидова,- Душанбе: Дониш, 2007.-544с.

Ҳаёзода Қ.А.

ҚАРЗ ВА ШАКЛҲОИ ТАТБИҚИ ОН ДАР ФАЪОЛИЯТИ ҚСҚ “ОРИЁНБОНК” ДАР ШАРОИТИ РУШДЁБИИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ БОНКӢ

Ҳаёзода Қиёмуддин Амонулло

Муовини декан оид ба илм, инноватсия ва
муносибатҳои байналмилалӣ Донишгоҳи

давлатии Кӯлоб
ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ,
доктори фалсафа (PhD), аз рӯйи ихтисоси Молия,
муаллими калони кафедраи молия ва қарз
E-mail: qiyom1995@mail.ru

Сафаров Фарид Собирович
Магистранти кафедраи молия ва қарзи
Донишгоҳи давлатии Кӯлоб
ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ
E-mail: Farid.safarov.2@mail.ru

ҚАРЗ ВА ШАКЛҲОИ ТАТБИҚИ ОН ДАР ФАЪОЛИЯТИ ҶСК “ОРИЁНБОНК” ДАР ШАРОИТИ РУШДЁБИИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ БОНКӢ

Муҳаққиқон дар мақолаи мазкур шаклҳои додани қарзро аз ҷониби яке аз ташкилотҳои қарзии низомсозии кишвар, аниқтараш ҶСК “Ориёнбанк” мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додаанд. Аз матни мақола маълум мегардад, ки бо овардани маълумоти амиқи илмӣ оморӣ, муҳаққиқон вазъи сандуқи қарзии низомии бонкӣ ва ҳиссаи ҶСК “Ориёнбанк”-ро дар ҳаҷми умумии он таҳлил намудааст. Ҳамзамон бо назардошти он, ки шаклҳои зиёди қарздиҳӣ мавҷуд мебошанд, муҳаққиқон он шаклҳои қарзие, ки аллакай дар фаъолияти молиявии ҶСК “Ориёнбанк” татбиқ мешаванд, нишон дода, дар қисмати анҷоми мақола бошад, тавсияҳои хешро ҷиҳати рушди сиёсати қарздиҳии дохила мушаххас намудаанд.

Калидвожаҳо: иқтисоди бозорӣ, устувории бонкӣ, захираҳои қарзӣ, низомии қарздиҳӣ, хавфҳои қарзӣ, сатҳи пардохтпазирӣ, афзоиши сармоя, рушди иқтисодиёт, иқтисоди содиротӣ.

КРЕДИТ И ФОРМЫ ЕГО ПРИМЕНЕНИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АО «ОРИОНБАНК» В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКИХ УСЛУГ

В данной статье исследователи проанализировал формы кредитования одной из ведущих кредитных организаций страны – ОАО «Ориёнбанк». Из текста статьи видно, что, предоставляя глубокие научные и статистические данные, исследователи проанализировал состояние кредитного портфеля банковской системы и долю ОАО «Ориёнбанк» в его общем объёме. При этом, учитывая многообразие форм кредитования, исследователь обозначил те формы кредитования, которые уже реализованы в финансовой деятельности ОАО «Ориёнбанк», а в заключительной части статьи сформулировал свои рекомендации по развитию внутренней кредитной политики.

Ключевые слова: рыночная экономика, банковская устойчивость, кредитные резервы, кредитная система, кредитные риски, уровень платёжеспособности, рост капитала, экономический рост, экспортный потенциал.

LOAN AND FORMS OF ITS APPLICATION IN ACTIVITY JSC "ORIONBANK" IN THE CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF BANKING SERVICES

In this article, the researchers analyzed the lending methods of one of the country's leading credit institutions, Orienbank. The text of the article demonstrates that, by providing in-depth scientific and statistical data, the researchers analyzed the state of the banking system's loan portfolio and Orienbank's share of it. Moreover, given the diversity of lending methods, the researchers identified those already implemented in Orienbank's financial activities and, in the final section of the article, formulated recommendations for the development of internal credit policy.

Keywords: market economy, banking stability, credit reserves, credit system, credit risks, solvency level, capital growth, economic growth, export potential.

Дар шароити иқтисодиёти бозорӣ захираҳои қарзии бонкҳои тижоратӣ яке аз воситаҳои муҳимми таъмини иқтисодиёт бо воситаҳои молиявӣ махсуб ёфта, барои рушди иқтисодӣ аҳамияти аввалиндарачаро доро мебошанд. Онҳо ба сифати унсури фаъоли фаъолияти бонкӣ баромад мекунанд ва бонки тижоратӣ, аз як тараф, воситаҳои озоди пулии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро ҷалб намуда, бо ин васила базаи захиравии худро таъсис медиҳад ва аз тарафи дигар, онҳоро дар навбати худ бо шартҳои баргардонӣ, муҳлатнокӣ ва пардохтпазирӣ тақсим менамояд. Дар баробари ин, бонки тижоратӣ метавонад амалиётҳои худро дар доираи захираҳои фарогири он амалӣ созад. Хусусияти ин амалиётҳо куллан аз таркиби сифатноки базаи захиравии бонк вобастагӣ дорад.

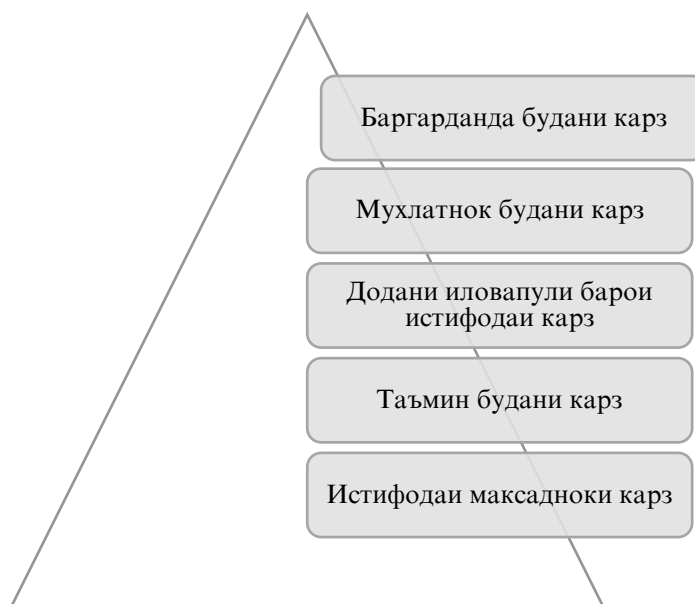
Вобаста ба нақши қарз Нуралиева Д.К. ибраз медорад, ки дар раванди фаъолияти бонкҳои тижоратӣ яке аз самтҳои муҳим ин банақшагирии амалиёти қарзӣ мебошад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки амалиёти қарзӣ ҳамчун амалиёти фаъол даромаднокии бонкҳои тижоратиро метавонад таъмин созад ва пардохтпазирӣ онро боло бардорад [5, с. 157]. Дигар коршинос Миршарипов Э.Қ. бар он назар аст, ки дар шароити имрӯзаӣ хоҷагидорӣ қарз яке аз воситаҳои муҳимми рушдисамтҳои гуногуни иқтисодӣ махсуб ёфта, ба воситаи он доираи фаъолияти иқтисодӣ васеъ гардида, имкониятҳои истифоданагардида мавриди истифода қарор мегиранд ва ба тамоми соҳаҳо инноватсия ворид карда мешавад. Норасоии захираҳои пулӣ дар аксар маврид тавассути қарзҳои бонкӣ бароварда шуда, онҳо барои дигаргун кардани таркиби иқтисодиёт ва сатҳи иҷтимоӣ истифода бурда мешаванд [4, с. 68].

Қарздиҳӣ ба чараёни истехсолот ва гирдгардиши мол ҷанбаи нисбатан муҳим ва фарқкунандаи фаъолияти бонкӣ буда, ин амалиёт нисбат ба дигар ташкилотҳои молиявӣ ва ғайримолиявӣ афзалият дорад. Дар назди бонкҳои тижоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои баъди бӯҳронӣ масъалаҳои афзоишдиҳии сармоя, рақобат дар самти ҷалби воситаҳо барои қарздиҳӣ, интихоби дурусти стратегияи қарзии худ ва муайянсозии сиёсати қарзии

муносиб афзалияти бештар пайдо намуданд. Бонкҳо дар самти идоранамоии захираҳои қарзӣ, ки даромаднокии имконпазири ҳадди аксарро таъмин менамояд, ҳамзамон бояд хавфҳои қарзиро коҳиш диҳанд, ки ин мустақиман бо гузаронидани амалиётҳои қарзӣ алоқаманд мебошад.

Шарифзода Н.Ш. чунин қайд мекунад, ки нақши сиёсати пулию қарзӣ дар раванди таъмини мувозинати макроиқтисодӣ, рушди низоми бонкӣ ва тақвият бахшидани захираҳои бонкҳои тичоратӣ хело зиёд буда, баҳри расидан ба ин ҳадафҳо, талошҳои зиёд лозим аст. Мушкил дар он аст, ки баҳри расидан ба ин ҳадафҳо дар як вақт хело душвор буда, фаъолияти мунтазами тамоми сохторҳоро талаб менамояд [7, с. 211]. Имомализода Б.Б. дар кори илмӣ худ дар масъалаи таъмини қарз ба аҳоли тарафдори он ақида мебошад, ки дар давраи иқтисоди муосир ташкил кардани қарзҳои хурд барои доираи сохибкорони хурду миёна аҳамияти хосаеро дорад [1, с. 120].

Қобили зикр аст, ки истифодабарии захираҳои қарзии бонкҳои тичоратии ватанӣ ҳамчун омили муассир ба афзоиши баҳши воқеии иқтисодиёт, таҳкими иқтисодии содиротии кишвар, паст кардани сатҳи бекорӣ ва баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардум мусоидат мекунад. Масъалаи қарздихӣ дар шароити муосир ниҳоят ҷиддӣ ва осебпазир буда, дар асоси чандин принципи зерини ба худ хос, қарзи бонкӣ ба қарзгириандагон пешкаш мегаадад (Расми 1.):

Расми 1. Принципҳои додани қарз аз ҷониби бонкҳои тиҷоратӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар раванди сиёсати қарздиҳии ҳар яке аз бонкҳои тиҷоратӣ истифодаи принципҳои болозикр барои таҳлили ҳолати қарзадокунии қарзгир воситаи ягона дар масъалаи кам кардани ҳаҷми қарзҳои ғайрифавол ва афзоиш додани бозгашти босуръати қарзҳои фавол дар сифати сандуқи қарзии онҳо ба шумор рафта, дар устуворкунии сармояи худӣ бонк нақши аввалиндарачаро мебозад, ки ин усул аллакай таҷрибабахш доништа мешавад (Ҷадвали 1.).

Ҷадвали 1. Сифати сандуқи қарзии бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон, (млн. сомонӣ)

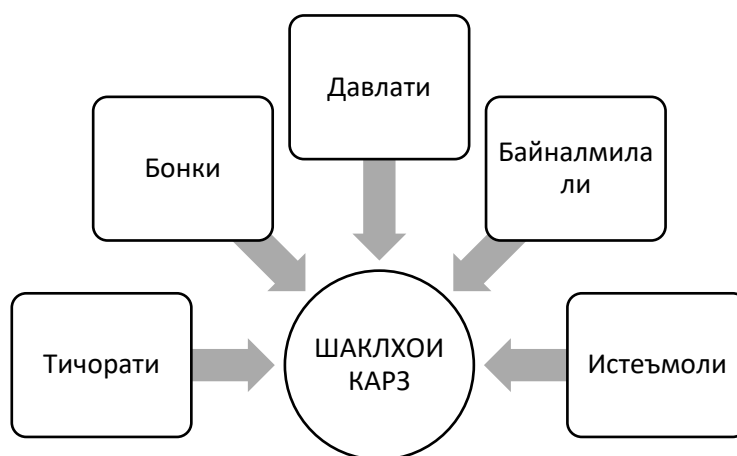
Гурӯҳбандии қарзҳо	2020	2021	2022	2022/2020, тағйирот +/-
Ҳамагӣ (маҷмӯӣ), аз ҷумла	10 882,5	11 970,4	13 577,6	+ 2 695,1
Фавол	8 336,7	10 363,6	11 946,7	+3 610
Ғайрифавол	2 545,8	1 606,8	1 630,9	- 914,9
Вазни қиёсии қарзҳои ғайрифавол (фоиз)	23,4	13,4	12,0	- 11,4

Сарчашма: вазъи низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба санаҳои 31 декабри соли 2020, 2021, 2022.

Аз ҷадвали 1. метавон чунин натиҷагирӣ кард, ки сифати сандуқи қарзии низоми бонкӣ, бахусус ҳаҷми пешниҳоди қарз ва ҳиссаи қарзҳои фавол дар таркиби он афзоиш ёфта, ҳаҷми қарзҳои ғайрифавол ва вазни қиёсии он ботадриҷ кам шуда истодааст, ки дар ин масъала таъсири истифодаи принципҳои қарздиҳӣ беназир махсуб меёбад.

Таърихи рушди муносибатҳои қарзӣ шаҳодат медиҳад, ки вобаста ба сатҳи пешрафти ҷамъият ва муносибатҳои молияи пулӣ аз ҷамъияти ибтидоӣ то ба

имрӯз дар иқтисодиёт шаклҳои гуногуни зерини қарз истифода мешаванд
(Расми 2.).

Расми 2. Шаклҳои гуногуни қарз

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Чунин шаклҳои гуногуни ибтидоии қарз заминаи ягона барои пайдошавии дигар шаклҳои муосири қарздиҳӣ дар низоми бонкҳои тижоратии имрӯза махсуб меёбад. Маҳз ҚСҚ “Ориёнбонк” низ тақя ба ин усул намуда, дар амалияи фаъолияти худ, шаклҳои муосиртари қарзҳои зеринро баҳри таъмини тамоми мизочон пешкаш намудааст (Чадвали 2.):

Чадвали 2. - Шаклҳои қарздиҳӣ дар ҚСҚ “Ориёнбонк”

Шаклҳои қарз	Маблағи қарз	Асҳори қарз	Ҷои қарз	Муҳлати қарз	Усули пардохти қарз
Мол бо қарз	то 30 000	сомонӣ	20	аз 1 моҳ то 24 моҳ	аннуитет
Муҳҷири меҳнатӣ	аз 1 000 то 15 000	сомонӣ	дар ҳолати ғайринақдӣ: аз 26 то 24,	аз 1 моҳ то 24 моҳ	аннуитет

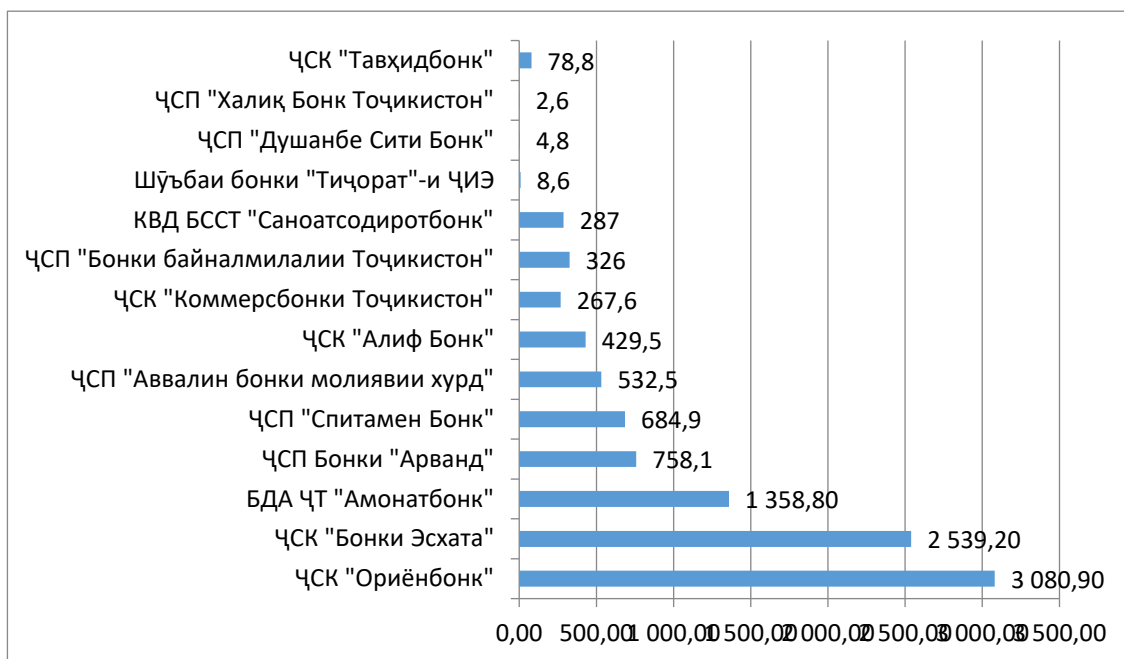
			дар ҳолати нақдӣ: аз 27 то 25		
Интиқол	аз 1000 то 30000	сомонӣ	аз 27 то 25	аз 3 то 36 моҳ	аннуитет
Заррин	аз 1 000 то 300 000	сомонӣ	24	аз 1 моҳ то 24 моҳ	аннуитет /муҳлати имтиёзӣ
Амонат	аз 1 000 то 500 000	сомонӣ	ба фоизи пасандоз то 10 илова карда мешавад	аз 1 то 24 моҳ	аннуитет /муҳлати имтиёзнок
Дониш	аз 500 то 100 000 (сомонӣ), аз 30 000 то 600 000 (рубл русӣ) аз 500 то 10 000 (доллар ИМА)	сомонӣ, доллари ИМА, рубл русӣ	бо сомонӣ 22 солна, бо доллари ИМА 18, бо рубл русӣ 24	аз 1 то 36 моҳ	аннуитет
Автоқарз	аз 20 000,00 то 500 000,00	сомонӣ	20	аз 3 то 60 моҳ	аннуитет

Орион	аз 1000 то 500 000	сомонӣ	18 барои қарзгирони имтиёзнок, 22 барои қарзгирони дигар	аз 3 то 60 моҳ	аннуитет
Кишоварз	аз 1000,00 то 500 000,00	сомонӣ	20	аз 1 то 24 моҳ	аннуитет
Манзил	то 100,000.00	доллари ИМА	12	то 120 моҳ	аннуитет
Бозтамвил	аз 1,000.00 то 10,000,000. 00	сомонӣ	аз 16 то 20	аз 3 моҳ то 60 моҳ	аннуитет

Сарчашма: таҳияи муаллиф бо истифода аз сомонаи oriyonbonk.tj.

Дар воқеъ, шаклҳои гуногуни хизматрасониҳои қарзӣ дар шароити рушди муносибатҳои иқтисоди бозорӣ имкон медиҳад, ки дар асоси таъмини онҳо ба аҳоли воридоти маблағ аз меъёри фоизи қарзӣ ба бонки тиҷоратӣ беш гашта, дар афзоиши иқтисодии сандуқи қарзӣ назаррас хоҳад гардид. Агар дар соли 2022 аз ҷониби тамоми бонкҳои тиҷоратии фаъолияткунандаи кишвар дар ҳаҷми 13,5 млрд. сомонӣ қарз пешниҳод гардида бошад, ҳиссаи муайяни он ба ҚСҚ “Ориёнбонк” рост меояд, ки дар нишондиҳандаҳои зер метавонем онро мушоҳида карда бошем:

Диаграммаи 1. - Ҳиссаи ҚСҚ “Ориёнбонк” дар сандуқи қарзии маҷмӯии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2022 (млн. сомонӣ)

Сарчашма: Маҷаллаи Бонки Миллии Тоҷикистон «Бонкдорӣ, Тараққиёт, Ҷаҳонишавӣ», Душанбе, «Орбита», январ-март 2023. 1 (100). - 84 с.

Тибқи диаграммаи мазкур чунин маълум мегардад, ки тамоми бонкҳои тиҷоратӣ ба фаъолияти қарзӣ машғул буда, дар ташкили сандуқи қарзии солонаи низоми бонкӣ саҳм мегузоранд. Масъалаи қарз ва таъмини он ба ҷонибҳои гиранда, зарурӣ дар шароити бозор маҳсуб ёфта, дар расидан ба рушди нишондиҳандаҳои иқтисодие, ки дар барномаҳои давлатӣ дарҷ ёфтаанд, саривақтӣ доништа мешаванд. ЧСК «Ориёнбанк» ҳиссаи муайяно дар сандуқи қарзӣ соҳиб буда, саҳми он аз маҷмӯи умумӣ зиёда аз 3 млрд. сомонӣ ё 22,2 фисадашро ташкил медиҳад, ки дар бозори қарзии мамлакат ҷойгоҳи хоссаеро касб намудааст.

Бинобар ин, қарз ва масоили васеъгардонии он дар тамоми минтақаҳои кишвар ҳоло ҳам яке аз муамоҳҳои имрӯзаи низоми бонкӣ боқӣ монда, дар фарогирии аҳоли ва рушди бахшҳои иҷтимоию иқтисодии мамлакат андешидани чораҳои мушаххаси татбиқшавандаро, ҷиҳати таъмини субъектҳои хоҷагидор ба маблағҳои арзони дохилӣ тақозо менамояд. Чунки пешниҳоди қарз дар фаъол намудани соҳаи истеҳсолӣ, таъмини ҷойҳои корӣ, баланд бардоштани қисмати даромад, паст намудани сатҳи камбизоатӣ ва

афзоиш додани такроистеҳсол бо мақсади пайдонашавии ҳолати бухронӣ ва таъмини амнияти иқтисодии кишвар аз таконҳои беруна боис хоҳад гашт.

АДАБИЁТ

1. Имомализода Б.Б. Ташаккулёбии маблағгузориҳои хурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: дисс. номзоди илмҳои иқтисодӣ: 08.00.10 / Б.Б. Имомализода. – Душанбе, 2020. – 169с.
2. Маҷаллаи Бонки Миллии Тоҷикистон «Бонкдорӣ Тараққиёт Ҷаҳонишавӣ», Душанбе, «Орбита», январ-март 2023. 1 (100). - 84 с.
3. Миршарипов Э.Қ. Роҳҳои баланд бардоштани иқтидори қарздиҳии низоми бонкӣ ба соҳаи саноати сабук / Э.Қ. Миршарипов // Паёми молиява иқтисод. – Душанбе: ДДМИТ. – 2023. - №3 (37). – 459 с.
4. Нуралиева Д.К. Сифати сандуқи қарзӣ ва таъсири он ба вазъи молиявӣ-иқтисодии бонкҳои тиҷоратӣ / Д.К. Нуралиева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе: «Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарҷума». – 2022. - №4. – 314 с.
5. Шарифзода Н.Ш. аҳли вазъи сиёсати пулию қарзӣ ва нақши он дар рушди захираҳои бонкҳои тиҷоратӣ / Н.Ш. Шарифзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе: «Маркази таъбу нашр, баргардон ва тарҷума». – 2021. - №6. – 317 .

Наботзода П. Дж., Рахматова К. Н.

ИНВЕСТИЦИИ И ИХ РОЛЬ В РАЗВИТИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Наботзода Парниён Джумъахон - докторант Таджикского
государственного университета коммерции,
E-mail:parnien.nabotova@mail.ru, Тел:004-40-08-57.

Рахматова Кибриё Негматовна - старший преподаватель

Аннотация: Статья рассматривает ключевую роль инвестиций в экономическом развитии Таджикистана, подчеркивая их значение для модернизации, создания новых рабочих мест и привлечения иностранного капитала, необходимого для роста ВВП и улучшения благосостояния населения. Основное внимание уделяется влиянию инвестиций на такие секторы экономики, как промышленность и сельское хозяйство, а также их роль в укреплении экспортного потенциала и внедрении инноваций.

Ключевые слова: инвестиция, собственники, государство, иностранные инвесторы, вклады в сберегательные банки, облигации, акции, деньги, депозиты.

Аннотасия: Дар мақола нақши калидии сармоягузорӣ дар рушди иқтисоди Тоҷикистон баррасӣ шуда, аҳамияти он барои навосозӣ, таъсиси ҷойҳои корӣ ва ҷалби сармояи хориҷӣ барои афзоиши ММД ва баланд бардоштани неқӯаҳволии аҳоли таъкид шудааст. Таваҷҷӯҳ ба таъсири сармоягузорӣ ба бахшҳои иқтисодӣ, аз қабили саноат ва кишоварзӣ, инчунин нақши онҳо дар таҳкими иқтисодӣ содиротӣ ва ҷорӣ намудани инноватсияҳо равона шудааст.

Вожаҳои калидӣ: сармоягузорӣ, соҳибони, давлат, сармоягузориҳои хориҷӣ, пасандозҳо дар бонкҳои амонатӣ, вомбаргҳо, саҳмия, пул, пасандозҳо.

Annotation: The article examines the key role of investment in Tajikistan's economic development, emphasizing its importance for modernization, job creation, and attracting foreign capital necessary for GDP growth and improving the well-being of the population. The focus is on the impact of investments on economic sectors such as industry and agriculture, as well as their role in strengthening export potential and introducing innovations.

Key words: investment, owners, state, foreign investors, savings bank deposits, bonds, shares, money, deposits.

В развитии экономики любой страны важную роль играют инвестиции. От их объема, состояния инвестиционного процесса зависит решение многих социально-экономических задач, связанных с обеспечением экономического развития, соответствием структуры капитала и производства изменяющейся конъюнктуре рынка, ростом жизненного уровня населения и конкурентоспособности хозяйствующих субъектов, областей и страны в целом. Категория «инвестиции» одна из наиболее часто используемых категорий как на макроуровне, так и на микроуровне.

Однако, несмотря на исключительное внимание исследователей к этой дефиниции, она трактуется либо недостаточно четко, либо чрезмерно узко. Многие существующие определения связывают инвестиции исключительно с целями прироста капитала или получения текущего дохода (прибыли). Хотя в условиях рыночной экономики эта цель является определяющей, инвестиции могут преследовать и иные как экономические, так и внеэкономические цели вложения капитала. Рассмотрение вопросов инвестиционной деятельности и инвестиционной политики целесообразно проводить в терминах определенных действующими законодательными актами Республики Таджикистан, к которым, в первую очередь, следует отнести Закон Республики Таджикистан «Об инвестициях»¹⁹.

Инвестиции - это вложения капитала субъекта во что-либо для увеличения впоследствии своих доходов. Необходимым звеном процесса является замена изношенных основных средств новыми. Из этого определения следует, что инвестиции имеют место в том случае, когда происходит отвлечение части средств от непосредственного потребления с определенной целью, при этом цель может быть не только экономической (получение прибыли), но и социальной.

Именно это и составляет экономический смысл инвестиций. Инвестиции рассматриваются как процесс, отражающий движение стоимости, и как экономическая категория - экономические отношения, связанные с движением

¹⁹Закон Республики Таджикистан «Об инвестициях».-Душанбе: АМОПТ 2007г., № 5, ст. 365

стоимости, вложенной в основные фонды. Рынок инвестиций - совокупные отношения между субъектами рыночного хозяйствования, в ходе которых в результате взаимодействия между инвестиционным спросом, с одной стороны, и предложением сбережений, с другой стороны, устанавливается равновесие ставки процента и объема инвестиций. Инвестиционный рынок характеризуется соотношением двух исходных начал: спроса и предложения.

Совокупный инвестиционный спрос - это планируемые предприятиями вложения средств в расширение производства, его техническую реконструкцию, обновление, замену изношенного оборудования, переподготовку рабочих кадров и специалистов, а также прирост товарно-материальных запасов, необходимых для обеспечения функционирования вновь вводимого оборудования. Величина инвестиционного спроса как потребность во вложении средств зависит от сравнительной доходности различных вариантов размещения активов экономических субъектов, а также состояния инвестиционного климата на той или иной территории и условий развития экономики.

Инвестиционный проект - обоснование целесообразности, объема и сроков осуществления капитальных вложений, а также описание практических действий по осуществлению инвестиций (бизнес-план), в том числе необходимая проектно-сметная документация, разработанная в соответствии с законодательством Республики Таджикистан и утвержденная в установленном порядке стандартами (нормами и правилами).

Субъектами инвестиционной деятельности могут быть инвесторы, заказчики, исполнители работ, пользователи объектов инвестиционной деятельности, а также поставщики, юридические лица (банковские, страховые и посреднические организации, инвестиционные биржи) и другие участники инвестиционного процесса, а также физические и юридические лица, в том числе иностранные, а также государства и международные организации. Они выступают как вкладчики, кредиторы, покупатели, а также выполняют функции любого другого участника инвестиционной деятельности.

Инвестиционные институты (юридические лица) создаются в любой организационно - правовой форме хозяйствования. Учредителями инвестиционных институтов могут быть граждане (отечественные и иностранные) и юридические лица. В качестве инвестиционных институтов могут выступать банки. Инвестиционный институт может осуществлять свою деятельность на рынке ценных бумаг в качестве: посредника (финансового брокера), инвестиционного консультанта, инвестиционной компании, инвестиционного фонда, паевого инвестиционного фонда.

Инвестиционная деятельность в Республике Таджикистан представляет собой вложение инвестиций (инвестирование) и совокупность практических действий по реализации инвестиций. Субъекты инвестиционной деятельности в Республике Таджикистан играют важную роль и направляют свою деятельность на повышение эффективности выделенных средств. Субъекты управления инвестициями в агрегированном виде можно представить следующим образом: собственники; государство; иностранные инвесторы.

В отечественной экономической литературе существует несколько подходов к классификации инвестиций.

Рассмотрим классификацию инвестиций в соответствии со следующим общепринятым набором классификационных признаков:

объект инвестирования; область инвестирования; форма собственности инвестиции; характер участия в инвестировании; период инвестирования; региональный характер инвестиции.

Под реальными инвестициями понимают вложения средств в реальные активы как материальные, так и нематериальные (иногда вложения в нематериальные активы, связанные с научно-техническим прогрессом, характеризуются как инновационные инвестиции). Реальные инвестиции осуществляются в форме капитальных вложений.

Финансовые инвестиции: вклады в сберегательные банки; облигации; акции; деньги; депозиты.

Прямые инвестиции выступают как вложения в уставные капиталы

предприятий (фирм, компаний) с целью установления непосредственного контроля и управления объектом инвестирования. Они направлены на расширение сферы влияния, обеспечение будущих финансовых интересов, а не только на получение дохода.

Портфельные инвестиции представляют собой средства, вложенные в экономические активы с целью извлечения дохода (в форме прироста рыночной стоимости инвестиционных объектов, дивидендов, процентов, других денежных выплат) и диверсификации рисков. Как правило, портфельные инвестиции являются вложениями в приобретение принадлежащих различным эмитентам ценных бумаг, других активов.

Государственные инвестиции - это государственные вложения, осуществляемые органами власти и управления, а также предприятиями государственной формы собственности. Они осуществляются центральными и местными органами власти и управления за счет бюджетов, внебюджетных фондов и заемных средств. К основным инвестициям относятся вложения средств иностранных граждан, фирм, организаций, государств.

Под собственными (смешанными) инвестициями понимают вложения, осуществляемые отечественными и зарубежными экономическими субъектами.

Инвестиционная программа предполагает выбор эффективных инструментов финансового инвестирования, формирование и поддержание сбалансированного по определенным параметрам портфеля финансовых инструментов. Постановка инвестиционных целей является первым и определяющим все последующие этапы процессом финансового инвестирования. Финансовые инвестиции делятся на стратегические и портфельные. Стратегические финансовые инвестиции должны помогать претворению в жизнь стратегических целей развития предприятия, таких как расширение сферы влияния, отраслевая или региональная диверсификация операционной деятельности, увеличение доли рынка посредством «захвата»

предприятий-конкурентов, приобретение предприятий, входящих в состав вертикальной технологической цепочки производства продукции.

Следовательно, основным фактором, влияющим на ценность проекта, для такого инвестора является получение дополнительных выгод для своего основного вида деятельности. Поэтому стратегическими инвесторами становятся в основном предприятия из смежных отраслей. Портфельные финансовые инвестиции осуществляются с целью получения прибыли или нейтрализации инфляции в результате эффективного размещения временно свободных денежных средств. Инструментами инвестирования в этом случае являются доходные виды денежных инструментов или доходные виды фондовых инструментов. Последний вид инвестирования становится все более перспективным по мере развития отечественного фондового рынка. От финансового менеджера в этом случае требуется хорошее знание состава фондового рынка и его инструментов.

Финансовые инвестиции лишь частично направляются на увеличение реального капитала, большая их часть - непроизводительное вложение капитала. В рыночном хозяйстве в структуре финансовых инвестиций преобладают частные инвестиции.

Государственные инвестиции представляют собой важный инструмент дефицитного финансирования (использование государственных займов для покрытия бюджетного дефицита). Инвестирование в ценные бумаги может быть индивидуальным и коллективным.

Индивидуальное инвестирование - это приобретение государственных или корпоративных ценных бумаг при первичном размещении или на вторичном рынке, на бирже или внебиржевом рынке.

Коллективное инвестирование же характеризуется приобретением паев или акций инвестиционных компаний или фондов. Инвестирование в ценные бумаги открывает перед инвесторами наибольшие возможности и отличается максимальным разнообразием. Это касается всех видов сделок, осуществляемых при операциях с ценными бумагами, а также видов самих

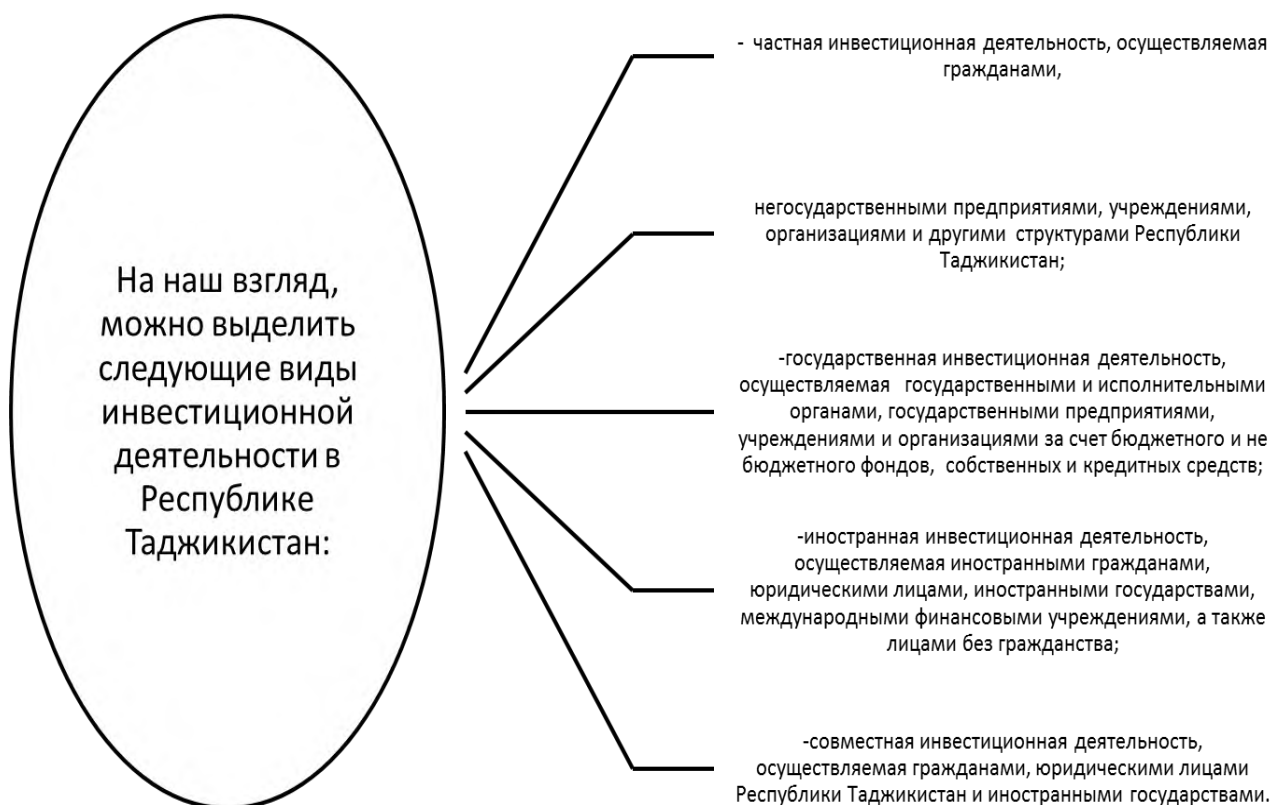
ценных бумаг. Во всем мире этот вид инвестиций считается наиболее доступным.

Инвестиции в иностранные валюты - один из наиболее простых видов инвестирования. Он весьма популярен среди инвесторов, особенно в условиях стабильной экономики и невысоких темпов инфляции.

На наш взгляд, можно выделить следующие виды инвестиционной деятельности в Республике Таджикистан:

- частная инвестиционная деятельность, осуществляемая гражданами, негосударственными предприятиями, учреждениями, организациями и другими структурами Республики Таджикистан;

-государственная инвестиционная деятельность, осуществляемая государственными и исполнительными органами, государственными предприятиями, учреждениями и организациями за счет бюджетного и не бюджетного фондов, собственных и кредитных средств;

-иностранная инвестиционная деятельность, осуществляемая иностранными гражданами, юридическими лицами, иностранными государствами, международными финансовыми учреждениями, а также лицами без гражданства;

-совместная инвестиционная деятельность, осуществляемая гражданами, юридическими лицами Республики Таджикистан и иностранными государствами.

Основным источником финансирования инвестиций в Республике Таджикистан являются собственные средства предприятий и организаций.

Большую группу субъектов инвестиционной деятельности составляют институциональные инвесторы: страховые компании, инвестиционные компании и фонды, негосударственные пенсионные фонды и др. Функциональное назначение этих организаций состоит в привлечении свободных средств населения и различных хозяйствующих субъектов и направлении их на цели инвестирования. Развитие рыночной экономики придаёт новый характер инвестиционной деятельности. Развитие многообразных форм собственности, равных условий хозяйствования создаёт новые условия для инвестирования и правового регулирования этого процесса.

Список литературы:

1.Закон Республики Таджикистан «Об инвестиции» -Душанбе: АМОРТ 2007г., № 5, ст. 365

2.Закон Республики Таджикистан «О финансовом управлении и внутреннем контроле в государственном секторе»(Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан 2010., №7, ст.558

3.Варнавский В.Г., Клименко А.В., Королев В.А. Государственно-частное партнерство: теория и практика: Изд. дом Гос. Ун-та – Высшей школы экономики. 2010. 287 с.

4.Шихвердиев А.П., Вишняков А.А., Конакова И.О., Сычев А.В. Реализация основных принципов государственно-частного партнерства в

области инвестиционной деятельности // Сборник научных : Москва – Сыктывкар. 2010.

5. Наботова П.Ч. Механизми ҳамкориҳои давлат ва бахшҳои хусусӣ дар соҳаи иқтисодӣ /П.Ч.Наботова //Конференсияи VIII-уми илмию амалии байналмилалӣ «Тоҷикистон ва ҷаҳони муосир: масоили мубрами рушди иқтисодиёти инноватсионӣ» 26 сентябри соли 2020. ш.Душанбе –С.324- 331

Абдуллозода А. Б.

**РАВАНДИ СУҒУРТАКУНОНИИ ВАРЗИШГАРОН
ДАР ШАРОИТИ ҲОЗИРА**

Абдуллозода Азаматулло Бобочон - Донишгоҳи

давлатии тичорати Тоҷикистон,

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти

кафедраи молия. **Суроға:** 734056 ш. Душанбе,

Ҷумҳурии Тоҷикистон, кучаи Деҳотӣ, 1/2.

E-mail: Abdullo-2405@inbox.ru. Телефон: (+992) 972-34-83-52

Дар мақолаи мазкур ҷанбаҳои асосии рушди бозори хизматрасониҳои суғуртавӣ дар самти тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, инчунин суғуртакунонии варзишгарон дар шароити муосир мавриди омӯзиш ва таҳлили амиқ қарор дода шудааст.

Дар асоси натиҷаи таҳлил ва омӯзиши назариявии гузаронидашуда чунин хулоса баровардан мумкин аст, ки омӯзиши ин соҳа барои гузаронидани тадқиқоти илмиву амалӣ шартӣ зарурӣ ба ҳисоб меравад. Зеро дар шароити имрӯза суғуртакунонии соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш хело васеъ буда, машғулиятҳои варзишӣ ва обутоби бадан ҷузъи ҷудонашавандаи ҳаёти солим ба ҳисоб мераванд.

Суғуртақунӣ муттаҳид намудани маблағҳои аз шахсони зиёди суғурташударо дар бар мегирад, ки он барои рӯйпӯш кардани зарарҳое, ки баъзеи онҳо метавонанд бинанд, истифода мешаванд.

Вожаҳои калидӣ: варзиш, машғулиятҳои варзишӣ, суғуртақунӣ, ширкатҳои суғуртавӣ, варзишгарон, полиси суғуртавӣ, шартномаи суғуртавӣ, суғуртаи варзишгарон, хизматрасониҳои суғуртавӣ, ҳодисаҳои суғуртавӣ, суғурта, суғуртаи махсуси варзишӣ, навъҳои суғуртаи варзишӣ ва ғайра.

Абдуллозода Азаматулло Бободжон

Процесс страхования спортсменов в нынешних условиях

В данной статье подробно изучены и проанализированы основные аспекты развития рынка страховых услуг в области физической культуры и спорта, а также страхования спортсменов в современных условиях.

По результатам проведенного анализа и теоретических исследований можно сделать вывод, что изучение данной области является необходимым условием для проведения научных и практических исследований. Ведь в современных условиях страхование сферы физической культуры и спорта очень обширно, а занятия спортом и укрепление организма являются неотъемлемой частью здорового образа жизни.

Под страхованием понимается объединение средств, полученных от многих застрахованных лиц, которые используются для покрытия убытков, которые могут понести некоторые из них.

Ключевые слова: спорт, спортивные мероприятия, страхование, страховые компании, спортсмены, страховой полис, договор страхования, страхование спортсменов, страховые услуги, страховые инциденты, страхование, специальное спортивное страхование, виды спортивного страхования и т. д.

Дар шароити ҳозира варзиш дар ҳаёти инсон ҳамеша аҳаммияти аввалиндараҷа дошта, машғулиятҳои варзишӣ ва обутоби бадан чузби ҷудонашавандаи ҳаёти солим ба ҳисоб мераванд. Ҳамин аст, ки имрӯзҳо

ташаккули тарзи ҳаёти солим дар Ватани азизамон аҳаммияти махсусан муҳимро касб намудааст.

Суғуртакунӣ – ин аз хавфҳо ҳимоя намудани суғурташаванда, ки онро суғуртакунанда ба извази подош анҷом медиҳад. Суғуртакунӣ муттаҳид намудани маблағҳои аз шахсони зиёди суғурташударо дар бар мегирад, ки он барои рӯйпӯш кардани зарарҳое, ки баъзеи онҳо метавонанд бинанд, истифода мешаванд.

Чи тавре, ки ба ҳамагон маълум аст ҳама намудҳои фаъолияти варзишӣ бо сабаби баъзе намудҳои хавф ба суғуртакунони эҳтиёҷ дорад. Аксари варзишгарони машҳур ва ҷоизадорони байналмиллалӣ ба дастгирии ширкатҳои суғуртавӣ вобастагӣ дошта дорои шартномаи суғуртавӣ мебошанд.

Ҳар варзишгаре, ки дӯстдори касби худ аст барои ҳифзи саломатии худ эҳтиёткорона амал намуда, ҳангоми тамрини варзиши шадид бояд шартномаи суғуртаи саломатӣ бо ширкати суғуртавӣ дошта бошад.

Барои пайдарпайии амалҳои варзишӣ на танҳо варзишгарон полиси суғуртавӣ дошта бошанд, балки гурӯҳҳо ва дастаҳои варзишӣ низ дошта бошанд.

Бояд қайд намуд, ки дар ин ҳолат суғуртаи ихтиёрӣ ба кор бурда мешавад, зеро ки айни замон раванди суғуртаи ҳаёт ба шахсони машғул ба варзиш талаботи ҳатмӣ ба ҳисоб меравад. Ин талабот на танҳо барои варзишгарони касбӣ дахл дорад, балки ба ҳама нафароне, ки ба варзиш ё обу тоби бадан машғуланд.

Маврид ба зикр аст, ки дар шароити имрӯза бояд тамоми муассисаҳои варзишӣ шартномаи суғуртавӣ дошта бошанд, зеро ки дар тамринҳои ҳаарӯза хавф барои онҳо вучуд дорад. Ба чунин муассисаҳои варзишӣ шомиланд: марказҳои варзишӣ, мачмааҳои варзишӣ, клубҳои варзишӣ, лагерҳои варзишӣ, мактабҳои варзишӣ ва ғайра. Дар айни замон дар кишвар чунин муассисаҳои варзишӣ хело зиёданд ва барои машқу тамрини варзишгарон омодаанд. Бояд қайд намуд, ки қисми зиёди ин муассисаҳои варзишӣ машқу тамрини варзишгарони касбиро ба таври ройгон ба роҳ мондаанд.

Дар шароити имрӯза суғуртаи варзишгарон ба намудҳои зерин чудо мешаванд:

- суғуртаи ҳаёти варзишгарон;
- полиси бехатарии садама;
- суғуртаи таълимӣ (як навъ кафолати суғуртавӣ дар раванди таълим варзишӣ);
- суғуртаи варзиши касбӣ (таваккал дар мусобиқаҳои марафонӣ ва дигар чорабиниҳои варзишӣ).

Хулоса, навъҳои суғуртаи варзишӣ вобаста ба сатҳи тайёр намудани варзишгарони дараҷаҳои гуногун.

Суғуртаи ҳатмии варзишгарон ин як навъи бедорсозии варзишгарон, ки на танҳо хароҷоти табобати ҷабрдидаро ҷуброн месозад, балки то барқарорсозии варзишгар амал менамояд. Масалан, дар яке аз бозиҳои намуди хавфнок яъне хоккеи дастаи маъруфи Федератсияи Русия як зарбаи ҷиддӣ ба варзишгар расидааст. Дар натиҷа, ӯ ба беморхона бистарӣ шудааст. Бо сабаби пеш аз ҳодисаи суғуртавӣ руҳ додан варзишгар худро суғуртаи саломатӣ намуда будааст. Аз ин ҷост, ки варзишгарро то ба ҳолати пешина бар гаштанаш хароҷоти табобатро пурра ширкати суғуртавӣ пардохт намудааст.

Ба гурӯҳи суғуртаи махсуси варзишӣ суғуртаи ҳатмиро ҷой додан ба маврид аст, ки чунин намудҳои варзишро ҷой додан мумкин аст: заврақронӣ, дорбоз, айкидо ва дигар намудҳои санъати ҳарбӣ. Мо метавонем, ки ба ин гуруҳ дигар навъҳои варзишро, низ шомил намоем, аз ҷумла: давидан, баскетбол, футбол, биатлон, боулинг ва дигар навъҳои варзиш.

Дар шароити имрӯза ҳамаи варзишгарон худро суғурта карда наметавонанд, ин аз он далолат медиҳад, ки ин варзишгарон ба талаботҳои гузоштаи ширкатҳои суғуртавӣ ҷавобгӯй намебошанд.

Масалан, суғуртаи барои тайёр намудани варзишгарони касбӣ мебошад, ки дар як шакли шартномаи махсус суғуртакунанда анҷом медиҳад. Дар шартнома бояд маълумотҳои зарӯри оварда шуда бошад аз он ҷумла:

- ному насаби суғурташаванда (номи пурра);

- руз, моҳ ва соли таваллуд;
- давраи суғуртавӣ;
- таърихи ба охир расидани мӯҳлат;
- намуди фаъолияти варзишӣ (масалан фитнес дар толори бокс);
- нусхаи асосии шартнома;
- андозаи ҷуброни зарари суғуртавӣ.

Раванди фаъолияти суғуртавӣ бояд тамоми давраи фаъолияти варзиширо дар бар гирад. Ҳатто дар рузи охирини шартномаи басташуда ҳодисаи суғуртавӣ рух диҳад.

Пардохти маблағи шартномаи суғуртавӣ бояд аз рӯи имконият ва вазъияти молиявии суғурташаванда ба роҳ монда шавад. Лекин дар инҷо суғурташаванда бояд дар назар гирад, ки ҳар қадар маблағи аъзоҳаққи суғуртавӣ зиёд бошад маблағи ҷуброни зарари суғуртавӣ низ зиёд мешавад. Аз ин сабаб, суғуртаи ҳаёт ва саломатии варзишгар бояд ба ҳадди маблағи аъзоҳаққӣ ҷуброн карда шавад.

Фаъолияти суғуртавӣ метавонад ҷуброни намудҳои зеринро кафолат диҳад:

- барои корношоямӣ муваққатӣ;
- барои маъҷубӣ;
- дар сурати фавти ногаҳонӣ.

Ҳангоми тайёр намудани варзишгарон барои рақобат ва дар ҳолати зарар дидан суғуртаи корношоямӣ 100% аз маблағи шартнома дар асоси ҷадвали пардохти муқарраршуда пардохт карда мешавад.

Дар ҳолати ба маъҷубӣ оварда расонидани варзишгар 60 то 90%-и маблағи шартнома дар асоси ҷадвали пардохти муқарраршуда пардохт карда мешавад.

Дар ҳолати фавти варзишгар яъне суғурташуда 100% ҷубронпулӣ ба ҳешовандону пайвандони фавтида маблағи шартнома дар асоси ҷадвали пардохти муқарраршуда пардохт карда мешавад.

Маблағи пардохти суғурта вобаста ба намуди варзиш, ки бо шахси суғурташуда пешниҳод карда мешавҷад. Омили дуёми ниҳоят муҳим ба шумор меравад, зеро ки аъзоҳаққи суғуртавӣ муайян карда мешавад. Омили сеюм ин синну сол мебошад. Масалан, он метавонад аз 18 то 65 сол фарқ кунад.

Ҷолиби диққат аст, ки сиёсати ягонаи варзишӣ метавонад як намуди мисол барои суғуртаи саломатии варзишгарон ба ҳисоб равад. Хулоса, чунин муносибати суғуртавӣ барои варзишгароне, ки ба чорабиниҳои варзишии байналхалқӣ сафарбар мешаванд, ба роҳ монда шавад. Дар ин ҳолат мо бо боварии том гуфта метавонем, ки ҳангоми зарар дидани варзишгар маблағи суғуртавӣ пурра пардохта мешавад.

Бисёре аз ширкатҳои суғуртавӣ хоҳиши бастанӣ шартномаи суғуртавии гуруҳиро доранд, зеро ки қисми зиёди варзиш гуруҳи ба роҳ монда мешавад ва метавонанд аз 30 нафар зиёд бошанд.

Сиёсати суғуртавӣ дар ҳар давлат ба таври қонунгузории амалкунандаи ҳамон давлат ба роҳ монда мешавад.

Аз ҷониби Пешвои муаззами миллат Муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон эълон гардидани солҳои 2025-2030 ҳамчун “Солҳои рушди иқтисодиёти рақамӣ ва инноватсия” аз аҳамияти ниҳоят бузурги ин раванд барои рушди иқтисодиёти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон асоси исботро ташкил медиҳад. Дар Паёми Пешвои миллат низ ба таври возеҳ таъкид гардид, ки рақамикунонӣ бояд ба тамоми соҳаҳои иқтисодиёт ва иҷтимоиёт аз ҷумла саноат, кишоварзӣ, хизматрасонӣ, варзиш, молия ва маориф татбиқ гардид. Ин ба маънои он аст, ки соҳибкорон, муассисаҳои давлатӣ ва шаҳрвандон бояд ба истифодаи технологияҳои рақамӣ, платформаҳои электронӣ ва абзорҳои онлайнӣ омӯхта шаванд.

Хулоса бояд қайд намуд, ки рақамикунонӣ дар соҳаҳои хоҷагии халқ имкон медиҳад, ки: ҳаҷми истеҳсолот ва самаранокии он афзоиш ёбад; хароҷот ва вақти иҷрои амалиётҳо кам карда шавад; шаффофияти иҷроиши амалиётҳо

таъмин гардад; ба бозорҳои ҷаҳонӣ роҳ ёфтани маҳсулоти ватанӣ осонтар гардад; инноватсияҳо ва технологияҳои нав татбиқ карда шаванд.

АДАБИЁТ

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» Душанбе - 16.04.2012 №825

2. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе – 28.12.2024.

3. Барномаи маҷмуии рушди тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026.

4. Барномаи рушди футбол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026.

5. Муносибатҳои инноватсионии тайёр кардани мутахассисони соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш. Материалҳои конференцияи умумироссиягии илмӣ-методӣ./Дар таҳти таҳрири умумӣ. Ю.А. Зубарева ва дигарон – Волгоград, 10-11 июни 2008/FSEINPO “VGAFK”. – Волгоград, 2008. – 245 с.

6. Кириллов В.Н. Нақши инноватсияҳо дар баланд бардоштани рақобатпазирии ширкатҳо дар бозори ҷаҳонии хизматрасонӣ / В.Н. Кирилов // Бюллетени иқтисодии хориҷии Русия. – М.: № 1. – 2009. С.62-68.

7. Саидова М.Х. Ҷамъоварии маблағ ҳамчун манбаи маблағгузори тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / М.Х. Саидова, М Тагоева. Маҷмӯаҳои конфронси байналмилалӣ илмӣ. видео конф. «Мушкилоти рушди низоми бонкӣ дар Тоҷикистон ва Полша» - Душанбе: ДДХ, 2015. - С.39-40.

8. Сомина И.В. Арзёбии фаъолияти инноватсионии системаҳои иқтисодӣ дар асоси равиши равандӣ / И.В. Сомина. // Донишҳои иҷтимоӣ ва гуманитарӣ. - 2012, - №8. - С. 294-301.

9. Шумпетер Ч. Назарияи рушди иқтисодӣ (Омӯзиши ғоидаи соҳибкорӣ, ғоиз ва давраи тиҷорат) / И. Шумпетер. -М.: Пешравӣ, 1982. - 234 с.

Ҳаёзода Қ. А., Исоева М.

**МАСЪАЛАҲОИ ТАҲЛИЛИ ИНФРАСОХТОРИ ПАРДОХТИИ БОНКӢ
ДАР ФАӢОЛИЯТИ ҶСК «ТАВҲИДБОНК»**

Ҳаёзода Қиёмуддин Амонулло

Муовини декан оид ба илм, инноватсия ва муносибатҳои

байналмилалӣи Донишгоҳи давлатӣи Кӯлоб

ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ,

доктори фалсафа (PhD), аз рӯйи ихтисоси Молия,

муаллими калони кафедраи молия ва қарз

E-mail: qiyom1995@mail.ru

Исоева Манижа

Магистранти кафедраи молия ва қарзи

Донишгоҳи давлатӣи Кӯлоб

ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

E-mail: Isoeva.m@mail.ru.

Дар мақолаи мазкур нақши бонкҳои тиҷоратӣ дар таъмини аҳоли ба хизматрасониҳои молиявӣ ва соҳаҳои афзалиятноки иқтисодиёти миллӣ матраҳ гашта, нишондиҳандаҳои инфрасохтори онҳо бо овардани оморҳои расмӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Муаллиф дар қатори бонкҳои анъанавӣ, ки имрӯз дар Тоҷикистон фаъолият менамоянд, ҶСК “Тавҳидбонк”-ро ҳамчун бонки исломӣ ва яке аз бонкҳои боэътимод арзёбӣ намуда, нишондиҳандаҳои инфрасохтори пардохтии онро дар қиёс нисбат ба низоми бонкӣ таҳлил намуда, ҳиссаи ҶСК “Тавҳидбонк”-ро дар рушди низоми бонкӣ нишон додааст. Баъд аз анҷоми таҳлил ва баҳодиҳии фаъолияти бонк, муаллиф бархе аз самтҳое, ки дар воқеъ метавонанд баъд аз сиёсати дуруст,

саҳми худашонро дар таъмини устувории ҳам ҶСК “Тавҳидбанк” ва ҳам низоми бонкию иқтисодӣ расонанд, ба таври мушаххас пешниҳод намудааст.

Калидвожаҳо: низоми молиявӣ, бонкҳои тиҷоратӣ, воҳидҳои сохторӣ, хизматрасониҳои бонкӣ, инфрасохтори пардохтӣ, ҳисобаробаркуниҳои пулӣ, танзими дурусти муносибатҳои пулӣ.

ВОПРОСЫ АНАЛИЗА БАНКОВСКОЙ ПЛАТЕЖНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОАО «ТАВХИДБАНК»

В данной статье рассматривается роль коммерческих банков в предоставлении финансовых услуг населению и приоритетных отраслей национальной экономики, а также анализируются показатели их инфраструктуры с использованием данных официальной статистики. Среди традиционных банков, действующих сегодня в Таджикистане, автор оценивает ОАО «Тавхидбанк» как исламский банк и один из самых надежных, анализирует показатели его платежной инфраструктуры в сравнении с банковской системой и показывает вклад ОАО «Тавхидбанк» в развитие банковской системы. После анализа и оценки деятельности банка автором конкретно предложены некоторые направления, которые при правильной политике могут реально способствовать обеспечению стабильности как ОАО «Тавхидбанка», так и банковско-экономической системы.

Ключевые слова: финансовая система, коммерческие банки, структурные подразделения, банковские услуги, платежная инфраструктура, денежные расчеты, надлежащее регулирование денежно-кредитных отношений.

ISSUES OF ANALYSIS OF BANKING PAYMENT INFRASTRUCTURE IN THE ACTIVITIES OF OJSC "TAVKHIDBANK"

This article discusses the role of commercial banks in providing the population with financial services and priority sectors of the national economy, and analyzes their infrastructure indicators with official statistics. Among the traditional

banks operating in Tajikistan today, the author evaluates OJSC "Tavkhidbank" as an Islamic bank and one of the most reliable banks, analyzes its payment infrastructure indicators in comparison with the banking system, and shows the contribution of OJSC "Tavkhidbank" to the development of the banking system. After completing the analysis and assessment of the bank's activities, the author specifically proposed some areas that, after the right policy, can actually contribute to ensuring the stability of both OJSC "Tavkhidbank" and the banking and economic system.

Keywords: financial system, commercial banks, structural units, banking services, payment infrastructure, monetary settlements, proper regulation of monetary relations.

Сведения об авторах: Хаёзода Киёмуддин Амонулло - Заместитель декана по науке, инновациям и международным связям Кулябского государственного университета имени Абуабдуллоха Рудаки, доктор философии (PhD) по специальности «Финансы», старший преподаватель кафедры «Финансы и кредит». E-mail: qiyom1995@mail.ru

Исоева Манижа - Магистрантка кафедры «Финансы и кредит» Кулябского государственного университета имени Абуабдуллоха Рудаки. E-mail: Isoeva.m@mail.ru.

Information about the authors: Hayozoda Qiyomuddin Amonullo - Deputy Dean for Science, Innovation and International Relations of Kulyab State University named after Abuabdullohi Rudaki, Doctor of Philosophy (PhD), majoring in Finance, Senior Lecturer of the Department of Finance and Credit. E-mail: qiyom1995@mail.ru

Isoeva Maniga - Master's student of the Department of Finance and Credit of Kulyab State University named after Abuabdullohi Rudaki. E-mail: Isoeva.m@mail.ru.

Таъмини саривақтии рушди талаботи молиявии иқтисодӣ ва аҳоли, яке аз муаммоҳои имрӯзаи шароити навини иқтисодиёти ҷаҳонӣ махсуб ёфта, он ҳамеша ба таъмини воситаҳои дарозмуддати арзон ниёз дорад. Дар ҷамъият

сохторҳои гуногуни молиявӣ мавҷуд мебошанд, ки вобаста ба таҷрибаи дар амал татбиқшуда, чунин маълум мегардад, ки аз доираи онҳо бонкҳои тиҷоратӣ марказҳои ягонаи молиявие арзёбӣ мегарданд, ки нақши онҳо дар дастрасии аҳоли ва тамоми субъектҳои хоҷагидор ба захираҳои молиявӣ муҳим буда, аз назари ҳуди истифодабарандагони хизматрасониҳои бонкӣ боэътимод ҷиҳати харидори намудани интизорҳои хеш арзёбӣ гаштааст.

Оид ба нақши бонкҳо муҳаққиқи ватанӣ Мирзоев С.С. қайд менамояд, ки бонкҳо функсияҳо ва амалиётҳои гуногунро иҷро намуда, ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ мусоидат намуда, ҳисоббаробаркуниҳои пулиро амалӣ сохта, қарздиҳии соҳаҳои иқтисодӣ ва аҳолиро анҷом дода, ҳамчун миёнарав дар азнавтасимнамоии сармояҳо баромад намуда, ба баландбардории самаранокии истеҳсолот мусоидат менамоянд [2, с. 62]. Дигар муҳаққиқ Дембегиев М.С. бар он назар аст, ки масъалаи таъмини аҳоли ва субъектҳои хоҷагидорӣ бо хизматрасониҳои бонкӣ яке аз самтҳои афзалиятноки рушди низоми бонкӣ ба шумор меравад [1, с. 75].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имрӯз як сохтори устувори бонкӣ фаъолият намуда, аксари аҳолии кишвар аллакай истифодабарандаи хизматрасониҳои бонкӣ мебошанд. Бевосита сатҳи таъмини иқтисод ба фарогирии молиявӣ аз сохтори бонкии боэътимод вобаста мебошад, ки нақши бонкҳои тиҷоратӣ дар рушди соҳаҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ҷомеа бо назардошти таҷрибаи хориҷӣ, аллакай калидӣ доништа мешавад. Вобаста ба ин олими шинохтаи кишвар Шариф Раҳимзода чунин ибраз мекунад, ки фаъолияти боэътимоди бонкҳо гарави суботи иқтисодӣ ва ҳимояи манфиатҳои иқтисодӣ аҳоли мебошад [5, с. 438]. Хайрзода Ш.Қ. роҷеъ ба нақши бонкҳо, чунин менависад, ки самаранокии фаъолияти бонкӣ омили ҳалкунандаи рушди иқтисодӣ, баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ ва некуаҳволии ҷомеа мебошад [4, с. 175].

Имрӯз дар сохтори низоми бонкии Тоҷикистон бонкҳо, ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ва ташкилотҳои маблағгузории хурд фаъолият менамоянд, ки чунин сатҳи гуногуни бонкҳо бевосита боварии аҳоли ва таъмини талаботи соҳаҳои афзалиятноки иқтисодӣ миллиро бо хизматрасониҳои молиявӣ

собит месозад. Аниқтараш дар сохтори низоми бонкии кишвар дар байни 16 адад бонке, ки аз ҷониби Бонки марказӣ соли 2024 бақайд гирифта шудааст, 1-ададаш бонки исломӣ ва 15-адади дигараш бонкҳои анъанавӣ буда [3], ҳиссаи бонки исломӣ дар рушди нишондиҳандаҳои молиявии бонкӣ бараъло маълум мегардад, ки чунин равандро дар нишондиҳандаҳои поёни баррасӣ менамояд.

Ташкили филиал ва марказҳои хизматрасонии бонкӣ, яке аз самти муҳими фарогирии молиявии аҳоли доништа шуда, ҳамзамон дар ҷалби дигари аҳоли ва боз ҳам баланд бардоштани нуфузи бонкро дар бозори бонкӣ таъмин менамояд (диаграммаи 1).

Чадвали 1. - Воҳидҳои сохтори низоми бонкии Тоҷикистон, адад

Солҳо	Филиал		Марказҳои хизматрасонии бонкӣ	
	Низоми бонкӣ	Аз ҶСК «Тавҳидбонк»	Низоми бонкӣ	Аз ҶСК «Тавҳидбанк»
2020	356	5	1597	61
2021	295	5	1204	58
2022	310	5	1205	56
2023	330	5	1229	38
2024	344	5	1235	34

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси ҳисоботҳои БМТ

Аз натиҷаи таҳлили чадвали 1. маълум мегардад, ки тайи солҳои охир дар кишвар як сохтори бузурги низоми бонкӣ фаъолият менамояд. Шумораи филиалҳои низоми бонкӣ аз 356 адади соли 2020 ба 344 адад дар соли 2024 ва аз 5-адади ҶСК «Тавҳидбонк» дар соли 2020 бетағйир ба 5 адад дар соли 2024, аз 1597 адади МХБ-и соли 2020 дар низоми бонкӣ ба 1235 адад дар соли 2024 ва аз 61 адади ҶСК «Тавҳидбонк» дар соли 2020 ба 34 адад дар соли 2024 ба ҷашм мерасад. Шумораи филиалҳои низоми бонкӣ дар ин муддати 5 соли охир 12 адад, аз ҶСК «Тавҳидбонк» бетағйир ва аз шумораи МХБ бошад, 362 адад

аз низоми бонкӣ ва аз ҚСҚ «Тавҳидбонк» 27 адад кам бақайд гирифта шудааст. Камшавии чунин воҳидҳои сохторӣ далели онест, ки дар шароити зудтағйирёбандаи кунунии иқтисодӣ, танҳо бонкҳои устувор ва фаъол метавонанд боқӣ монда, фаъолияти хешро минбаъд низ идома дода бошанд.

Масъалаи дигаре, ки имрӯз метавонад талаботи аҳолиро саривақт таъмин намуда ва боз ҳам боварии онҳоро нисбати фаъолияти низоми бонкӣ баланд бардошта бошад, бевосита ин ташкили инфрасохтори муносиби низоми бонкӣ мебошад, ки дар танзими дурусти муносибатҳои пулӣ нақши калидиро мебозанд (ҷадвали 2).

Ҷадвали 2. - Инфрасохтори пардохтии низоми бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Солҳо	Банкомат		POS-терминал		Кортҳои бонкӣ	
	Низоми бонкӣ	Аз ҚСҚ «Тавҳидбонк»	Низоми бонкӣ	Аз ҚСҚ «Тавҳидбонк»	Низоми бонкӣ	Аз ҚСҚ «Тавҳидбонк»
2020	1285	8	3811	7	2,8	324
2021	1412	19	3030	58	3,5	10564
2022	1724	32	3872	69	5,1	29751
2023	2240	47	6939	74	6,7	72833
2024	3005	61	8138	51	8,4	99715

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси ҳисоботҳои БМТ

Таҳлили ҷадвали 2. маълум менамояд, ки аз 1285 адад банкомати соли 2020 ба 3005 адад дар соли 2024, ки 1720 адад афзоиш, аз 8 адад банкомати ҚСҚ «Тавҳидбонк» дар соли 2020 ба 61 адад дар соли 2024, ки 53 адад афзоиш, аз 3811 адад POS-терминал ба 8138 адад дар соли 2024, ки 4327 адад афзоиш, аз 7 адад POS-терминал-и ҚСҚ «Тавҳидбонк» дар соли 2020 ба 51 адад дар соли 2024, ки 44 адад афзоиш, аз 2,8 млн адади кортҳои бонкии соли 2020 ба 8,4 млн. адад дар соли 2024, ки 5,6 млн адад афзоиш ва аз 324 адад кортҳои пардохтии ҚСҚ «Тавҳидбонк» дар соли 2020 ба 99715 адад дар соли 2024, ки 993291 адад афзоиш ёфтааст, ки чунин босуръат ва босифат рушдҳои соҳа,

метавонанд дар ояндаи ниҳоят наздик нақши бонкхоро дар рушди иқтисодиёт бамаротиб баланд бардошта бошанд.

Бо таҳлилҳои амиқи илмӣ гузаронидашуда ва нишон додани саҳми ҚСҚ «Тавҳидбонк» дар рушди нишондиҳандаҳои низоми бонкӣ бо мақсади саривақт таъмини аҳоли ба хизматрасониҳои молиявӣ ва расидани ботадрич дар ҳадафҳои муайяни барномаю стратегияҳои давлатӣ, метавон чунин иброз намуд, ки ҳеҷ соҳае аз мушкилот ҳоло ҳам ҳолӣ нест. Аз ин рӯ, агар дар сохтори бонкии мазкур мутахассисони аз нигоҳи соҳавӣ дар фаъолият фарогирифта шуда ва қисмати даромади онҳо, яъне музди маош вобаста ба дараҷаи касбияти онҳо баланд бардошта шавад, ҳамзамон дар байни аҳоли қорҳои зиёди фаҳмондадихӣ бо иштироки мутахассисони ҷаҳонбининашон васеъ гузаронида шавад, пас метавонад боз ҳам то як андозае сифати фаъолияти бонк таъмин шуда, самаранокии он бо назардошти ҳадафҳои гузошташуда бадастоварда шавад.

АДАБИЁТ

1. Дембегиев М.С. Бозори хизматрасониҳои бонкӣ: таҷаккул ва рушди он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: дисс. номзади илмҳои иқтисодӣ: 08.00.07. / М.С. Дембегиев. – Душанбе, 2023. – 164 с.
2. Мирзоев С.С. Баланд бардории устувориҳои молиявии низоми бонкии Тоҷикистон: дисс. доктори фалсафа (PhD): 6D050900 / С.С. Мирзоев. – Душанбе, 2019. – 174 с.
3. Сомонаи Бонки миллии Тоҷикистон. nbt.tj. Вазъи низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба санаи 31 декабри соли 2024.
4. Хайрзода Ш.Қ. Рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити бесуботиҳои молиявӣ (назария, методология, амалия): дисс. доктори илмҳои иқтисодӣ: 08.00.10 / Ш.Қ. Хайрзода – Душанбе, 2021. – 430с.
5. Шариф Раҳимзода. Муомилоти пулӣ ва қарз (нашрир сеюм). Китоби дарсӣ / Раҳимзода Шариф. – Душанбе: “ЭР-граф”, 2018. -521с.

Джаббаров А.Дж., Гафурова Н. М.

**ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ СИСТЕМЫ
МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ
ТАДЖИКИСТАН**

Джаббаров Абсутаттор. д.э.н., профессор

Гафурова Нигора Мирзонаимовна

магистр 2-го курса специальности

250104 финансы и кредит

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические основы и практические аспекты экономической эффективности системы медицинского страхования в Республике Таджикистан. Проведён анализ действующих моделей финансирования здравоохранения, структуры расходов и доходов страховых фондов, а также уровня доступности медицинских услуг для населения. Особое внимание уделено функционированию обязательного и добровольного медицинского страхования, проблемам законодательного регулирования, цифровизации и управлению страховыми ресурсами. На основе изучения текущего состояния системы выявлены ключевые факторы, влияющие на её экономическую результативность, включая ресурсное обеспечение, уровень охвата населения, тарифную политику и эффективность распределения средств. В заключение предложены практические меры по совершенствованию механизмов финансирования, улучшению качества медуслуг и повышению устойчивости страховой системы в условиях социально-экономических изменений.

Ключевые слова: медицинское страхование, экономическая эффективность, здравоохранение Таджикистана, обязательное медицинское страхование, добровольное медицинское страхование, страховые фонды, финансирование здравоохранения, цифровизация медицины, устойчивость системы, управление ресурсами, расходы и доходы страховых фондов, доступность медицинских услуг.

Аннотатсия: Дар кор асосҳои назариявӣ ва ҷанбаҳои амалии самаранокии иқтисодии низоми суғуртаи тиббии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор мегирад. Моделҳои мавҷудаи маблағгузори соҳаи тандурустӣ, сохтори хароҷоту даромадҳои фондҳои суғуртавӣ ва сатҳи дастрасии хизматрасониҳои тиббӣ ба аҳоли таҳлил карда мешаванд. Ба ҷаъолияти суғуртаи ҳатмӣ ва ихтиёрии тиббӣ, масъалаҳои танзими қонунгузорӣ, рақамисозӣ ва идоракунии захираҳои суғуртавӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда шудааст. Дар асоси омӯзиши вазъи кунунии низоми омилҳои калидӣ муайян карда шудаанд, ки ба самаранокии иқтисодии он таъсир мерасонанд, аз ҷумла таъминоти захиравӣ, фарогирии аҳоли, сиёсати тарифӣ ва самаранокии тақсими маблағҳо. Дар анҷоми кор пешниҳодҳои амалӣ оид ба тақмили механизмҳои маблағгузорӣ, беҳтар намудани сифати хизматрасониҳои тиббӣ ва баланд бардоштани устувории низоми суғурта дар шароити тағйироти иҷтимоӣ иқтисодӣ оварда шудаанд.

Вожаҳои калидӣ: суғуртаи тиббӣ, самаранокии иқтисодӣ, соҳаи тандурустии Тоҷикистон, суғуртаи ҳатмӣ тиббӣ, суғуртаи ихтиёрии тиббӣ, фондҳои суғуртавӣ, маблағгузори тандурустӣ, рақамисозии тиб, устувории низом, идоракунии захираҳо, хароҷоту даромадҳои фондҳои суғуртавӣ, дастрасии хизматрасониҳои тиббӣ.

Annotation: The paper examines the theoretical foundations and practical aspects of the economic efficiency of the medical insurance system in the Republic of Tajikistan. It analyzes the existing models of healthcare financing, the structure of expenditures and revenues of insurance funds, and the accessibility of medical services for the population. Special attention is given to the functioning of compulsory and voluntary medical insurance, legislative regulation issues, digitalization, and the management of insurance resources. Based on the assessment of the current state of the system, key factors affecting its economic performance are identified, including resource provision, population coverage, tariff policy, and the efficiency of fund allocation. The study concludes with practical recommendations

aimed at improving financing mechanisms, enhancing service quality, and increasing the sustainability of the insurance system under socio-economic changes.

Key words: medical insurance, economic efficiency, healthcare of Tajikistan, compulsory medical insurance, voluntary medical insurance, insurance funds, healthcare financing, digitalization of medicine, system sustainability, resource management, expenditures and revenues of insurance funds, accessibility of medical services.

В современных условиях одной из важнейших задач государства является обеспечение населения доступной и качественной медицинской помощью. При этом финансовые возможности государственного бюджета ограничены, а расходы на здравоохранение постоянно растут. В связи с этим особую роль приобретает развитие системы медицинского страхования, которая представляет собой важный экономический механизм перераспределения финансовых ресурсов в сфере здравоохранения.

Медицинское страхование представляет собой особую форму финансовых отношений, направленных на защиту граждан от возможных затрат, связанных с оказанием медицинской помощи при наступлении страхового случая — заболевания, травмы или иного ухудшения здоровья. Оно выполняет как социальную, так и экономическую функции, обеспечивая перераспределение финансовых ресурсов между различными слоями населения с целью повышения доступности медицинских услуг.

Сущность медицинского страхования заключается в создании финансового фонда за счет страховых взносов граждан, работодателей и государства, из которого впоследствии компенсируются расходы на лечение и профилактику заболеваний. Таким образом, медицинское страхование является одним из ключевых инструментов социальной защиты населения и стабильного функционирования системы здравоохранения.

Основная идея страхования строится на принципе солидарности: здоровые участники системы своим взносом обеспечивают возможность

получения медицинской помощи больным, а лица с высоким доходом частично компенсируют затраты на лечение малообеспеченных граждан.

Медицинское страхование, как экономическая категория, имеет ряд принципов, определяющих его организацию и эффективность:

1. Принцип обязательности – охват всего населения страховой защитой, что обеспечивает равный доступ к медицинской помощи.

2. Принцип целевого использования средств – собранные страховые взносы могут быть использованы исключительно на оплату медицинских услуг и развитие здравоохранения.

3. Принцип солидарности и взаимопомощи – финансовая ответственность за здоровье распределяется между всеми участниками общества.

4. Принцип эквивалентности – между размером страхового взноса и объемом предоставляемых услуг должно существовать экономически обоснованное соотношение.

5. Принцип экономической эффективности – система страхования должна обеспечивать рациональное использование ресурсов и достижение максимального эффекта при минимальных затратах.

6. Принцип государственной гарантии – государство должно контролировать функционирование страхового рынка и защищать интересы граждан.

Кроме того, важное значение имеет принцип адресности, согласно которому финансовая помощь направляется тем, кто действительно нуждается в медицинских услугах, и принцип прозрачности — обеспечение открытости финансовых потоков и отчетности страховых организаций.

Таким образом, медицинское страхование выполняет не только функцию защиты населения от финансовых рисков, связанных с болезнями, но и служит эффективным инструментом управления экономическими процессами в здравоохранении.

Финансирование здравоохранения — это процесс формирования, распределения и использования финансовых ресурсов, необходимых для обеспечения деятельности медицинских организаций и предоставления населению медицинской помощи. Медицинское страхование играет в этом процессе ключевую роль, так как является важнейшим источником стабильного и целевого поступления средств²⁰.

Основная задача медицинского страхования — перераспределение финансовых рисков, связанных с заболеванием, между всеми участниками системы. Это позволяет избежать ситуации, когда затраты на лечение становятся чрезмерной нагрузкой для отдельного гражданина.

Медицинское страхование способствует:

1. Снижению финансового давления на государственный бюджет, так как часть расходов перекладывается на страховые фонды и частных страховщиков.
2. Созданию устойчивого механизма финансирования здравоохранения, не зависящего от колебаний бюджетных поступлений.
3. Повышению качества и доступности медицинской помощи, благодаря конкуренции между страховыми и медицинскими организациями.
4. Формированию экономических стимулов для повышения эффективности работы лечебных учреждений и оптимизации затрат.
5. Развитию страхового рынка, что способствует росту занятости, привлечению инвестиций и расширению налоговой базы.

Кроме того, медицинское страхование позволяет повысить прозрачность финансовых потоков и улучшить контроль за целевым использованием средств, поскольку страховые организации заинтересованы в рациональном расходовании фондов.

В странах, где медицинское страхование является основным источником финансирования здравоохранения, наблюдается высокий уровень

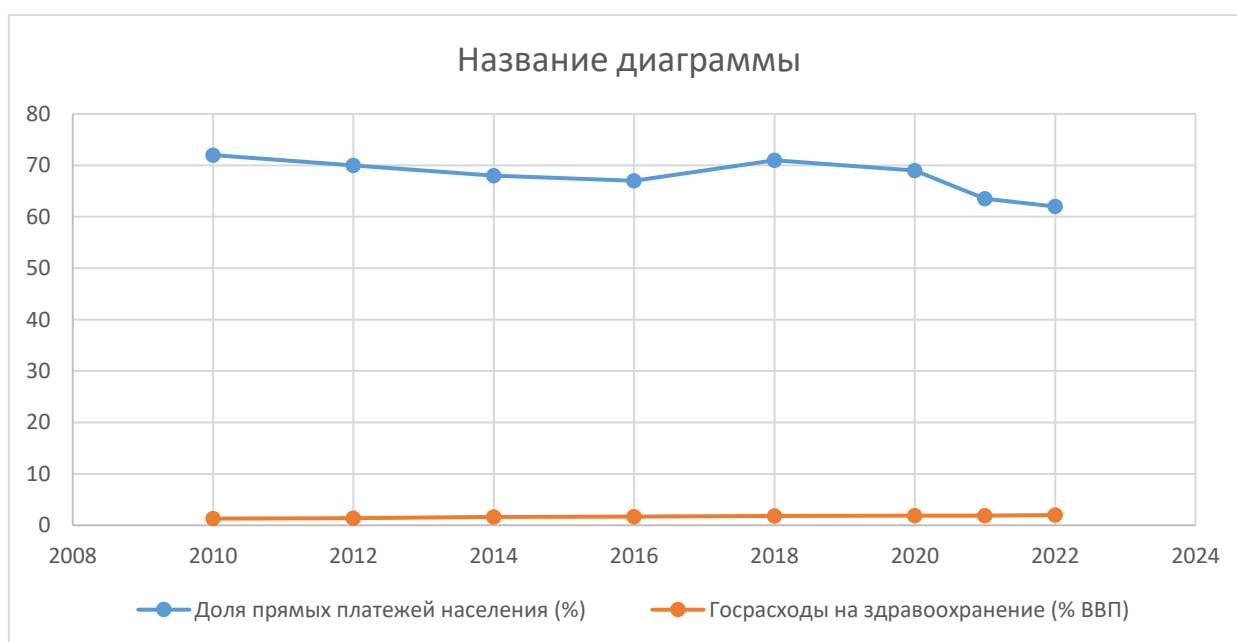
²⁰ Конституция Республики Таджикистан

медицинской обеспеченности населения, снижение смертности и рост продолжительности жизни.

Для Республики Таджикистан внедрение эффективной системы медицинского страхования открывает возможности для повышения финансовой устойчивости отрасли, привлечения дополнительных инвестиций, сокращения неформальных платежей и улучшения условий оказания медицинских услуг.

График динамики — показывает соотношение прямых платежей населения и государственных расходов на здравоохранение в Таджикистане:

- Наблюдается снижение доли прямых платежей²¹ с 72 % до 62 % (2010–2022).
- Государственные расходы остаются низкими (около 2 % ВВП), что ограничивает эффективность системы медицинского страхования.

Становление системы медицинского страхования в Республике Таджикистан началось в постсоветский период, после обретения страной независимости в 1991 году. В советское время здравоохранение полностью финансировалось из государственного бюджета, что обеспечивало бесплатный доступ к медицинским услугам для всех граждан. Однако после

²¹ Статистический ежегодник Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, 2010–2022 гг

перехода к рыночной экономике и сокращения бюджетных ресурсов возникла необходимость поиска новых форм финансирования отрасли.

В 1990-е годы Таджикистан столкнулся с рядом сложностей: экономический кризис, низкий уровень доходов населения, разрушение инфраструктуры здравоохранения и ограниченные возможности государственного бюджета. Это привело к тому, что финансирование здравоохранения стало недостаточным, а качество медицинских услуг — снижаться. В этих условиях возникла потребность в создании страховой модели медицинского обслуживания, которая позволила бы разделить финансовую нагрузку между государством, работодателями и гражданами.

Первые шаги по формированию системы медицинского страхования начались с разработки нормативно-правовой базы. Были приняты Концепция реформы здравоохранения Республики Таджикистан и Национальная стратегия здравоохранения, где одной из ключевых задач было введение обязательного медицинского страхования (ОМС). На протяжении 2000-х годов проводились пилотные проекты по внедрению страховых механизмов в отдельных регионах (например, в Согдийской и Хатлонской областях).

В 2018 году правительством была утверждена Концепция внедрения обязательного медицинского страхования, предусматривающая поэтапный переход к смешанной системе финансирования здравоохранения. В рамках этой концепции рассматривается постепенное введение страховых взносов, развитие добровольного медицинского страхования (ДМС), а также создание специализированных страховых фондов²².

Совершенствование финансирования здравоохранения является ключевым фактором устойчивого развития системы медицинского страхования.

На сегодняшний день финансирование здравоохранения в Таджикистане осуществляется преимущественно за счёт бюджетных средств, международных донорских программ и прямых платежей населения. При этом

²² Закон Республики Таджикистан «О здравоохранении»

доля прямых расходов домохозяйств остаётся высокой — около 35–40% совокупных расходов, что создаёт финансовые барьеры для населения.

Основные направления совершенствования:

1. Диверсификация источников финансирования — внедрение многоуровневой модели, включающей государственные трансферты, страховые взносы работодателей и добровольные премии населения.

2. Повышение доли государственных расходов в структуре общих затрат на здравоохранение до 55–60% к 2030 году.

3. Оптимизация бюджетных расходов через переход к финансированию по результатам и показателям эффективности, а не по смете затрат.

4. Введение единых тарифов и нормативов стоимости медицинских услуг, что позволит устранить региональные диспропорции и повысить прозрачность.

5. Создание стабилизационного фонда здравоохранения, который будет аккумулировать излишки для покрытия дефицитов в кризисные периоды.

Ожидаемый эффект: повышение предсказуемости финансирования, снижение нагрузки на домохозяйства, улучшение доступности и качества медицинских услуг.

Переход к смешанной системе медицинского страхования является стратегическим направлением реформы здравоохранения Таджикистана.

Обязательное медицинское страхование (ОМС) создаёт основу для равного доступа граждан к основным видам медицинской помощи, тогда как добровольное страхование (ДМС) обеспечивает дополнительные возможности для тех, кто хочет расширенный пакет услуг.

Ключевые направления развития:

1. Введение обязательного страхования для работающего населения, с постепенным включением неформального сектора через государственные субсидии.

2. Разработка стандартизированного базового пакета медицинских услуг, включающего первичную, амбулаторную и стационарную помощь.

3. Создание условий для конкуренции среди страховых организаций, что повысит качество обслуживания и снизит тарифы.

4. Развитие добровольного страхования — через предоставление налоговых льгот, гибких программ (семейных, корпоративных), а также цифровых страховых продуктов.

5. Механизмы перестрахования рисков, обеспечивающие устойчивость страховых фондов.

Результат: повышение охвата страхованием населения с 30% до 70% к 2030 году и формирование устойчивой системы финансирования на принципах справедливости и солидарности.

Цифровизация — один из важнейших инструментов повышения эффективности медицинского страхования. В условиях ограниченных ресурсов она позволяет снизить транзакционные издержки и повысить прозрачность всех процессов.

Основные направления цифровой трансформации:

1. Создание единой национальной платформы медицинского страхования, объединяющей базы данных застрахованных, полисы, медицинские карты и электронные реестры услуг.

2. Внедрение электронных полисов и систем e-claim (электронных требований) для автоматической обработки заявок и сокращения времени выплат.

3. Использование аналитики больших данных и ИИ для прогнозирования медицинских рисков, выявления мошенничества и планирования тарифов.

4. Интеграция с системой e-Health и цифровыми клиниками, что позволит объединить страховые и клинические данные.

5. Повышение кибербезопасности и защита персональных данных в соответствии с международными стандартами.

Ожидаемый результат: сокращение административных расходов фондов на 15–20%, ускорение обработки заявок на выплаты, снижение ошибок и случаев мошенничества.

Внедрение комплексной реформы медицинского страхования окажет мультипликативный эффект на экономику и социальную сферу страны.

Ожидаемые эффекты к 2030 году:

1. Снижение доли прямых расходов населения на медицину с 40% до 25%.
2. Снижение числа домохозяйств, сталкивающихся с катастрофическими расходами на лечение, с 8% до 3%²³.
3. Повышение производительности труда за счёт улучшения здоровья работников (снижение потерь ВВП до 1,5–2% в год).
4. Рост доверия населения к государственным институтам, что способствует социальной стабильности.

Сводная таблица прогнозных показателей (2020–2030 гг.)			
Показатель	2020	2030	Изменение
Доля прямых расходов домохозяйств, %	40	25	15
Охват обязательным страхованием, %	30	65	-35
Охват добровольным страхованием, %	2	12	-10
Административные расходы фондов, % от бюджета	12	6	6
Экономия гос. средств, млн USD	—	120	120

Исходя из данных, медицинское страхование в Таджикистане может стать эффективным инструментом повышения общественного благосостояния и развития человеческого капитала. В долгосрочной перспективе это приведёт

²³ Закон Республики Таджикистан «О медицинском страховании граждан» (в ред. последних изменений)

к укреплению экономического потенциала страны, росту производительности труда и улучшению качества жизни населения.

Список литературы:

1. Абдуллаев А.А. Экономика здравоохранения и медицинского страхования. — Душанбе: ИРФОН, 2020.
2. Гурвич Е.Т., Сухарев О.С. Экономическая эффективность в сфере здравоохранения. — М.: Финансы и статистика, 2019.
3. Шейман И.М. Организация здравоохранения и медицинское страхование: зарубежный и отечественный опыт. — М.: ГЭОТАР-Медиа, 2021.
4. Рахимов Ш.Р. Финансовые механизмы реформирования системы здравоохранения в странах Центральной Азии. — Душанбе, 2022.
5. Маджидов Х.Н. Экономические основы страховой деятельности. — Душанбе: ТГУПБ, 2021.
6. Гайсин А.А. Медицинское страхование и управление рисками в здравоохранении. — М.: ИНФРА-М, 2018.

Международные источники и аналитические материалы

1. World Health Organization (WHO). Global Health Expenditure Database, 2024.
2. World Bank. Health Financing in Transition Economies: Lessons for Tajikistan. — Washington, 2022.
3. OECD. Health at a Glance 2023: OECD Indicators. — Paris: OECD Publishing, 2023.
4. United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report 2023.
5. World Health Organization. The World Health Report 2022: Financing for Universal Health Coverage. — Geneva, WHO, 2022.
5. Asian Development Bank (ADB). Improving Health System Performance in Central Asia. — Manila, 2023.

Интернет-ресурсы

1. Министерство здравоохранения и социальной защиты населения Республики Таджикистан — www.moh.tj
2. Всемирная организация здравоохранения (WHO) — www.who.int
3. Всемирный банк — www.worldbank.org
4. Азиатский банк развития — www.adb.org
5. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан — www.stat.tj

Ҳаёзода Қ. А., Исоева М.

**ТАҲЛИЛИ РАВАНДИ ҚАРЗДИҲИИ ҶСК «ТАВҲИДБОНК» ДАР
ШАРОИТИ АФЗОИШЁБИИ ТАЛАБОТИ ИҚТИСОДИИ АҲОЛӢ**

Ҳаёзода Қиёмуддин Амонулло

Муовини декан оид ба илм, инноватсия ва муносибатҳои
байналмилалӣи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб
ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ,
доктори фалсафа (PhD), аз рӯйи ихтисоси Молия,
муаллими калони кафедраи молия ва қарз
E-mail: qiyom1995@mail.ru

Исоева Манижа

Магистранти кафедраи молия ва қарзи
Донишгоҳи давлатии Кӯлоб
ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ
E-mail: Isoeva.m@mail.ru.

Сиёсати дурусти қарзӣ яке аз масъалаҳои муҳими таркибӣ ва ҳалталаби
бонкҳои тичоратӣ доништа шуда, раванди босамари он, метавонад дар
ташаққули иқтисоди молиявии бонкҳо, бевосита саҳмгузор бошад. Бо дарки
ин муҳимияти талаботи бозори бонкӣ, аз ҷониби муаллиф сифати сандуқи

қарзии яке аз бонкҳои тиҷоратии Тоҷикистон, аниқтараш ҚСҚ «Тавҳидбонк» мавриди таҳлил қарор дода шуда, ҳиссаи он дар ҳаҷми умумии маблағгузориҳои солонаи бонкҳои тиҷоратӣ нишон дода шудааст. Ҳамзамон, чиҳати рушди минбаъдаи сиёсати бомароми қарзӣ дар тамоми бонкҳои тиҷоратӣ, бахусус ҚСҚ «Тавҳидбонк» пешниҳодҳои мушаххаси илмӣ дар мақола дарҷ гаштааст, ки иҷрои саривактии он, метавонад дар ҷалби муштарӣҳои нав ва таъмини даромади саривактӣ, нақши калидии ҳудро расонад.

Калидвожаҳо: бонкҳои тиҷоратӣ, нишондиҳандаҳои молиявӣ, сиёсати қарзӣ, ҷалби муштарӣ, қарзҳои ғайрифайол ва ғайрифайол, ташаккули захираҳои молиявӣ, рушди иқтисодиёт.

АНАЛИЗ КРЕДИТНОГО ПРОЦЕССА ОАО «ТАВХИДБАНК» В УСЛОВИЯХ РОСТА ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОТРЕБНОСТЕЙ НАСЕЛЕНИЯ

Правильная кредитная политика считается одним из важных структурных и востребованных вопросов коммерческих банков, а её эффективный процесс может напрямую способствовать формированию финансового потенциала банков. Понимая эту важность требований банковского рынка, автор проанализировал качество кредитного портфеля одного из коммерческих банков Таджикистана, а именно, ОАО «Тавхидбанк», и показал его долю в общем объёме годовых инвестиций коммерческих банков. В то же время, статья содержит конкретные научные предложения по дальнейшему развитию рациональной кредитной политики во всех коммерческих банках, особенно в ОАО «Тавхидбанк», своевременная реализация которых может сыграть ключевую роль в привлечении новых клиентов и обеспечении своевременного получения дохода.

Ключевые слова: коммерческие банки, финансовые показатели, кредитная политика, привлечение клиентов, активные и пассивные кредиты, формирование финансовых ресурсов, экономическое развитие.

ANALYSIS OF THE LENDING PROCESS OF OJSC "TAVKHIDBANK" IN THE CONDITIONS OF INCREASING ECONOMIC DEMANDS OF THE POPULATION

The correct lending policy is considered one of the important structural and demanding issues of commercial banks, and its effective process can directly contribute to the formation of the financial capacity of banks. Understanding this importance of the requirements of the banking market, the author analyzed the quality of the loan portfolio of one of the commercial banks of Tajikistan, more precisely, OJSC "Tavkhidbank", and showed its share in the total volume of annual investments of commercial banks. At the same time, the article contains specific scientific proposals for the further development of a rational lending policy in all commercial banks, especially in OJSC "Tavkhidbank", the timely implementation of which can play a key role in attracting new customers and ensuring timely income.

Keywords: commercial banks, financial indicators, lending policy, customer attraction, active and passive loans, formation of financial resources, economic development.

Сиёсати қарзӣ ва раванди таъмини пайвастаи он ба ҷомеа, яке аз фишангҳои босамари ташаккул ва рушди соҳаҳои калидии кишвар маҳсуб ёфта, дар таъмини ҷойҳои корӣ бо мақсади баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ ва дар ин асос, давра ба давра паст намудани сатҳи камбизотӣ саривақтӣ доништа мешавад. Ин аст, ки имрӯз бонкҳои тичоратӣ бештар ба равона намудани чунин шакли хизматрасонӣ майл дошта, сатҳи бештари даромади ҳешро низ аз гузаронидани амалиёти қарзӣ дастрас менамоянд. Яъне, такагоҳи асосии бозътимоди бонкҳои тичоратӣ бо мақсади дастраси пайдо намудан ба даромади зиёд ва рақобатпазир эътироф гаштан, ҳатман сиёсати андешашудаи қарзӣ арзёбӣ гашта, бо омӯзиши таҷрибаҳои натиҷабахш боз ҳам метавонанд ин равандро беҳ намуда бошанд. Бо назардошти нақши бевоситаи сиёсати

дурурсти қарзӣ дар рушди молиявии бонкҳо, муҳаққиқ Олимов У.М. дарч менамояд, ки бонкҳо дар баҳши молиявии иқтисодиёт мавқеи марказӣ дошта, дар баробари равона кардани маблағҳо ба иқтисодиёти кишвар, инчунин пасандозҳои иловагиро ба иштирокчиёни бозор сармоягузорӣ мекунанд ва ба ин васила, ба афзоиши рушди иқтисодӣ мусоидат мекунанд [3, с. 93]. Аз ин рӯ, низоми бонкӣ ҳамчун омили тараққиёти хоҷагии халқ дар баланд бардоштани дараҷаи некуаҳволии халқ ва тамоми ҷамъият нақши калонро мебозад.

Тайи солҳои охир ба сохтори низоми бонкии Тоҷикистон назар афканем, маълум мегардад, ки як сохтори муайяни бонкӣ бо доираи хизматрасониҳои васеъ фаъолият намуда, дар муайян намудани манбаҳои истифоданашудаи аҳоли ва ҷалби онҳо бо мақсади афзоиши сармоягузорӣ ба аҳолию субъектҳои хоҷагидор, нақши асосиро иҷри мекунанд. Дар сохтори бонкии Тоҷикистон, дар қатори бонкҳои анъанавӣ, бонкдории исломи низ фаъолият мекунад, ки ин раванд бевосита собитсозандаи мавҷудияти низоми бонкдории исломӣ ба монанди дигар кишварҳо мебошад (ҷадвали 1.).

Ҷадвали 1. - Сохтори низоми бонкии Тоҷикистон, адад

Нишондиҳанда	Солҳо					Тағйирот +/-
	2020	2021	2022	2023	2024	
Т.Қ.М.	69	63	64	63	65	-4
Бонкҳо	19	14	15	15	16	-3
Бонкҳои анъанавӣ	18	13	14	14	15	-3
Бонкҳои исломӣ	1	1	1	1	1	1
Т.Қ.Ғ/Б	-	-	1	1	1	+1
Т.М.Х.	50	49	48	47	48	-3

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси ҳисоботҳои БМТ

Аз натиҷаи чадвали болозикр маълум мешавад, ки дар кишвар мақомҳои гуногуни бонкҳои тижоратӣ, яъне бонкҳо, ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ва ташкилотҳои маблағгузории хурд фаъолият менамоянд. Аз доираи бонкҳо мушоҳида мегардад, ки дар қатори бонкҳои анъанавӣ, ки шумораи онҳо нисбат ба бонки исломӣ зиёд ба ҷашм мерасад, аммо бонки исломӣ низ дар бозори бонкии Тоҷикистон фаъолият намуда, ҳиссааш дар зиёд намудани шумораи бонкҳо бараъло маълум мебошад.

Вобаста ба ташаккули низоми қарздиҳӣ дар кишвар, муҳаққиқи ватанӣ Дембегиев М.С. иброз медорад, ки барои пайдо намудани дастрасии бештар ба воситаҳои қарзӣ, махсусан барои соҳибкорони хурду миёна ва корхонаҳои хурде, ки бо истеҳсоли мол ва алаҳхусус ба ҳунариҳои мардумӣ дар кӯҳистони дурдаст машғул мебошанд, аз соли 2005 то инҷониб ташкилотҳои қарзии хурд нақши арзандаро иҷро менамоянд [2, с. 98]. Дигар муҳаққиқи ватанӣ Файзуллоев М.К. дар рисолаи илмӣ худ навишта, қайд менамояд, ки яке аз ҳадафҳои стратегии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмини амнияти озуқаворӣ буда, барои расидан ба ин мақсад низоми бонкии мамлакат ба хоҳири рушди соҳибкории хурду миёна, хусусан соҳибкорони ноҳияҳои дурдасти кӯҳистон, ҳаҷми қарзҳоро мунтазам зиёд менамояд [4, с. 88].

Имрӯз бозори қарзии низоми бонкии Тоҷикистон нисбат ба солҳои қабла, дар марҳилаи афзоиш қарор дорад. Роҷеъ ба аҳамияти раванди қарздиҳӣ дар шароити афзоишбӣ талаботи ҷамъият, муҳаққиқ Давлатов Н.А. бар он назар мебошад, ки сиёсати қарзии давлат ҳамчун як қисми ҷудонашавандаи сиёсати иқтисодӣ низоми тадбирҳо оид ба ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ иқтисодӣ, таҳкими муомилоти пулӣ мебошад [1, с. 97]. Ҳамзамон, ҷойи дигар муҳаққиқи шинохтаи ватанӣ Хайрзода Ш.Қ. менависад, ки пастшавии сифати сандуқи қарзии низоми бонкӣ бо афзоиши ҳиссаи қарзҳои калон марбут аст, ки ҳавфҳои зиёд доранд [5, с. 212]. Тамоми сохторҳои бонкҳои тижоратӣ, бо истифода аз имконоти молиявии худ, кушиш намуда истодаанд, ки сандуқи қарзии хешро васеъ намуда бошанд. Чун афзоиши ин сиёсат, заминаи ягонаи

таъмини даромади зиёд арзёбӣ мегардад. ҚСҚ «Тавҳидбанк» дар бозори қарзии бонкии кишвар ҳиссагузор буда, дар таъмини аҳоли ба захираҳои қарзӣ бевосита нақшгузор мебошад (ҷадвали 2.).

Ҷадвали 2. – Ҳиссагузори сохторҳои бонкҳои тиҷоратии Тоҷикистон дар ҳаҷми умумии сандуқи қарзии солона, млн. сомонӣ

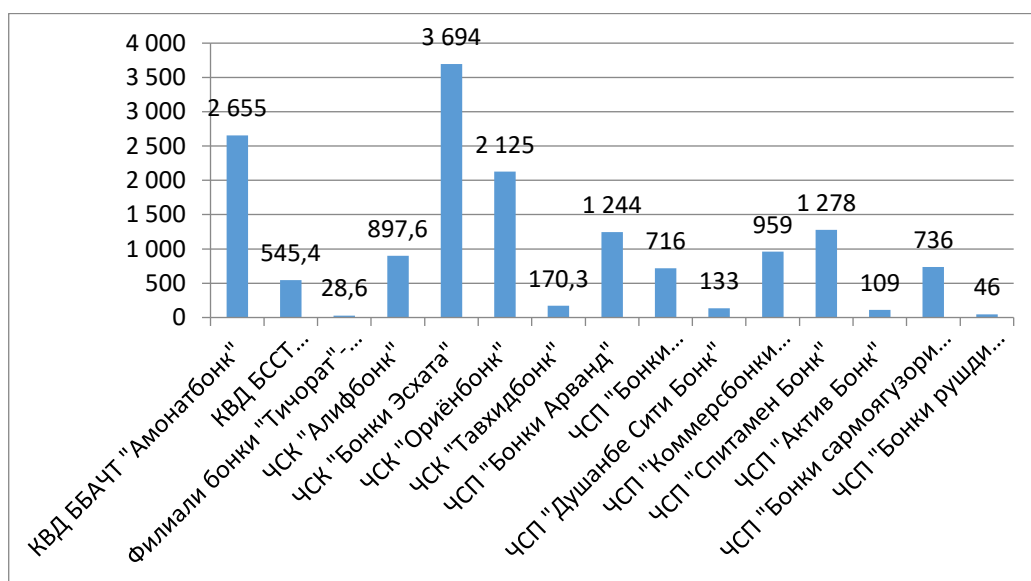
Нишондиҳанда	Солҳо				Тағйирот +/-
	2021	2022	2023	2024	
Т.Қ.М.	11 970	13 577	17 844	21 376	9 406
Бонкҳо	9 437	10 489	13 954	16 398	6 961
Т.Қ.Ғ/Б	-	-	1,71	1,30	-0,41
Т.М.Х.	2 496	2 982	3 718	4 749	2 253
Т.қ.и.	36,94	101	169	227	190

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси Бюллетени омили бонкии Бонки миллии Тоҷикистон барои солҳои 2021, 2022, 2023, 2024

Тибқи маълумоти овардашудаи ҷадвали мазкур, метавон чунин таҳлил кард, ки агар дар соли 2021 ҳаҷми маблағгузориҳои қарзии бонкҳои тиҷоратии кишвар 11 970 млн. сомониро ташкил намуда бошад, пас ҳиссаи сандуқи қарзии ҚСҚ «Тавҳидбанк» 36,94 млн. сомонӣ ва дар соли 2024 аз 21 376 млн. сомони ҳаҷми пешниҳоди қарз, 227 млн. сомониаш ба ҚСҚ «Тавҳидбанк» рост меояд, ки ин нишондиҳанда, бевосита исботсозандаи фаъолияти босамари ин банк дар бозори рақобатҳои бонкии кишвар арзёбӣ мегардад.

Дар ҷадвали 2. ҳаҷми умумии маблағгузориҳои қарзии низомии бонкии Тоҷикистонро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додем, аини ҳол бавоситаи диаграммаи зер, ҳиссаи ҳар яке аз бонкҳои тиҷоратии кишварро дар ҳаҷми умумии сандуқи қарзии бонкҳои тиҷоратӣ дида мебароем (диаграммаи 1).

Диаграммаи 1. - Ҳиссаи ҳар яке аз банкҳои кишвар дар ҳаҷми умумии сандуқи қарзии соли 2024, млн. сомонӣ

Манбаъ: нишондиҳандаҳои молиявии банкҳо барои соли 2024

Аз маълумотҳои овардашудаи диаграммаи 1. мушоҳида мегардад, ки имрӯз дар сохтори низоми банкии Тоҷикистон, муассисаҳои зиёде мавҷуд мебошанд, ки мақоми банкро соҳиб мебошанд. Дар байни онҳо, яке аз муассисаҳое, ки мақоми банкро доро буда, хизматрасониҳои гуногунро ба аҳоли пешкаш менамояд, ин ЧСК «Тавҳидбанк» мебошад. Вобаста ба нишондиҳандаҳое, ки аз натиҷаи фаъолияти молиявии банкҳо дида мешавад, ЧСК «Тавҳидбанк» низ дар сандуқи қарзии низоми банкии кишвар назаррас буда, ҳиссаи он 170,3 млн. сомониро дар соли 2024 ташкил медиҳад.

Дар асоси омӯзишҳои зиёди мавзуи таҳқиқшаванда ва ба роҳ мондани таҳлилҳои амиқи илмӣ ва баррасии онҳо, меболад чунин ибраз намуд, ки раванди пешниҳоди қарз ба аҳоли, заминаи муҳими ташаккули дороиҳо барои банкҳои тиҷоратӣ доништа шуда, ҷиҳати таъмини фаъолияти муносиби молиявии банк бо мақсади таъмини сатҳи кифоятии сармоя, сатҳи баланди пардхтпазирӣ, ҳамзамон дар коҳиш додани сатҳи хавфҳои банкӣ калидӣ арзёбӣ мегардад. Дар ин раванд банкҳои тиҷоратиро меболад, ба баъзе аз омилҳо, аниқтараш дар қабули шумораи кормандон ба шӯбаи қарзӣ,

тахассуси кормандон, дараҷаи касбият ва таҷрибаи бонкдории онҳо, дараҷаи забондонӣ, муносибат бо муштариён, пайваста гузаронидани семинарҳои омӯзишӣ дар ноҳияву шаҳрҳо, ташаккули насби воситаҳои пардохтӣ ва ба ин монанд масъалаҳоро бо мақсади сиёсати муносиби қарзӣ ва васеъ гардонидани сандуқи қарзӣ диққати пайваста ва чиддӣ дода бошанд.

АДАБИЁТ

1. Давлатов Н.А. Роҳҳои таъмини субъектҳои соҳаи кишоварзӣ бо захираҳои молиявӣ қарзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: дисс. номзоди илмҳои иқтисодӣ: 08.00.07. / Н.А. Давлатов. – Душанбе, 2022. – 155 с.
2. Дембеғиев М.С. Бозори хизматрасониҳои бонкӣ: ташаккул ва рушди он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: дисс. номзоди илмҳои иқтисодӣ: 08.00.07. / М.С. Дембеғиев. – Душанбе, 2023. – 164 с.
3. Олимов У.М. Ҳолати муосир ва дурнамои рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон: дисс. номзоди илмҳои иқтисодӣ: 08.00.07. / У.М. Олимов. – Душанбе, 2024. – 171 с.
4. Файзуллоев М.К. Масоили назариявӣ ва амалии таъмини иқтисодиёт бо захираҳои қарзӣ: дисс. номзоди илмҳои иқтисодӣ: 08.00.10. / М.К. Файзуллоев. – Душанбе, 2019. – 183 с.
5. Хайрзода Ш.Қ. Рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити бесуботии молиявӣ (назария, методология, амалия): дисс. доктори илмҳои иқтисодӣ: 08.00.10 / Ш.Қ. Хайрзода – Душанбе, 2021. – 430с.

Холахмади С.

МЕДИЦИНСКОЕ СТРАХОВАНИЕ В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Холахмади Сайали, к.э.н.,

и.о., доцент ТГУК, г. Душанбе

E-mail: hol_ik@mail.ru

Аннотация. В статье исследуются особенности формирования и развития системы медицинского страхования в сфере физической культуры и спорта Республики Таджикистан. Проанализированы современные тенденции, институциональные и социально-экономические предпосылки страховой защиты спортсменов и любителей физической культуры. Определены ключевые проблемы: недостаточность нормативно-правовой базы, низкий уровень страховой культуры и ограниченные финансовые ресурсы спортивных организаций.

Выделены направления совершенствования страховых механизмов, включая внедрение цифровых технологий, развитие государственно-частного партнёрства и повышение страховой грамотности работников отрасли. Сделан вывод о необходимости создания национальной системы спортивного страхования как фактора устойчивого развития спортивной индустрии и укрепления здоровья населения.

Ключевые слова: медицинское страхование, физическая культура, спорт, страховые риски, спортивная медицина, Таджикистан, государственно-частное партнёрство.

Современная спортивная отрасль является неотъемлемой частью социальной и экономической системы любого государства. В Республике Таджикистан в последние годы наблюдается рост интереса населения к физической активности и здоровому образу жизни, что создаёт предпосылки

для расширения рынка спортивных услуг. Однако рост числа участников спортивного процесса неизбежно сопровождается увеличением рисков травматизма и заболеваний, требующих профессиональной медицинской помощи.

Медицинское страхование в сфере физической культуры и спорта способно обеспечить не только финансовую защиту спортсменов и клиентов индустрии спорта, но и устойчивость спортивных организаций, которые несут расходы, связанные с медицинским обслуживанием и реабилитацией. Формирование национальной системы спортивного страхования в Таджикистане является стратегически важной задачей, учитывая ориентацию государства на развитие массового спорта и физической культуры.

Медицинское страхование представляет собой экономический механизм, обеспечивающий перераспределение рисков между участниками страховых отношений для компенсации расходов на восстановление здоровья застрахованных лиц [1].

В спортивной сфере страховые услуги выполняют двойную функцию, которые решают социальные проблемы и проблемы экономического характера. (см. рис.1)

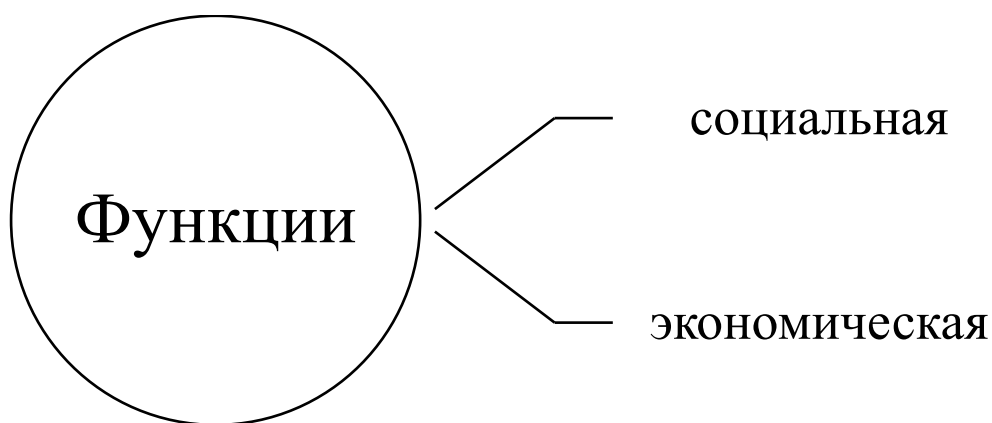

Рисунок 1. Функции страхования, в сфере Физической культуры и спорта

Относительно социальной функции можно говорить, что она гарантирует защиту жизни и здоровья спортсменов, тренеров и клиентов спортивных учреждений.

А под экономические задачи подразумевается снижает нагрузку на бюджеты спортивных организаций, способствование инвестиционной привлекательности сферы физической культуры и спорта.

В мировой практике спортивное страхование является неотъемлемой частью профессиональной деятельности спортсменов. По данным ВОЗ [3], внедрение страховых механизмов снижает потери от спортивного травматизма до 25% и повышает доступность медицинской и реабилитационной помощи.

В Республике Таджикистан медицинское страхование в сфере ФК и С находится на стадии становления. Основной акцент делается на государственные программы медицинского обеспечения профессиональных спортсменов. Коммерческие формы страхования, охватывающие любителей спорта и потребители физкультурно-спортивные услуги, пока распространены ограниченно.

На страховом рынке страны действуют программы:

- страхование от несчастных случаев при занятиях спортом;
- добровольное медицинское страхование (ДМС) с учётом спортивных рисков;
- коллективные программы для спортивных клубов, школ и федераций.

По данным Министерства здравоохранения и социальной защиты населения Республики Таджикистан [5], доля страховых продуктов, связанных со спортом, не превышает 5% от общего объёма рынка медицинского страхования. Основными препятствиями являются низкий уровень платёжеспособности населения и отсутствие специализированных страховых тарифов, основанных на спортивных рисках.

Несмотря на рост интереса к страховым услугам, система спортивного страхования в Таджикистане сталкивается с рядом трудностей:

1. Нормативно-правовые ограничения. Законодательство не содержит специальных норм, регулирующих страхование спортсменов-любителей.

2. Низкая страховая культура. Руководители спортивных организаций и население недостаточно осведомлены о возможностях страховых программ.

3. Отсутствие статистической базы спортивного травматизма. Это затрудняет расчёт страховых тарифов и оценку рисков.

4. Финансовые ограничения. Невысокая платёжеспособность населения ограничивает развитие добровольных программ.,

5. Слабая координация между спортивными федерациями и страховыми компаниями. Отсутствуют совместные профилактические и информационные инициативы.

Для формирования эффективной системы медицинского страхования в сфере ФК и С Республики Таджикистан целесообразно:

- разработать национальную стратегию спортивного страхования, определяющую категории застрахованных лиц и объём страхового покрытия;
- создать цифровую платформу учёта страховых случаев и спортивных травм, интегрированную с системой здравоохранения;
- внедрить образовательные программы по страховой грамотности для работников сферы ФК и С;
- стимулировать государственно-частное партнёрство в страховании спортсменов, предоставляя налоговые льготы для организаций, включающих страхование в социальный пакет;
- разработать единые стандарты страхования спортсменов-любителей и участников массовых мероприятий.

Реализация данных мер позволит снизить социально-экономические риски, повысить качество медицинского обслуживания и сформировать устойчивую модель спортивного страхования, соответствующую международным стандартам.

Таким образом можно сказать что медицинское страхование в сфере физической культуры и спорта Республики Таджикистан представляет собой перспективное направление развития социальной и экономической политики государства. Его внедрение будет способствовать не только защите здоровья

спортсменов, но и укреплению финансовой устойчивости спортивных организаций.

Создание эффективной системы страховой защиты требует консолидации усилий государства, бизнеса и спортивного сообщества, а также повышения уровня страховой культуры и нормативного регулирования.

В целом, можно сформулировать что формирования современной модели спортивного страхования позволяет повысить конкурентоспособность национальной спортивной системы и станет важным шагом на пути к развитию здорового общества.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Васильев А. П. Рынок спортивных услуг: структура, тенденции и перспективы развития. - М.: СпортАкадемПресс, 2022.
2. Козлова Н. И. Медицинское страхование в системе физической культуры и спорта // Вестник экономики и права. - 2023. - № 4. - С. 45-52.
3. World Health Organization. Global Action Plan on Physical Activity 2018-2030: More Active People for a Healthier World. - Geneva: WHO, 2020.
4. Третьякова Е. В., Самсонов А. А. Страховые механизмы в индустрии спорта: современные тенденции // Современные проблемы экономики и права. - 2024. - № 2. - С. 78-84.
5. Министерство здравоохранения и социальной защиты населения Республики Таджикистан. Отчёт о развитии системы медицинского страхования в 2024 году. - Душанбе, 2024.
6. Рахимов Х. А. Экономические аспекты развития страхового рынка Таджикистана. - Душанбе: Ирфон, 2023.
7. Smith J., Lee K. Sports Insurance and Risk Management. - London: Routledge, 2021.

Чумъазода Ш. Ч.

СУҒУРТАИ ДАВЛАТИИ ИҚТИМОӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Чумъазода Шавкат Чумъа,
муаллими калони кафедраи
андоз ва андозбандии Донишгоҳи
давлатии тичорати Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур моҳияти иқтисодии суғуртаи иқтимой кушода шуда, намудҳои асосии таъминот оид ба суғуртаи давлатии иқтимой муайян карда шудаанд. Қайд шудааст, ки суғуртаи давлатии иқтимой яке аз самтҳои муҳим барои нигоҳдории ғайолияти самараноки аҳоли ба ҳисоб меравад. Намудҳои хизматрасонии суғуртаи давлатии иқтимой дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудаанд. Муаллиф нишондиҳандаҳои асосии рушди низоми нафақаи ҷумҳуриро таҳлил намудааст. Ҳаҷми миёнаи ҳармоҳаи нафақаи таъиншуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2023 ба 370,61 сомонӣ баробар шудааст, ки он дар муқоиса бо соли 2020 ба андозаи 49,71 сомонӣ ва ё 15,5% зиёд мебошад.

Калидвожаҳо: суғуртаи давлатии иқтимой, нафақа, кумакпулиҳои иқтимой, пардохтҳои иқтимой, иловапулиҳои иқтимой, ҳифзи иқтимоии аҳоли, хизматрасонии иқтимой, шахси суғурташуда, мусоидати молиявӣ, ҳодисаи суғуртавӣ.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ СОЦИАЛЬНОЕ СТРАХОВАНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

В данной статье раскрывается экономическая сущность социального страхования и определяются основные виды государственного социального страхования. Отмечается, что государственное социальное страхование

является одним из важных направлений поддержания эффективной жизнедеятельности населения. Представлены виды услуг государственного социального страхования в Республике Таджикистан. Автором проанализированы основные показатели развития пенсионной системы республики. Среднемесячный размер пенсии в Республике Таджикистан в 2023 году составил 370,61 сомони, что на 49,71 сомони или на 15,5% больше, чем в 2020 году.

Ключевые слова: государственное социальное страхование, пенсия, социальные пособия, социальные выплаты, социальная доплата, социальная защита населения, социальные услуги, застрахованное лицо, материальная помощь, страховой случай.

STATE SOCIAL INSURANCE IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

This article explores the economic essence of social insurance and defines the main types of state social insurance. It is noted that state social insurance is one of the important areas for maintaining the population's livelihoods. The article presents the types of state social insurance services in the Republic of Tajikistan. The author analyzes the key indicators of the republic's pension system development. The average monthly pension in the Republic of Tajikistan in 2023 was 370.61 somoni, an increase of 49.71 somoni, or 15.5%, compared to 2020.

Keywords: state social insurance, pension, social benefits, social payments, social supplement, social protection of the population, social services, insured person, financial assistance, insured event.

Суғуртаи давлатии иҷтимоӣ низоми намудҳои аз ҷониби давлат кафолатдодашудаи таъмини шахсони суғурташуда, ҳангоми маҳрум гардидан аз музди меҳнат ё даромад дар натиҷаи беморӣ, осеби меҳнатӣ ё бемории касбӣ, маъҷубӣ, ҳомиладорӣ ва таваллуд, пирӣ, бекорӣ, аз даст додани саробон, ғавтидан ва дигар ҳолатҳои муқаррарнамудаи қонунҳои Ҷумҳурии

Тоҷикистон аз ҳисоби саҳмҳои ҳатмии суғуртаи корфармоён ва шахрвандон, иборат мебошад. Суғуртаи давлатии иҷтимоӣ ҳатмӣ мебошад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ рӯзи 28 декабри соли 2024 қайд намуданд, ки “Ҳифзи иҷтимоии аҳоли дар сиёсати давлати Тоҷикистон мақоми хос дошта, барои дастгирии соҳаҳои иҷтимоӣ ва баланд бардоштани сатҳи сифати зиндагии мардум маблағгузорӣ аз ҳисоби буҷети давлатӣ ҳамасола зиёд карда мешавад” [6].

Принсипҳои асосии суғуртаи давлатии иҷтимоӣ иборатанд аз:

- хусусияти умумӣ ва ҳатмӣ доштани суғуртаи давлатии иҷтимоӣ ва таъмини ҳифзи иҷтимоии ашхоси суғурташуда;

- кафолати давлатии нигоҳ доштани сатҳи бадастомадаи ҳифзи иҷтимоии ашхоси суғурташуда;

- табақабандии сатҳи ҳифзи иҷтимоии ашхоси суғурташуда бо назардошти саҳми меҳнатии онҳо, сабабҳои ҳодисаҳои суғурта ва дигар омилҳо;

- масъулияти суғуртакунанда ва муассисаи суғурта ҷиҳати таъмини ҳуқуқҳои ашхоси суғурташуда;

- масъулияти ашхоси суғурташуда, ки иштироки бевоситаашонро барои ба расмӣ даровардан ва маблағгузорию суғуртакунии иҷтимоии худ пешбинӣ менамоянд;

- баробарҳуқуқӣ ва ҳифзи ҳуқуқи субъектҳои суғуртаи давлатии иҷтимоӣ; иштироки намоёндагони ҳамаи субъектҳои суғуртаи давлатии иҷтимоӣ дар идораи суғуртаи давлатии иҷтимоӣ (намоёндагони давлат, суғуртакунанда, иттиҳодияҳои корфармоён ва кормандон дар симои шахси намоёнда);

- дастрасӣ ба дар таъмин ва татбиқи ҳуқуқи ашхоси суғурташуда ва ташкили назорати низоми суғуртаи давлатии иҷтимоӣ;

- махсус будани маблағҳои молиявии суғуртаи давлатии иҷтимоӣ ва анҷом додани пардохтҳо ба ашхоси суғурташуда вобаста ба иҷрои уҳдадорӣҳо

оид ба суғуртаи иҷтимоӣ; масъулияти давлат барои истифода, ҷойгиронӣ ва ҳифзи воситаҳои суғуртаи давлатии иҷтимоӣ.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон навъҳои заيلي таъминот оид ба суғуртаи давлатии иҷтимоӣ муқаррар карда мешаванд: таъминоти нафақа;

- кумакпулӣ барои корношоямии муваққатӣ;
- кумакпулии ҳомиладорӣ ва таваллуд; кумакпулиҳои оилавӣ;
- кумакпулӣ ба сабаби бекорӣ;
- кумакпулӣ барои дафн ба аъзои оилаи камбизоат;

- ҳароҷоти маблағҳо барои тандурустии кормандон ва аъзои оилаи онҳо, инчунин барои татбиқи дигар тадбирҳо, ки ба вазифа ва функцияҳои оид ба ҳифзи меҳнат ва тандурустии кормандон ва аъзои оилаи онҳо мувофиқ аст;

- иловапулиҳо ба нафақа аз ҳисоби маблағи андӯшти нафақаи ҳисобномаҳои андӯшти инфиродӣ;

- дигар наъви пардохтҳо, ки мутобиқи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон таъин гардидаанд, инчунин таъминотҳои таъминкунандаи иҷрои вазифаҳои муассисаи суғуртакунанда [4].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари таъминоти нафақа, инчунин хизматрасонии иҷтимоии аҳоли яке аз муҳимтарин самтҳои ҳифзи иҷтимоии аҳоли маҳсуб мешавад, ки рӯз аз рӯз муҳимият ва аҳамияти он равшан мушоҳида мегардад.

Маблағҳои андӯшти нафақавие, ки дар суратҳисоби инфиродии нафақавии шахсони суғурташуда қарор доранд, алоҳида ба ҳисоб гирифта шуда, ба маблағҳои буҷети суғуртаи иҷтимоӣ ва нафақа дохил намешаванд.

Муассисаи суғурта уҳдадор аст ҳар сол як маротиба маблағҳои андӯшти нафақавиеро, ки дар суратҳисоби инфиродии нафақавии шахсони суғурташуда қарор доранд, мутаносибан ба даромади аз сармоягузори он бадастомада индексатсия намояд. Пардохти маблағҳои андӯшти нафақавие, ки дар суратҳисоби инфиродии нафақавии шахсони суғурташуда қарор доранд, тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нафақаҳои суғуртавӣ ва давлатӣ» анҷом дода мешавад.

Таъин ва пардохти чамъи маблағҳои суғурта оид ба ҳар як навъи суғуртаи давлатии иҷтимоӣ дар ҳаҷм ва муҳлатҳои пешбиниамудай қонун анҷом дода мешавад.

Ба ашхоси суғурташуда, ки таҳти муносибатҳои меҳнатӣ қарор доранд, кумакпулиҳо ва пардохтҳои мақсаднок оид ба суғуртаи давлатии иҷтимоӣ дар ҷои қор ё маҳалли истиқомати суғуртакунанда таъин ва пардохта мешаванд. Дар сурати барҳам хурдани корхона ё иваз шудани суғуртакунанда, кумакпулиҳо аз ҷониби вориси ҳуқуқӣ таъин ва пардохта мешаванд ва ҳангоми мавҷуд набудани вориси ҳуқуқӣ - аз ҷониби мақоми ваколатдори суғуртакунандаи иҷтимоӣ (муассисаи суғурта), ки суғуртакунандаро ба қайд гирифтааст, анҷом дода мешавад.

Ба ашхоси бақайдгирифташудай бекор (нафақахурон ва бекорон) пардохтҳо аз ҷониби мақоми ваколатдори маҳалли зист пардохта мешавад.

Кумакпулиҳо ҳангоме таъин ва пардохта мешаванд, ки агар дар мавриди пардохти он на дертар аз 6 моҳ, то рузи ҳатми ҳолати суғурта муроҷиат карда бошанд.

Кумакпулиё, ки то рузи ғавти шахси суғурташуда талаб карда нашудааст, ба аъзои оилаи у ё ашхоси таҳти сарпарастии шахси ғавтида қарордошта, пардохта мешавад.

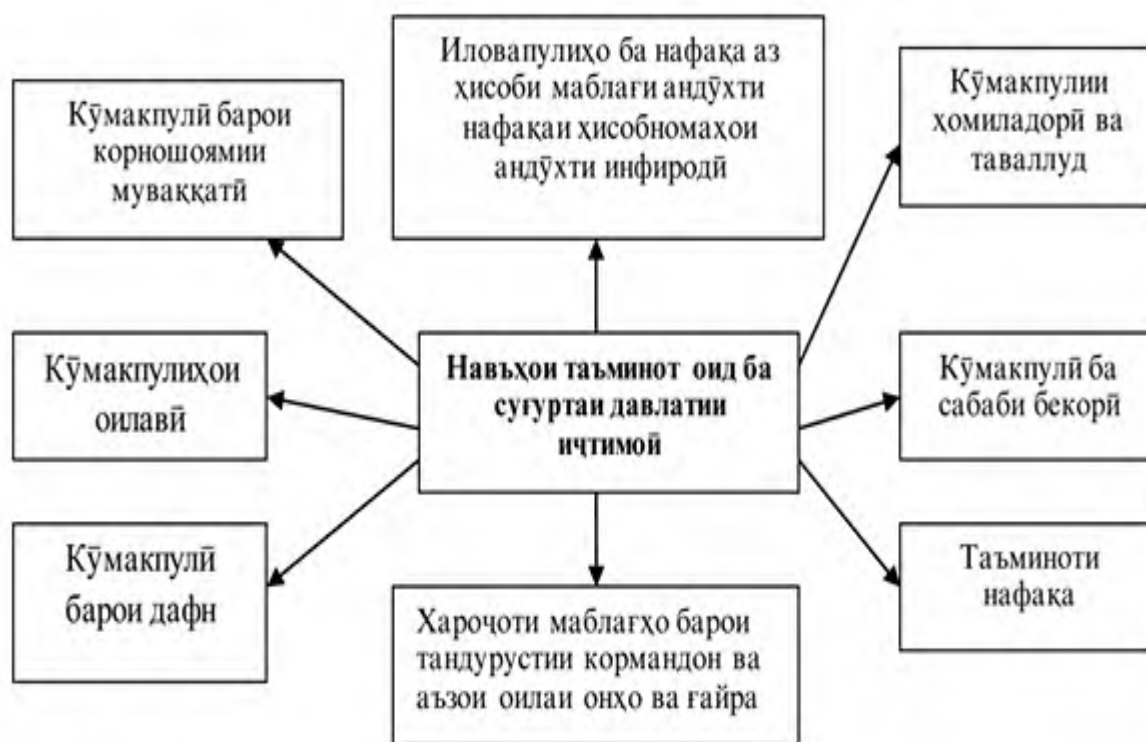
Кумакпулиҳои пурра гирифтанишудай боқимонда ба амволи меросӣ дохил карда намешаванд.

Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи суғуртаи давлатии иҷтимоӣ” пардохтҳо ба ашхоси суғурташудай ноҳияҳо ва маҳалҳо, ки тибқи тартиби муқарраршуда барояшон коэффитсиентҳои ноҳиявӣ ба музди меҳнат истифода мегарданд, зиндагӣ ва меҳнат мекунанд, бо дарназардошти ин коэффитсиентҳо пардохта мешаванд.

Бо мақсади назорат аз болои дурустии пардохти кумакпулӣ ҷиҳати суғуртаи давлатии иҷтимоӣ аз тарафи суғуртакунанда дар корхонаҳо, ташкилотҳо ва муассисаҳо аз ҳисоби намояндагони бақортаъминкунанда,

кумитаи иттифоқи касаба ва ё дигар мақоми намоёндагии кормандон комиссия таъсис меёбад ва ё вакили масъули суғуртаи иҷтимоӣ интихоб мешавад.

Хароҷоти маблағи суғурта барои табobati санаторию курортӣ, истироҳати кормандон аз аъзои оилаи онҳо, хурукхурии парҳезӣ ва дигар тадбирҳои солимгардонӣю профилактики бевосита дар корхонаҳо аз тарафи кумитаи иттифоқи касаба ё дигар мақоми намоёндагии кормандон анҷом мегардад

Расми 1. Намудҳои хизматрасонии суғуртаи давлатии иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Манбаъ: таҳияи муаллиф

Мувофиқи маълумоти оморӣ шумораи умумии нафақахӯрон дар охири соли 2023 ба 796,1 ҳазор нафар расидааст, ки он назар ба соли 2020 ба миқдори 66,7 ҳазор нафар ё 9,1% зиёд мебошад (ҷадвали 1, расми 2).

Ҷадвали 1. - Шумораи нафақахӯрон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон
(дар охири сол, ҳазор нафар)

	2020	2021	2022	2023
Нафақахӯрон, ҳамагӣ дар ҷумҳурӣ	729,4	749,8	763,3	796,1
аз он ҷумла дар:				
Шаҳри Душанбе	58,1	60,0	68,9	74,1
ВМКБ	28,8	29,1	29,6	30,1
Вилояти Хатлон	257,0	264,6	273,2	284,1
Вилояти Суғд	231,5	236,6	236,9	247,4
Шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ	154,1	159,4	160,4	160,4

Манбаъ: Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон 2024. – Душанбе: Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2025. - С. 74-75

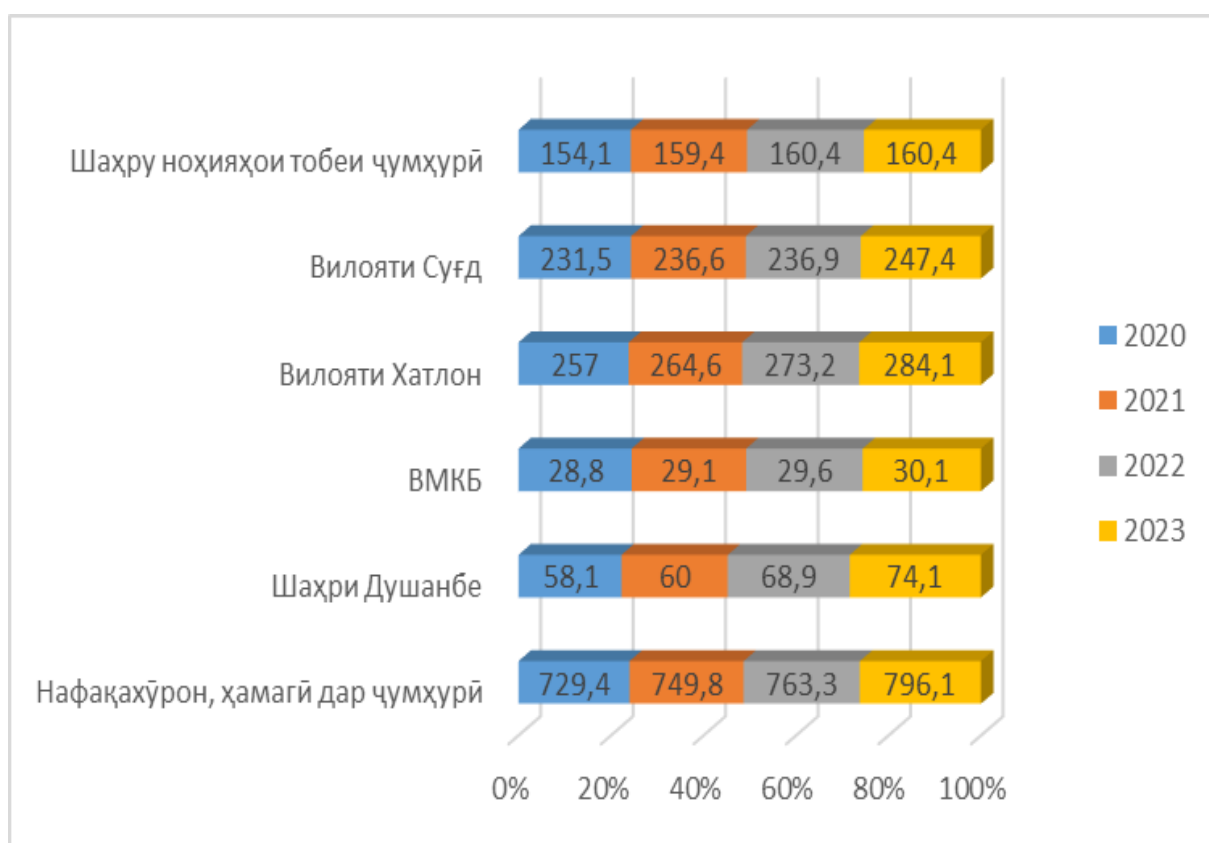
Хизматрасонии иҷтимоӣ - ин фаъолияти мақомоти идоракунии ҳифзи иҷтимоӣ ва ҳадамоти иҷтимоии дахлдор мебошад, ки ба пешниҳод намудани хизматҳои иҷтимоӣ, татбиқи тавонбахшии иҷтимоӣ ва мутобиқшавии шаҳрвандон, ки дар шароити душвори зиндагӣ қарор доранд, равона гардида аст. Барои амалӣ гардидани чорабиниҳои иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хизматрасонии иҷтимоӣ дар шаклҳои гуногуни ташкилию ҳуқуқӣ таъсис дода шудааст [8, с.25].

Суғуртаи давлатии иҷтимоӣ бидуни истисно, тамоми ашхоси воқеиро, ки тибқи шартномаи (қарордоди) меҳнатӣ кор мекунанд, ки дар корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳои ҳамаи намуди моликият ва фаъолияти хоҷагидорӣ, шаҳрвандони алоҳида, инчунин ашхосе, ки аъзои ё иштирокчиҳои корхонаҳо мебошанд, дар бар мегирад.

Дар сурати пардохти маблағи андӯшти нафақавӣ шахси суғурташуда ҳуқуқи худро барои муқаррар намудани иловапулӣ ба нафақаи меҳнатӣ аз маблағе, ки дар ҳисобномаҳои андӯшти инфиродӣ мавҷуданд, аз даст медиҳад [1, с.16].

Дар низоми суғуртаи иҷтимоӣ барои ҳар як шахси суғурташуда рақами инфиродии суғурта гузошта мешавад, ки он ҳамзамон рақами ҳисобномаи андӯшти инфиродӣ мебошад.

Тартиби муқаррар намудан, таъин, ҳисобу китоб ва пардохти ҳамаи намудҳои нафақа бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъмини нафақаи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад.

**Расми 2. Шумораи нафақахӯрон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон
(дар охири сол, ҳазор нафар)**

Ба ашхоси суғурташуда, ки тахти муносибатҳои меҳнатӣ қарор доранд, кӯмакпулиҳо ва пардохтҳои мақсаднок оид ба суғуртаи давлатии иҷтимоӣ дар ҷои кор ё маҳалли истиқомати суғуртакунанда таъин ва пардохта мешаванд. Дар сурати барҳам хӯрдани корхона ё иваз шудани суғуртакунанда, кӯмакпулиҳо аз ҷониби вориси ҳуқуқӣ таъин ва пардохта мешаванд ва

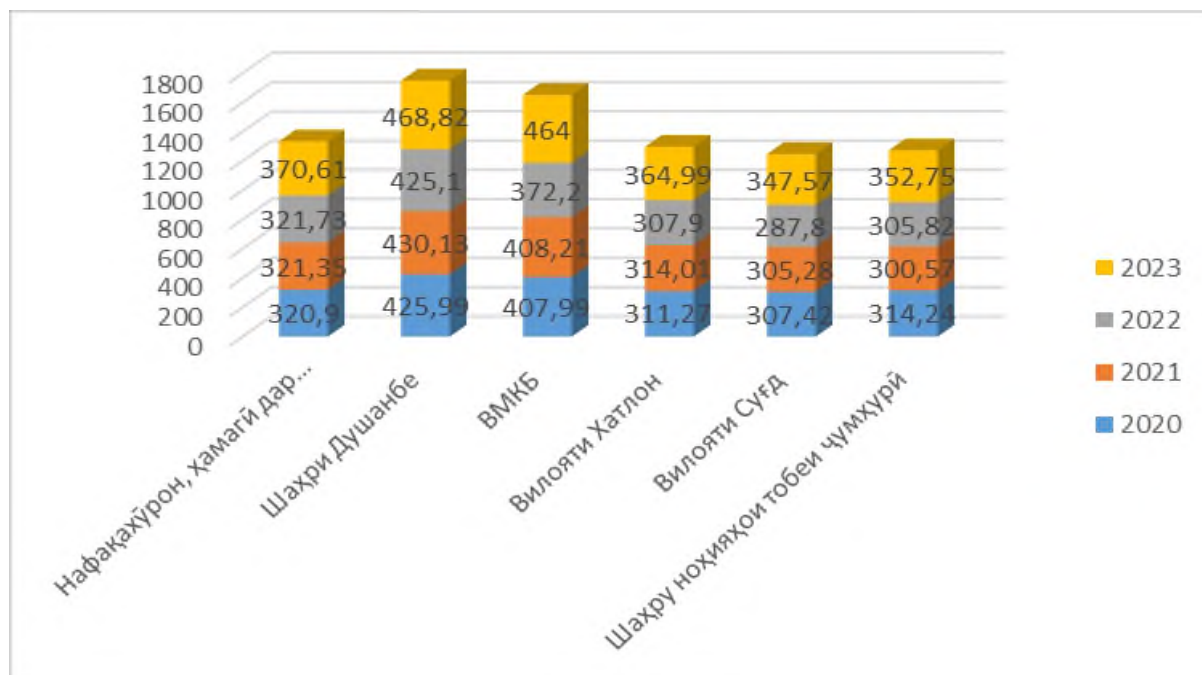
хангоми мавҷуд набудани вориси ҳуқуқӣ - аз ҷониби мақоми ваколатдори суғуртакунандаи иҷтимоӣ (муассисаи суғурта), ки суғуртакунандаро ба кайд гирифтааст, анҷом дода мешавад.

Ҳаҷми миёнаи ҳармоҳаи нафақаи таъиншуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2023 ба 370,61 сомонӣ баробар шудааст, ки он дар муқоиса бо соли 2020 ба андозаи 49,71 сомонӣ ва ё 15,5% зиёд мебошад (ҷадвали 2, расми 3).

**Ҷадвали 2. - Андозаи миёнаи нафақаи ҳармоҳаи нафақахӯрон
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар охири сол, сомонӣ)**

	2020	2021	2022	2023
Андозаи миёнаи ҳармоҳа, ҳамагӣ дар ҷумҳурӣ	320,90	321,35	321,73	370,61
аз он ҷумла дар:				
Шаҳри Душанбе	425,99	430,13	425,10	468,82
ВМКБ	407,99	408,21	372,20	464,0
Вилояти Хатлон	311,27	314,01	307,90	364,99
Вилояти Суғд	307,42	305,28	287,80	347,57
Шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ	314,24	300,57	305,82	352,75

Манбаъ: Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон 2024. – Душанбе: Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2025. - С. 76-77

**Расми 3. Андозаи миёнаи нафақаи хармоҳаи нафақахӯрон
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (дар охири сол, сомонӣ)
Манбаъ: таҳияи муаллиф**

Мувофиқи моддаи 14-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2025» Буҷети суғуртаи иҷтимоӣ ва нафақа барои соли 2025 аз рӯи даромад ба маблағи 5557594 ҳазор сомонӣ, аз ҷумла аз ҳисоби андози иҷтимоӣ ба маблағи 5526794 ҳазор сомонӣ ва мусоидати молиявӣ (субвенсия) аз ҳисоби буҷети ҷумҳуриявӣ ба маблағи 30800 ҳазор сомонӣ ва хароҷот ба маблағи 5557594 ҳазор сомонӣ тасдиқ карда шудааст [2].

Маблағгузори пардохти нафақа, кумакпулиҳо ва дигар пардохтҳои дорои хусусиятҳои мақсаднок оид ба суғуртаи давлатии иҷтимоӣ аз ҷониби муассисаи суғурта анҷом дода мешавад.

Бояд қайд намуд, ки маблағҳои мақомоти ваколатдор аз ҳисоби зайл ташаккул меёбанд [4]:

1. Саҳмҳои суғуртаи ҳатмии корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳои ҳамагуна шакли моликият, дигар ташкилотҳо, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор доранд, сарфи назар аз тобеияти онҳо, саҳмҳои шаҳрвандон,

ки ба ғаъолияти соҳибкорӣ машғуланд (шахсони ҳуқуқӣ намебошанд) ва дигар шахрвандон, ки мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи суғуртаи давлатии иҷтимоӣ” бояд ба суғуртаи давлатии иҷтимоӣ фаро гирифта шаванд.

2. Маблағҳое, ки вобаста ба таъин намудани нафақаи пеш аз муҳлат ва ба мақсадҳои таъминоти имтиёзноки нафақа мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъмини нафақаи шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон» ситонида мешавад.

3. Маблағҳои саҳмҳои ҳатмии суғурта, ки бидуни тартиби баҳс аз шахсони ҳуқуқӣ ва воқеъ ситонида мешаванд.

4. Саҳмҳои ихтиёрӣ ва пардохтҳои хайрияи шахсони ҳуқуқӣ ва воқеъ; дивидент ва даромадҳои бадастовардашуда аз ғаъолияте, ки қонунгузорӣ манъ нанамудааст; даромадҳое, ки ҳангоми расонидани ёрии молиявӣ аз ҳисоби маблағҳои муваққатан озод ва оид ба депозитҳои мақомоти ваколатдор ба даст оварда мешавад;

5. Маблағҳои буҷети ҷумҳуриявии барои пардохти нафақа ва кумакпулиҳо ба хизматчиёни ҳарбӣ ва аъзои оилаи онҳо пешбинишуда, нафақа барои хизматҳои махсус дар назди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва талофии хароҷоти баланд бардоштани ҳаҷми нафақа ва кумакпулиҳо вобаста ба тағйирёфтани индекси рузгузаронӣ ва афзоиши музди меҳнат.

6. Маблағи буҷети маҳалли, ки барои пардохти нафақа барои хизматҳои шоёни дорои аҳамияти маҳаллӣ, инчунин нафақаҳои иҷтимоӣ пешбинӣ шудаанд.

7. Маблағе, ки ба қисми махсуси ҳисобномаи захиравии инфиродӣ, чиҳати пардохтҳои минбаъда ба нафақахурон ҳангоми пешбурди баҳисобгирии инфиродӣ дар низоми суғуртаи давлатии иҷтимоӣ ворид карда шудаанд.

8. Дигар воридоте, ки ба қонунҳо ва дигар асноди меъёрию ҳуқуқӣ муҳолиф намебошанд.

Маблағҳои пулии мақомоти ваколатдор мусодира ва андозбандӣ намегарданд аз онҳо бочу хирочи комиссияи ситонида намешавад.

Адабиёт

1. Ахмадов Р. Основы формирования и развития сферы социальных услуг в сельской местности / Р. Ахмадов // Автореф. дисс. канд. наук - Душанбе. - 2017. - 28 с.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2025» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, №12, соли 2024.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи стандартҳои давлатии иҷтимоӣ» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, №5, соли 2009.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи давлатии иҷтимоӣ» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, №12, соли 1997.
5. Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон 2024. - Душанбе: Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2025. - С. 74-75
6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 28 декабри соли 2024 [Захираи электронӣ] // www.president.tj
7. Саидова Ҳ.М. Нақши соҳаи хизматрасонии иҷтимоӣ дар рушди иҷтимоӣ-иқтисодии ҷамъиятӣ [Матн] / Ҳ.М. Саидова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - Душанбе. - 2020. - №1. - С. 73-77.
8. Саидова Ҳ.М. Масъалаҳои назариявии омӯзиши хизматрасонии иҷтимоӣ ҳамчун мафҳуми иқтисодӣ [Матн] / Ҳ.М. Саидова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. Душанбе. - 2019. - №5. С. 22-27.

Абдуллозода А.Б., Алибеков Ф., Гафурова Н., Умаров У.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Абдуллозода Азаматулло Б.
доцент кафедры «Финансы» ТГУК,
Алибеков Фарид., Гафурова
Нигора., Умаров Улугбек.,
магистранты второго курса
специальности 250104 «Финансы и
кредит»

Аннотация: В статье рассматриваются некоторые аспекты развития физической культуры и спорта, а также основные методы научного познания физической культуры и спорта в условиях рыночных отношений.

Ключевые слова: рыночная экономика, физическая культура и спорт, услуги, методы, индукция, дедукция.

БАЪЗЕ ЧАНБАҲОИ РУШДИ ТАРБИЯИ ЧИСМОНӢ ВА ВАРЗИШ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Аннотатсия: Дар мақола баъзе ҷанбаҳои инкишофи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, инчунин усулҳои асосии шинохти илмӣ тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар шароити муосир мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Калидвожаҳо: иқтисоди бозорӣ, тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, хизматрасонӣ, усулҳо, индуксия, дедуксия.

SOME ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN MODERN CONDITIONS

Abstract: The article examines some aspects of the development of physical culture and sports, as well as the main methods of scientific cognition of physical culture and sports in a market economy.

Key words: market economy, physical culture and sports, services, methods, induction, deduction.

В современных условиях развития рыночной экономики важным становится исследование методологических основ исследования сложных экономических систем на основе разработки современной стратегии и приоритетных направления их развития с целью реализации государственной социально-экономической политики в условиях конкретных территорий, отраслей и сфер экономики. При этом учитывая актуальность, разработки и реализации организационно-экономического механизма развития физическая культура и спорт в условиях рыночной экономики важным считаем уточнения методологических основ решение этой проблемы.

Анализ научных работ²⁴ показывает, что методология включает в себя систему принципов, форм и способов организации и построения теоретической и практической деятельности научного познания, а также учение об этой системе и идейных позициях науки, логике и методах ее изучения.

При этом следует заметить, что теорию надо рассматривать как совокупность точек зрения, показывающий собой результат осмысления и познания практики, позволяющих сформировать вывод о изучаемых процессах, прежде всего, экономических и социальных, т.е. оказания физкультурно-спортивных услуг.

Многие исследователи разделяют следующие уровни методологии любой науки: общую, частную и специальную.²⁵ Исходя из этого, общую

²⁴ Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология /А.М.Новиков, Д.А. Новиков.- М.:СИН-ТЕГ. -668с.; Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология научного исследования/А.М.Новиков, Д.А.Новиков.- М.:Либроком,2010. – 280с.; Хусаинов М.К. Наука и научное исследование/М.К. Хусаинов.- М.:МГУПИ, Душанбе: «Ирфон», 2010. – 200с.

²⁵ Там же.

методологию мы рассматриваем, как направления исследования, позволяющий отражать действия общих законах развития современного общества, их различия и основных компонентах, а также место и роль в нем тех явлений, которые исследуют эту сферу науки.²⁶

Нами установлено, что в основу общей методологии лежат философские положения. Здесь следует выделить базу научного знания, а также диалектико-материалистический подход к оценки общества, которая состоит из материи, она первична и сознание вторично, которая находится в развитии и подчиняются законам: единства и борьба противоположностей; отрицания - отрицания; перехода от количественных изменений в качественные.²⁷

Специальную методологию мы считаем ее как направления исследования, позволяющий формулировать законы, закономерности, характеризующих формированию, функционирования и развитию процессов, которые исследуются в физической культуре и спорт.

Специальная методология проведения исследований позволяет сформулировать вывод о том, что:

- в основе исследования экономических процессов и явлений, в основном лежать только методологические принципы;
- сущность процессов и проявления определяются их конкретными свойствами и особенностями;
- существуют спецметодики, способы и приемы изучения конкретных классов и видов общественных процессов;
- результаты использования различных методик подлежат статистической обработке и анализу;
- все исследования проводятся на основе разработанных программ и планов.

²⁶ Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология /А.М.Новиков, Д.А. Новиков.- М.: СИН-ТЕГ. – 668с.; Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология научного исследования/А.М.Новиков, Д.А.Новиков.- М.:Либроком,2010. – 280с.

²⁷ Новиков А.М., Новиков Д.А.Методология /А.М.Новиков, Д.А. Новиков.- М.:СИН-ТЕГ. – 668с.; Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология научного исследования/А.М.Новиков, Д.А.Новиков.- М.:Либроком,2010. – 280с.; Хусаинов М.К. Наука и научное исследование/М.К. Хусаинов.- М.:МГУПИ, Душанбе: «Ирфон», 2010. – 200с.

На наш взгляд, к основным принципам специальной методологии физической культуры и спорта относим: доступность, наглядность, научность, единство теории и практики, воспитывающий характер, гуманизация и гуманитаризация процесса оказания физкультурно-спортивных услуг населению.

Принцип научности обозначает, что все научные теории физической культуры и спорта, основывается на общенаучном знании с учетом достижения смежных отраслей науки, психологии, социология и другие.

Принцип наглядности реализуется через оказания физкультурно-спортивных услуг, опирающихся на достоверной информации, что способствует лучшему их восприятия и необходимости использования.

Принцип доступности учитывает возрастную структуру населения, их возможности получения того или иного вида физкультурно-спортивных услуг.

Основу принципа единства теории и практики составляет диалектический закон и реализуется при оказании физкультурно-спортивных услуг с целью удовлетворения своих потребностей на основе качественного и своевременного их получения.

Принцип воспитывающего оказания физкультурно-спортивных услуг обусловлен совпадением направлений оказания и воспитания, поскольку оказание физкультурно-спортивных услуг способствует развитию личностных качеств населения и направлен на реализации основной цели воспитания.

Частную методологию мы считаем как направления исследования, включающий совокупность способов, приемов, методов и методик изучения общества и явлений, которые составляют объект и предмет проведения анализа. Основу частной методологии составляют научные положения, отражающие особенности отдельной отрасли науки, процессы и явления, характеризующие ее специфику. Исходя из этого, мы выделяем следующие принципы методологии физической культуры и спорта: детерминизм,

единство сознания и деятельности, развитие, принцип личностного подхода в получение физкультурно-спортивных услуг и историзма.²⁸

Принцип детерминизма характеризует причинную обусловленность психических процессов, происходящих во время оказания физкультурно-спортивных услуг и конкретные условия, а также централизации и интеграции процесса управления личности. Принцип единства сознания и деятельности охватывает развитию практической деятельности.

Принцип развития показывает неразрывную связь физического и общего развития личности.

Принцип личностного подхода используется при изучении индивидуальных и социально-психологических особенностей личности.

Принцип историзма - это изучение исторических явлений (предмета исследования) в их развитии и условий этого развития.²⁹

С другой стороны важным считаем учет общих особенностей принципа детерминизма и специфическую особенность психических процессов, которые определяют методологические и методические особенности изучения личности с целью разработки некоторых подходов при разработке организационно-экономического механизма развития физической культуры и спорта.

В современных условиях развития рыночной экономики формирование содержания теории физической культуры и спорта заключается в разработке ее концептуального и категориального и понятийного аппарата.

Многие исследователи выделяют гносеологию - учение о познании. При этом основная цель является изучение законов, которым подчиняются изучаемые явления и общественные процессы. При этом ядро научной теории составляет совокупность действующих и вновь принимаемых законов, а также учета происходящих изменений в них на основе использования методов научного познания решения теоретических и практических задач. К методам

²⁸ <http://vocabulary.ru/termin/metodologicheskie-principy.html>

²⁹ <http://lektsiopedia.org/lek-27123.html>

научного познания в теории физической культуры и спорта относят методы построения общелогического знания и научного познания.³⁰

Методы построения общелогического знания состоят из: анализа и синтеза; индукции и дедукции; обобщения; абстрагирования; аналогии и моделирования.

Методы построения экспериментально-эмпирического знания состоят из: наблюдения; измерения; эксперимент и описания.

Методы построения теоретического знания включают: мысленный эксперимент; формализация, идеализация; аксиоматический метод; восхождение от абстрактного к конкретному (гипотетико-дедуктивный метод); метод математической гипотезы; исторический и логический методы.

Кроме того, можно выделить частные методы познания: анализ и изучение литературы; опрос; анкетирование; интервьюирование; беседа; тестирование; хронометрия; динамометрия; эксперимент; контекст-анализ; метод экспертных оценок и методы смежных наук.

К общенаучным методам уровня познания в сфере физической культуры и спорта относятся: анализ и синтез, индукция и дедукция, обобщение и абстрагирование, аналогия, моделирование, системный подход. Особенно следует системный подход универсальный инструмент познавательной деятельности и органически сочетает в себе и анализ, и синтез.³¹ В основе системного подхода лежит факт различия между исследованием системного объекта и системным исследованием объекта. Исследование системных объектов основываются на аналитическом подходе, в то время как системный подход на первый план выдвигает синтез, но синтез, не завершающий анализ, а выступающий в качестве исходного принципа исследования. Кроме того ряд авторов выделяют деятельностный подход. Использование этих методов, как

³⁰ Сагатовский В.Н. Систематизации всеобщих категорий. Монография/В.Н. Сагатовский. - Томск: Изд-во Томского университета, 1973. – 425с.

³¹ Юдин Э.Г. Методология науки. Системность. Деятельность/Э.Г. Юдин. - М.: Эдиториал УРСС, 1997. – 440 с.; <http://vsempomogu.ru/kse/367-18.html>.

правило, связано с различными этапами исследования в сфере физической культуры и спорта.

В целом в конце можно сформулировать что анализ и абстрагирование в основном применяются в начальной стадии исследования, синтез - в его завершающей фазе, системный подход и обобщение могут применяться в различных стадиях исследования и т.д. Все вышеизложенное относится и к физической культуре и спорту.

Список литературы.

1. Новиков А.М., Новиков Д.А.Методология /А.М.Новиков, Д.А. Новиков.- М.:СИН-ТЕГ. -668с.; Новиков А.М.,
2. Новиков Д.А. Методология научного исследования/А.М.Новиков, Д.А.Новиков.- М.:Либроком,2010. – 280с.;
3. Хусаинов М.К. Наука и научное исследование/М.К. Хусаинов.- М.:МГУПИ, Душанбе: «Ирфон», 2010. – 200с.
4. Сагатовский В.Н. Систематизации всеобщих категорий. Монография В.Н Сагатовский. - Томск: Изд-во Томского университета, 1973. – 425с.
5. Юдин Э.Г. Методология науки. Системность. Деятельность/Э.Г. Юдин. - М.: Эдиториал УРСС, 1997. – 440 с.;
6. <http://vsempomogu.ru/kse/367-18.html>.
7. <http://vocabulary.ru/termin/metodologicheskie-principy.html>
8. <http://lektsiopedia.org/lek-27123.html>

Ёқубова Н.

МАНБАЪҲОИ ТАШАККУЛЁБИИ ЗАХИРАҲОИ МОЛИЯВИИ КОРХОНА ВА САМТҲОИ САМАРАНОК ИСТИФОДАБАРИИ ОН

Ёқубова Н.- магистри курси
2-юми ихтисоси 250107-
иқтисодиёт ва идора дар
корхона

Захираҳои молиявӣ яке аз омилҳои калидии фаъолияти устувор ва рушди стратегияи ҳар як корхона ба ҳисоб мераванд. Дар шароити иқтисоди бозорӣ, қобилияти корхона барои ҷалб, ташаккул ва истифодаи самараноки захираҳои молиявӣ ба рақобатпазирӣ, самаранокии истеҳсол ва сатҳи рушд таъсири бевосита мерасонад. Аз ин рӯ, омӯзиши манбаъҳои ташаккули маблағҳои молиявӣ ва роҳҳои истифодаи дурусти онҳо барои таҳқиқоти илмӣ ва амалияи идоракунии молия аҳамияти назаррас дорад.

Захираҳои молиявӣ маҷмӯи маблағҳое мебошанд, ки корхона барои фаъолияти истеҳсолӣ, хизматрасонӣ, идоракунии ва рушди минбаъда дар ихтиёр дорад. Ин захираҳо барои иҷрои вазифаҳои зерин истифода мешаванд:

- таъмини гардиши мунтазами истеҳсолот;
- сармоягузорӣ ба технологияҳои нав;
- васеъ намудани ҳаҷми фурӯш;
- баланд бардоштани рақобатпазирӣ;
- иҷрои ӯҳдадориҳо дар назди давлат, кормандон ва таъминкунандагон.

Аҳамияти асосии захираҳои молиявӣ дар он аст, ки онҳо ба корхона имконият медиҳанд дар шароити тағйирёбии бозор устувор монанд ва стратегияи рушди худро амалӣ созанд.

Манбаъҳои ташаккули захираҳои молиявӣ ба ду гурӯҳи калон ҷудо мешаванд: **манбаъҳои дохилӣ ва манбаъҳои берунӣ.**

Манбаъҳои дохилӣ

Манбаъҳои дохилӣ бештар устувор ва бозғатимоданд, зеро онҳо аз фаъолияти ҳуди корхона ҳосил мешаванд. Ба онҳо дохил мешаванд:

1. **Даромад аз фурӯш ва хизматрасонӣ.** Қисми асосии маблағҳои пулии корхона, ки пас аз фурӯши маҳсулот ё хизматрасонӣ ба даст меояд.
2. **Ҷоидаи соф.** Пас аз пардохти андозҳо боқӣ монда, яке аз манбаъҳои муҳими рушди истеҳсоли мебошад.
3. **Амортизатсия.** Маблағҳои амортизатсионӣ барои таъмир ё навсозии таҷҳизот ва иншоот истифода мешаванд. Онҳо нақши сармояи дохилиро мебозанд.
4. **Сарфакориҳои идоракунии ва қарзиҳои хароҷот.** Бо роҳи самаранок идора намудани хароҷоти истеҳсоли ва ҳаҷагидорӣ корхона метавонад захираҳои озоди молиявӣ ба даст орад.
5. **Фурӯши амволи нолозим.** Мисли таҷҳизоти кӯҳнашуда, иншооти истифода нашуда ё захираҳои зиёдати.³²

Манбаъҳои берунӣ

Манбаъҳои берунӣ дар ҳолатҳои истифода мешаванд, ки захираҳои дохилӣ барои рушди корхона кофӣ набошанд.

1. **Қарзҳои бонкӣ.** Аз маъмултарин манбаи беруна буда, барои лоиҳаҳои сармоягузорӣ ё таъмини гардиши маблағҳо истифода мешавад.
2. **Сармоягузориҳои мустақим (FDI).** Қалби сармояҳои хориҷӣ ё дохилӣ барои татбиқи лоиҳаҳои калон.
3. **Қарзи тижоратӣ (кредиторская задолженность).** Ба таъхир гузоштани пардохтҳо ба таъминкунандагон ҳамчун манбаи муваққатии молиявӣ хизмат мекунад.
4. **Барориҳои саҳмияҳо ва вомбаргҳо.** Барои ширкатҳои саҳомӣ манбаи муҳими қалби сармоя мебошад.

³² Ҳасанов А.Р., Содиқов Р.Ҳ., Молия ва қарз, китоби дарсӣ, Душанбе-2010.

5. **Лизинг.** Имкони гирифтани таҷҳизот бо пардохтҳои даврӣ бе сарфи маблағи калон дар оғоз.

3. Самтҳои самараноки истифодабарии захираҳои молиявии корхона

Барои он ки корхона ба натиҷаҳои баланд ноил гардад, истифодаи захираҳои молиявӣ бояд бо нақшаи равшан ва таҳлили молиявӣ ҳамоҳанг карда шавад.

Технологияҳои нав имкон медиҳанд:

- истеҳсолот самаранок шавад,
- сифати маҳсулот баланд гардад,
- хароҷот коҳиш ёбад,
- рақобатпазирӣ афзоиш ёбад.

Сармоягузорӣ ба омӯзиш, баланд бардоштани малака ва ҳавасмандсозии кормандон ба натиҷаҳои молиявии корхона таъсири мустақим дорад.

Истифодаи маблағҳо барои таҳқиқи бозор, таблиғ ва рушди шабакаи фурӯш метавонад ҳаҷми даромадро ба маротиб зиёд намояд.

Идоракунии дурусти захираҳо, қарзҳои дебиторӣ ва гардиши маблағҳои корхона имконият медиҳад, ки фаъолияти истеҳсолиӣ бе таваккуф идома ёбад.

Сармоягузорӣ ба инноватсияҳо ба корхона дар дарозмуддат бартарии рақобатӣ медиҳад.

Истеъмоли самаранок ба коҳиши хавфҳои молиявӣ, беҳбуди қарзпазирӣ ва афзоиши эътимоди сармоягузoron мусоидат мекунад.

Барои истифодаи дурусти захираҳои молиявӣ корхона бояд ба қоидаҳои зерин риоя кунад:

- Нақшагирии стратегӣ ва буҷетгузории илмӣ
- Таҳлили пайвастаи хароҷот ва даромад
- Пешгирии таваккали молиявӣ
- Муозинати сармояи худӣ ва қарзӣ
- Таъмини шаффофият дар идоракунии молия

Дар ҳаёт доимо муносибатҳои зерини пулӣ ба миён меояд:

- дар байни корхонаҳо дар чараёни хариди сарватҳои молию моддӣ, фурӯши маҳсулот ва хадамот;³³

- дар байни корхонаҳо ва ташкилотҳои болоӣ ҳангоми ба вуҷуд омадани воситаҳои пулии марказонидашуда ва тақсимои онҳо;

- дар байни давлат ва корхонаҳо ҳангоми аз ҷониби охири пардохт намудани андозҳо ба низоми буҷетӣ ва маблағрасони хароҷотҳо;

- дар байни давлат ва шаҳрвандон ҳангоми аз ҷониби онҳо супоридани андозҳо ва саҳмгузори пардохтҳои соҳибхотирона;

- дар байни корхонаҳо, шаҳрвандон ва фондҳои ғайрибуҷетӣ ҳангоми саҳмрасони пардохтҳо ва ба даст овардани захираҳо;

- дар байни қисматҳои алоҳидаи низоми буҷетӣ;

- дар байни ташкилотҳои суғурта, корхона ва аҳоли ҳангоми пардохти пардохти суғуртавӣ ва ҷуброни зарар дар мавриди рух ҳодисаҳои суғуртавӣ ва ғайра.

Захираҳои молиявӣ бояд устувори ғайрибуҷетӣ ҳар як корхона мебошанд. Ҳам манбаҳои дохилӣ ва ҳам манбаҳои беруна дар ташаккули ин захираҳо нақши муҳим доранд. Барои он ки корхона қобили рақобат бошад ва рушди дарозмуддат дошта бошад, бояд стратегия ва сиёсати дурусти идоракунии захираҳои молиявиро татбиқ намояд. Истифодаи самараноки ин захираҳо ба баландшавии маҳсулноки, афзоиши фоида ва муваффақияти умумии корхона мусоидат мекунад.

Адабиёти истифодашуда:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе-2016.
2. Ҳасанов А.Р., Содиков Р.Ҳ., Молия ва қарз, китоби дарсӣ, Душанбе-2010.
3. Назаров Х., Китоби «Молия ва менеҷменти молиявӣ», Душанбе-2020.
4. Идоракунии захираҳои молиявӣ - маҷаллаи илмӣ иқтисодӣ, 2021.
5. Пулодов А. «Иқтисоди корхона», Душанбе, 2019.

³³ Менгниева А.Х., Баҳисобгирӣ молиявӣ, дастури таълимӣ Душанбе - 2004 сол. 354 сах.

Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ амалӣ дар мавзӯи “**Суғуртаи тиббӣ: масъалаҳо ва дурнамои рушди он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**”, 18 октябри соли 2025 / Зери назари доктори илмҳои техникӣ, профессор Х.Х. Назарзода, номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсент Ҷ.Н. Машокиров, номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсент З.С. Султонов ва номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсент Б.М. Дустматов. – Душанбе: «ДДТТ», 2025. - 184с.

Материалы Республиканской научно-практической конференции на тему «**Медицинское страхование: проблемы и перспективы его развития в Республике Таджикистан**», 16 октября 2025 года / Под редакцией доктора технических наук, профессора Х.Х. Назарзода, кандидата экономических наук, доцента Дж.Н. Машокирова, кандидата экономических наук, доцента З.С. Султонова и кандидата экономических наук, доцента Б.М. Дустматова. – Душанбе: «ДДТТ», 2025. – 184 с.

Донишгоҳи давлатии тибқи Тоҷикистон
734061, ш. Душанбе к. Деҳотӣ 1/2

